

İktisat dergisi

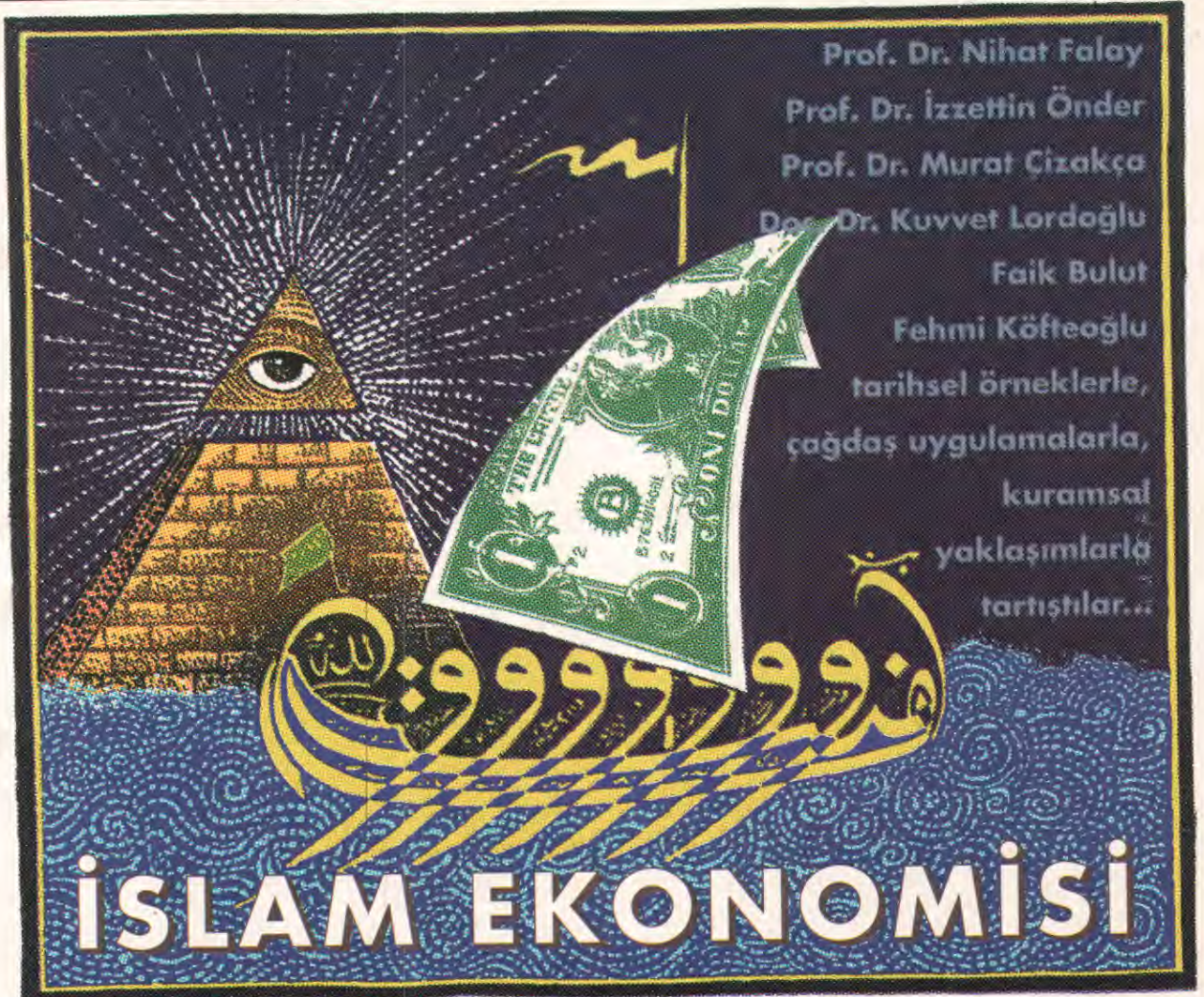
Temmuz 1994

Yıl: 30

Sayı: 350

40.000 TL (KDV Dahil)

Tartışma: Türkiye ekonomisi: Prof.Dr. Asaf Savaş Akat, Prof. Dr. Öztin Akgüç, Mustafa Sönmez **Dünya:** Sungur Savran ve Cengiz Bahçekapılı'dan globalleşme üzerine. **Medya:** "Gazetecilik nedir, ne değildir?" Köpek Zamanı'nda tartışılıyor. **Söyleşi:** Metin Kurt ile spor ve demokrasi üzerine.

Prof. Dr. Nihat Falay
Prof. Dr. İzzettin Önder
Prof. Dr. Murat Çizakça
Doç. Dr. Kuvvet Lordoğlu
Faik Bulut
Fehmi Köfteoğlu
tarihsel örneklerle,
çağdaş uygulamalarla,
kuramsal
yaklaşımlarla
tartıştılar...

İSLAM EKONOMİSİ

Gelecek nesillere verilebilecek
en değerli hediye:

S a ğ l ı k l ı B i r Ç e v r e

Türkiye'nin en son enerji kaynağı doğalgaz...

Isıtma sistemlerinin en önde ismi Demirdöküm,
doğalgaz teknolojisini insanlığa yararlı
bir hizmet biçimine dönüştürürken,

doğanın korunmasına öncelikle önem verir.

Demirdöküm, sağlıklı bir çevre ve gelecek nesiller
için uzmanlığını kullanmaya hazır ve hizmetinizdedir.

 Demirdöküm® Doğalgaz

Doğal Isıtma Teknolojisi

KENDİNİZE YATIRIM YAPIN !

KİŞİSEL GELİŞİM VE YÖNETİM DİZİSİ (10 KİTAP)

LİDERLİK VE YÖNETİM
İNSAN KAYNAKLARI
Ş PLANLAMASI
BAŞARILI EKİP OLUŞTURMA
ETKİ DEVRİ
YÖNETİCİLİKTE İLETİŞİM
ETKİLİ SUNUŞ
YENİ OKUMA TEKNİKLERİ
PERFORMANS DEĞERLENDİRMELERİ
YÖNETİMDE KADINLAR

SATIŞ VE SATIŞ YÖNETİMİ DİZİSİ (7 KİTAP)

SATIŞ TEKNİKLERİ
SATIŞ VE PAZARLIK
STRESSİZ SATIŞ
SATIŞTAN YÖNETİCİLİĞE
SATIŞ YÖNETİCİSİNİN BAŞARI TEKNİKLERİ
1990-2000 YILLARINDA SATIŞ YÖNETİMİ
SATIŞ ORGANİZASYONLARI

ZİRVEDEKİLER (13 KİTAP)

BAŞARI TEKNİKLERİ
ZİRVEYE TIRMANMA YOLLARI
EVET DEDİRTME SANATI
YENİLİKÇİ BİREY, ZİNDE TOPLUM
MÜŞTERİ KAZANMAK
ŞAMPİYON SATICININ EL KİTABI
SATIŞTA DAHA BAŞARILI OLMANIN SIRLARI
BİR SABUNLA BAŞLAYAN YOLCULUK
GERÇEKLIK DAKİKALARI
KOLA SAVAŞI NASIL KAZANILDI
ALTIN KEMER EFSANESİ Mc DONALD'S
MADE IN JAPAN SONY
ATILLA'NIN LİDERLİK SIRLARI

CEP YÖNETİM DİZİSİ (18 KİTAP)

ANLAYARAK HIZLI OKUMA
PROBLEM ÇÖZÜMÜNDE YARATICILIK
BELLEK GÜÇLENDİRME YÖNTEMLERİ
STRES KONTROLÜ
KONUŞMA VE SUNUŞ TEKNİKLERİ
OTO KONTROL
ETKİLİ ÖZGEÇMİŞ YAZMA TEKNİKLERİ
YÜKSEK VERİM ALMA STRATEJİLERİ
GÜÇ İNSANLARLA DİYALOG
PROFESYONEL İMAJ YARATMAK
KOLAY VE ETKİLİ YAZMA TEKNİKLERİ
VERİMLİ TOPLANTI NASIL YAPILIR
FİNANSAL RAPORLARI OKUMA TEKNİKLERİ
ÜCRET POLİTİKALARI
BAŞARILI EKİP OLUŞTURMA
ETKİLİ YÖNETİM TEKNİKLERİ
TELEFONDA İLETİŞİM
GÖRÜŞME TEKNİKLERİ

MODERN YÖNETİM DİZİSİ (16 KİTAP)

NASIL BİR YÖNETİCİSİNİZ
TOPLANTI SANATI
GERİLİM ALTINDAKİ YÖNETİCİ
ETKİLİ HATIRLAMA TEKNİKLERİ
GEMİSİNİ YÜRÜTEN KAPTAN
UYUMLU ŞİRKET
YÖNETİMDE 32 ALTIN KURAL
ZAMAN TUZAĞI
MESLEK İNTİHARI
TEORİ Z
SÖZSÜZ İLETİŞİM
YÖNETİCİNİZİ SİZ YÖNETİN
İŞ DÜNYASI SAVAŞLARI
BAŞARISIZ YÖNETİCİLER
SÜPER YÖNETİM
MÜKEMMELE ULAŞANLAR

İSTEK FORMU

Adı, Soyadı : .....
Adresi : .....
Tel. : .....

Daha geniş bilgi için lütfen yandaki formu
doldurarak aşağıdaki adresimize gönderiniz.
Teşekkürler.

Ortaklar Cad. No.29 Daire B
80290 Mecidiyeköy-İSTANBUL
Tel : (212) 211 02 62 - 211 02 64
Fax: (212) 272 52 30

rota

YAYIN YAPIM TANITIM LTD. ŞTİ.

Üçüncü yol hayali...

Bugün, neoklasik, keynesyen ya da marksist teori gibi, kendi içinde bir bütünselliği olan, bir islami iktisat teorisinden bahsetmek anlamlı mıdır? Daha da ileri gidersek, bir ülkenin iktisadi yapısını oluşturmaya aday, "üçüncü bir yol" olarak, islami bir ekonomik sistem varolabilir mi?

Üçüncü yol tartışmalarının tarihi 1950'lerin başına, Bağlantısızlar Hareketi'nin doğduğu günlere kadar gidiyor. Üçüncü Dünya'nın güçlü liderleri, Nehru, Nasır, Nkrumah, Bumedien ve diğerleri, bir tutam devletçilik, bir kaşık marksizm, bir ölçü mistisizm ve göz kararı kapitalizmle, üçüncü yolu bulmaya yarayacak sihirli bir ilaç yapıtlarına inanıyorlardı. Sonuç, Eldorado'yu arayan İspanyol fatihler misali, düş kırıklığı oldu. Sihirli ilaç işe yaramamış, Eldorado bulunamamıştı. Güçlü liderlerin ülkeleri, birer birer kapitalist sisteme şu ya da bu biçimde entegre oldular.

Bugün, siyasi İslam'ın yükselişiyle birlikte, islami iktisatçılar aynı formülü deniyorlar. Kapitalist sisteme, İslam ahlakını ve şeriat hükümlerini enjekte ederek, üçüncü bir yol bulduklarına inanıyorlar...

...Evet, Temmuz sayımızın kapağı İslam ekonomisi. Geçen sayıda, İslam ülkelerinin ekonomilerini inceleyerek başlattığımız dosyayı, bu sayıda, doğrudan İslam ekonomisi kavramını tartışarak sürdürüyoruz. Arkadaşımız Fehmi Köfteoğlu, İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof.Dr. İzzettin Önder, Prof.Dr. Nihat Falay, Dr. Kuvvet Lordoğlu, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof.Dr. Murat Çizakça ve konunun uzmanlarından, gazeteci-araştırmacı Faik Bulut'un çalışmalarından oluşan kapak konumuzun ilgi uyandıracığını düşünüyoruz.

5 Nisan kararları üçüncü ayını dolduruyor. Yani, hükümetin kendi kendine verdiği süre bitmek üzere. Peki, bundan sonra ne olacak? Cumhuriyet tarihinin en ciddi iktisadi krizi, derinleşek mi sürecek, yoksa bir ölçüde, belirli bir istikrar sağlanabilecek mi? Bu ay düzenlediğimiz bir yuvarlak masa toplantısında, bu soruya cevap aradık. Katılanlar, İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof.Dr. Öztin Akgüç, Prof.Dr. Asaf Savaş Akat ve gazeteci-araştırmacı Mustafa Sönmez idi.

"Dünya ekonomisindeki bütünleşme, ulusal ekonomilerin önemini ortadan kaldırmayacaktır. Çünkü, ulusal devletler sermayenin çıkarlarını temsil ederler". Sungur Savran, globalleşme konusunda, daha önce başlattığımız tartışmanın taraflarından biri olarak, "liberal" ve "liberal marksist" olarak tanımladığı anlayışa karşı çıkıyor. Globalleşme konusunda, bu sayımızda yer alan bir diğer çalışma da, Marmara Üniversitesi öğretim üyelerinden Cengiz Bahçekapılı'nın imzasını taşıyor. Bahçekapılı, yazısında, globalleşme ve bölgeselleşme eğilimlerini tartışıyor.

Merkez Bankalarının özerkliği ile büyüme ve enflasyon oranları arasındaki paralellikler, uzunca bir süredir, iktisadi tartışmalarda yer alıyor. İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç.Dr. Sadi Uzunoğlu'nun çalışması da, bu konu ile ilgili.

Fransa'da yayınlanan Le Monde gazetesinin yazışları müdürlerinden Plenel, "Köpek Zamanı" adını verdiği kitabında, son yılların siyasi, medyatik, mali ve ekonomik skandallarından yola çıkarak gazeteciliği sorguluyor. Konu, Türkiye'yi ve "basınımlarımızı" da çok yakından ilgilendiriyor. Ragıp Duran'ın tanıtım yazısını ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

Metin Kurt, 70'li yıllarda Galatasaray'ın yıldız futbolcusu idi. Spordaki egemen anlayışa karşı çıktığı için, önce Galatasaray'dan, sonra transfer olduğu diğer takımlardan uzaklaştırıldı. Metin Kurt ile, sporun ideolojisi ve futbol-siyaset ilişkisi hakkında konuştuk.

İktisat Dergisi

Kapak

Kapitalist sisteme ablaki kılıf: İslam ekonomisi

Fehmi Köfteoğlu **26**

İslam ekonomisi gibi birşey yoktur

Prof.Dr. İzzettin Önder **37**

İslam ekonomisinin ayrı bir emek yaklaşımı var mı?

Dr. Kuvvet Lordoğlu **45**

İslam ekonomisi:

Sorunlar ve tutarsızlıklar...

Prof.Dr. Nihat Falay **47**

Tesettürlü kapitalizm

Faik Bulut **52**

Müslümanların bir islami ekonomiye ibtiyaçları var

Prof. Dr. Murat Çizakça **55**

Olaylar ve Yorumlar

4

İFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti
yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 12 sayı
yayınlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak bir
sayı hazırlanır.
Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görseller
yazarlarına aittir.

Göstergeler

6

Tartışma

94'ün ikinci yarısında Türkiye ekonomisi

Prof.Dr. Asaf Savaş Akat, Prof.Dr. Öztin Akgüç, Mustafa Sönmez

9

Ekonomi-Politika

Merkez Bankası bağımsız olsun mu?

Doç.Dr. Sadi Uzunoğlu

21

Yeni finansal enstrümanlar

Yakup Mavioğlu

58

Dünya

Ulusal sermayeler kışkacında globalizm

Sungur Savran

60

Küreselleşme bölgeselleşmeyi geride bıraktı

Cengiz Bahçekapılı

66

Medya

Köpek zamanı

Ragıp Duran

74

Söyleşi

Sporun kendisini tartışmayan demokrat olamaz

Metin Kurt

77

İktisat

Aylık Dergi Yıl 30 Sayı 350 Temmuz 1994

Sahibi: İ.U. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı: Ufuk Uras

• Genel Yayın Yönetmeni: Aydın Demirel • Sorumlu Yazışmaları Müdürü: Hakan Gündoğ

• Redaksiyon: Fehmi Köfteoğlu, Saruhan Oluç • Yayın Koordinatörü: Yurdaer Erkoca • Akademik Bölüm

Sorumlusu: Eser Karakaş • Reklam Sorumlusu: Remziye Özcan • Sayfa Tasarımı: Hale Çevikoğlu

• Kapak Tasarımı: Gürcan Özkan • Montaj: Turgay Tekatan • Yönetim Yeri: Katip Mustafa Çelebi Mah. Büyük Parmakkapı Sk. 14/4 Beyoğlu/İS

• Tel: 252 84 42-43 • Abone Tel: 250 50 34 - 250 44 11 • Fax: 252 31 36 • Basıldığı Yer: Çınar Ofset • Dağıtım: YAY-SAT

Nefes kesen demokratikleşme adımları...

Kimin, neden ve nasıl açığa vurduğu henüz kamuoyu tarafından anlaşılamamış olan ünlü telefon görüşmesinde Başbakan Çiller bakanlarına, 'ben Güreş paşa ile Eylül ayı için farklı bir demokratikleşme üzerinde anlaştım' diyordu.

Bu demokratikleşmenin nasıl bir biçim alacağı tüm demokrasiseverler arasında merak ve heyecan konusu olmuştu. Ta ki Hürriyet gazetesi yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök 12 Haziran tarihli yazısında bunu açıklayana kadar.

Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Time dergisinde çıkan bir makaleyi altını çizerek okumuş ve sonra da bunu Özkök başta olmak üzere bazı köşe yazarlarına göndermişti. Güreş'in anlatmaya çalıştığı özünde kısaca şuydu: Çin, Singapur ve Tayvan, demokrasi olmadan kapitalizm sayesinde zenginleşmişler ve hızlı büyüme oranlarına ulaşmışlardı. Peru'da ise etnik olarak Asyalı başkan Fujimori, bir Asya kültürü olarak mahkemeleri, Meclis'i kapatmış, sivil özgürlükleri ortadan kaldırmış ve kararnamelerle ülkeyi yönetmişti. Bunun sonucunda ekonomi yine zenginleşmişti.

İşte altı ve üstü çizilen ve Özkök'ün "Demokrasi, romantizmini kaybediyor mu?" başlığı ile meşruiyet kazanmasına aracılık ettiği Güreş'in demokratikleşme projesinin özü buydu: demokrasisiz kalkınma.

Türkiye'de demokratik hakların gaspedildiği, insan haklarının çiğnendiği, Meclis'in, sendikaların, sivil örgütlenmelerin kapatıldığı ya da faaliyetlerinin yasaklandığı, yöneticilerinin tutuklandığı, basının Genelkurmay açıklamalarına doğrudan bağlandığı dönemler birkaç kez yaşandı. O nedenle bu altı ve üstü çizilen demokrasinin nasıl birşey olacağını çok fazla tarif etmeye gerek yok.

Ayrıca, kendisine bağlı olması gereken bir asker memur ile yürütmenin başı olan Başbakan'ın demokratikleşme konusunda anlaşması, sivil otoritenin hizmetinde ve denetiminde olduğu ileri sürülen askeri otoritenin parlamento-

yu aşarak bir plana katılması Türkiye'deki rejimin orijinaliği. Fiili olarak ve belli konularda askeri otoritenin, sivil otorite üstünde yer aldığı malumdur. Mesela asker ağırlıklı MGK parlamentonun üstündedir, hükümete tavsiyeler iletir, bunlar kabul edilir ve bugüne kadar reddedildiği bilinen bir tavsiye yoktur. Ya da Kürt sorunu askeri otoriteye ihale edilmiştir, belirleyici irade odur. O nedenle şimdi de askeri otoriteye dayanarak ayakta durmaya çalışan bir yürütmenin başının, askeri otoritenin başı ile demokratikleşme üzerinde anlaşması demokrasiseverler için çok ilginç bir gelişme değildir.

Bilindiği gibi şu sıralarda demokratikleşme üstüne demokratikleşme tasarlanıyor. İnsanın bu kadar demokratikleşmeden boğulacağı geliyor, nefesi kesiliyor. Bir diğer girişim de MİT'e yönelik. Önce ayrı bir kamu güvenlik teşkilatı kurulması tasarlandı, buna yönelik tepkiler gelince bu kez MİT'in yetkileri yeniden düzenlenmeye çalışılıyor.

Hürriyet yazarı Oktay Ekşi'nin bile tepki gösterdiği yeni tasarıya göre, MİT'e gözetim alma ve operasyon yapma yetkisi verilmesi tartışılıyor. Ekşi, Hitler'in gizli polisi, Nazizmin temel direği olan kurumu kastederek 'gestapolaşma mı?' başlığı altında konuyu 29 Haziran'da ele aldı. Devletin gizli haberalma teşkilatı olarak görev yapan MİT'in fiilen denetim dışında olduğuna işaret eden Ekşi, hukuk dışı faaliyetlerin nasıl soruşturulacağını sorguluyor. Aslında çok basit, diğer hukuk dışı faaliyetlerin sorgulanmadığı gibi.

Tüm bunlar bir demokratikleştirme paketinin ya içinde ya da yanında yer alan unsurlar. Vapurlardaki satıcılar gibi, tükenmez kalemin yanında bir de tarak hediye ediliyor.

Bunları sakın Murat Karayalçın'a söylemeyin, o kendini hala demokratikleştirme paketinin mimarı ve Başbakan Yardımcısı sanıyor...

Saruhan Oluç

Pardon, yoksa burası Türkiye değil mi ?

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 28 Haziran Salı günü İstanbul'daki Harp Akademileri Komutanlığı'nın toplantısında yaptığı konuşmada, "Türkiye'de düşünce hürriyeti var, ifade hürriyeti yok" diyenler bulunduğunu belirterek, "Ülkemizde fikirlerini söylediği için hapse atılan kimse bulunmadığını" ileri sürdü. Demirel'in bu konuşmayı yaptığı günün öncesi Dr. Haluk Gerger bir toplantıya gönderdiği telgraf metninden dolayı cezaevine giriyordu. Demirel sözlerine şöyle devam ediyordu: "Düşündüğünü söyleyene bir şey diyen yok. 'Hemen mahkemeye veriyorsunuz, adamı hapse atıyorsunuz' diyorlar 'Kimi hapse atmışız? diye soruyorum...' "

Cevap: Doç. Dr. Fikret Başkaya, İsmail Beşikçi, Münir Ceylan, Ayşe Zarakolu, Günay Aslan ve adları kamuoyuna yeterince malolmamış onlarca sorumlu yazı işleri müdürü, yazar. Demirel devam ediyor: "Adam çıkıyor 'Türkiye bölünmelidir, parçalanmalıdır, Türkiye'nin bölünmesin-

den başka bir devlet çıkmalıdır' diyor. Türkiye'nin Anayasası, kurumları buna müsaade etmiyor. Peki, böyle diyen adamı Türkiye'nin polis karakolu, Türkiye'nin jandarma karakolu ya da başka bir makamı mı tutup götürüyor, ceza mı veriyor? Ya ne oluyor? Mahkeme kararı veriyor. Temyize gidiyor Ülkenin Anayasası ve kanunlarına göre bunu icra ediyor mahkemeler. Peki bunun nesini beğenmiyorsunuz? Onlar diyor ki 'Türkiye'nin bölünmesinin tartışılmasına müsaade etmelidir...' Bölünmesinin tartışılmasına müsaade etmeli de, bölünmesine etmemelidir."

Yukarıda hatırlatılan kişiler, ne sinema bombaladılar, ne mayın döşediler, ne köy yakıp kahve taradılar. Onlar, 'fikirlerini ifade etmelerinden' dolayı hapse atıldılar. Hem de Terörle Mücadele Yasası gereği. Üstelik de Türkiye'nin bölünmesini değil, Kürt sorununun askeri olmayan politik çözümünü savundular.

'Konuşan Türkiye' isteyen, bizzat kendisi meydan meydan dolaşıp Türkiye'de fikir hürriyeti ve fikirleri ifade hürriyeti olmadığını söyleyen Süleyman Demirel'in, şu andaki Türkiye gerçeğinin; Harp Akademileri salonlarında 'Komutanlık Konferanslarında' anlattığı gibi olmadığını

bildiğini de varsayıyoruz. Sivil Cumhurbaşkanı'nı gerçeğe karşın böyle konuşmak zorunda bırakan başka bir şey mi var? Örneğin konuşulan mekanın kendisi..? Zira 'çok sıcak' geçeceği belirtilen Ağustos terfileri yaklaşıyor.

Fehmi Köfteoğlu

Otomotivciler haklı mı?

Otomotiv üreticileri, ciddi bir biçimde sıkıntılı. Krizden en çok etkilenen sektörün kendilerinin olduğunu söylüyorlar. Bir yandan devletten vergi kolaylıkları beklerken, diğer yandan işçi çıkarmaları sürdürüyorlar. Oysa, iyi bir otomotiv sanayinin, bugünkü Türkiye koşullarında, ağırlamak bir yana, sevinçten uçması gerekirdi. Kriz, bu sektör için, dışarı açılmak için iyi bir fırsat oluşturmamalıydı. Çünkü:

- Döviz fiyatları anormal ölçüde artmış, dışarıya mal satmak kolaylaşmıştı.

- Sendika, üreticiye, "bir ay maaşsız, bir ay yarım maaş olarak" çalışmasını önermişti. Bu otomotiv işçisine dört ayda bir maaş vermek anlamına geliyordu. Yani, işçi maliyeti dörtte bir oranında azalabilirdi.

- Bütün bunların dışında, Avrupa ve ABD'de, bu yıl, resesyondan çıkış süreci yaşanmaya başlanmış, buna paralel olarak da otomotiv sektörü canlanmaya başlamıştı (Bkz: Göstergeler).

Türk otomotiv sektörü, bu çok önemli üç unsurun biraraya geldiği tarihi fırsatı değerlendirememiş ve treni kaçırmıştır. Bu koşullarda dışarı açılmayan bir sektörün, bundan sonra açılabilceğini beklemek aşırı iyimserlik olacaktır.

Ama, öte yandan, otomotiv sektörünün, bu koşullarda

bile ihracat yapamayacağı gün gibi aşıkardı. Çünkü:

- Ağırlıklı olarak yerli girdi kullanılarak üretilen otomobiller, Avrupa'da yaklaşık 15 yıldır üretilmeyen otomobillerdi ve hiç bir pazar şansı yoktu. Diğer yeni modeller, ağırlıklı olarak ithal girdi kullanılarak üretildiğinden, pahalıya mal olmakta ve dış satım şansı bulunmamaktaydı.

- Otomotivciler, çok yüksek kar marjlarıyla çalışmaktaydılar. (Türkiye'nin en çok kar eden şirketleri arasında iki otomotiv şirketi, düşük düzeydeki üretimlerine rağmen, her yıl en çok kar eden şirketler sıralamasını en üst basamaklarında yer almışlardı).

- Yüksek gümrük duvarları sayesinde, otomotivciler, rekabeti düşünmeden yıllarca iç pazara yönelik üretim yapmışlardı. Ancak, AB ile gümrük birliği sözkonusu olduğunda, yeni modeller üretmeye soyunmuşlar, daha önce - arabaların kaportasında makyaj yapmanın dışında - ciddi bir yenilik yapmayı düşünmemişlerdi.

Otomotiv sanayinin girdiği krizden, hem sanayici, hem de, bu sanayiye ihracata yönlendirmeyen devlet sorumludur. Bunun bedelini de, kısa vadede otomotiv sanayi çalışanları, uzun vadede bütün Türkiye ödeyecektir.

Aydın Demirel

Neyi savunduğunuzu bilin beyler!..

Toplumsal ya da bireysel tarihte gün, ay ve yıl birarada kullanıldığında bir önem ve özellik ifade eder. Bir dönemin sonu ya da başlangıcına, çok önemli bir olaya ya da olguya gönderme yapar. Güneşin doğuşuyla birlikte unutulmuş yazgılı tarihlerin toplumların hafızasına kaydolmasının tek yolu, 24 saatlik ömrünü tamamlamadan bir değişikliğin, olumlu ya da olumsuz, iyi ya da kötü bir farklılığın, bir yeniliğin ebesi olmasıdır.

29 Mayıs 1453, 14 Temmuz 1789, 18 Mart 1871, 25 Ekim 1917, 19 Mayıs 1919, 29 Ekim 1920, 30 Mart 1972, 24 Ocak 1980, 12 Eylül 1980 gibi tarihler, hafızamızın la-birentlerinde unutulmaya terk edilmiş binlercesi gibi, zaman dizimindeki rakamsal çentiklerden değildir.

Unutulmayacaklar yanına kendini yazdıran yeni bir tarihimiz var artık: 27 Mart 1994. Tarafların başka başka analogilerle, sevinçlerle, korku ve tedirginliklerle anlamını güçlendirdiği, puntolarını büyüttüğü bir tarih.

27 Mart'ın üzerinden üç ayı aşkın bir zaman geçti. Toplumdaki bir çok şey 27 Mart öncesinden farklı artık. Refah Partisi'nin seçim başarısı ve seçim sonrasındaki perfor-

mansı toplumda yeni bir siyasal ve ideolojik hegemonya merkezinin oluşmasına yol açtı.

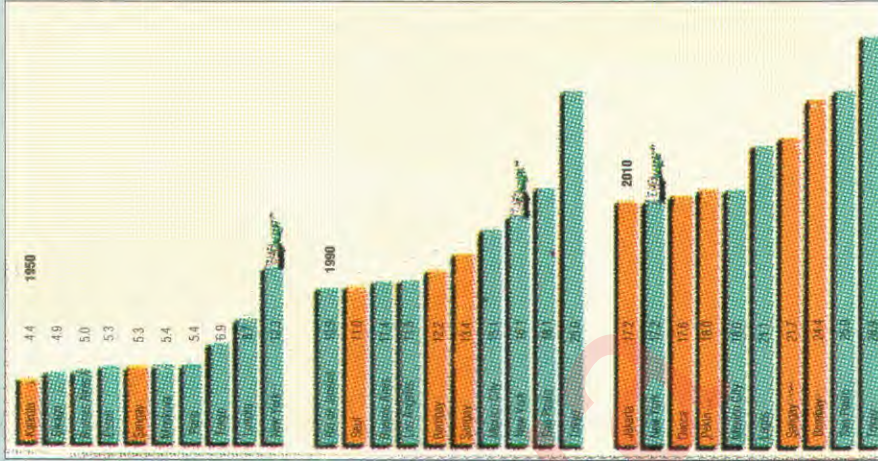
27 Mart'tan beri artık evlerde, kahvelerde, yolculuklarda, iş yerlerinde yapılan muhabbetlerin siyasi yönü değişti. Günlük, haftalık, aylık yayın organlarının önde gelen konularından biri, artık, Refah, şeriat, laiklik. Konferanslar, paneller, açık oturumların bazıları bu "yeni" olanı tartışmaya çalışırken, bazıları, zaten bildik olanı hegamonik bir hale getirmeye çalışıyor. Aşağıgeldik dengeler, cephele, saflar birbirinin içine giriyor, karışıyor ve bu dağınıklığın içinden yeni bir cephe uç veriyor. Şeriatçı ve laik cephe. Bu cepheleşmenin laik tarafı şaşkın, bilinçsiz ürkek ve dağınık kafalı. Savunduğu şeyin kültürüne, bilincine uzak. Bütün tartışmalara ben de Müslümanım diye başlıyor. Toplum ve siyaset sorunlarının dinle ayrılığı ilkesine sahip çıkma bilincini ve cesaretini gösteremiyor. Baştan kaybettiği bir tartışmayı umutsuzca sürdürdüğünün farkında olmadan 27 Mart'ın değirmenine su taşıyıp duruyor.

Yurdaer Erkoca

En büyük 10 kent sıralaması değişecek...

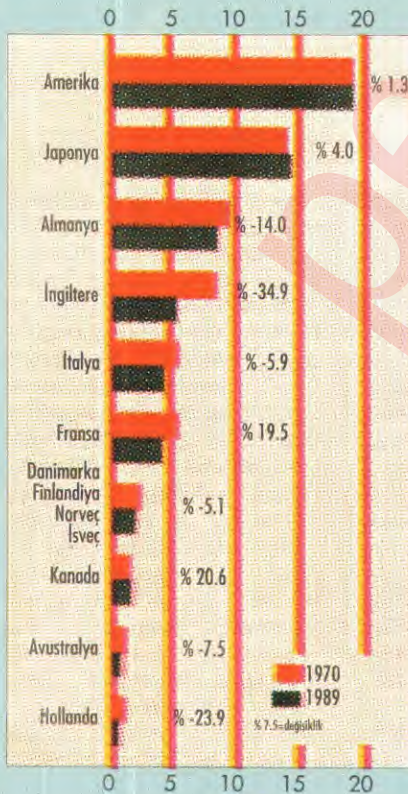
Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun önemli bir bölümü kentlerde yoğunlaşırken, gelişmiş ülkelerde tersine bir eğilim söz konusu. Zengin ülkelerde, hem nüfus artış oranındaki azalma hem de teknolojik imkanların gelişmesiyle birlikte orta sınıfların kent dışı yaşamı tercih etmesi kentlerin nüfus artışını aşağıya çekiyor.

2010 yılında, dünyada nüfusu 8 milyonu aşan 30 kentin olacağı öngörülüyor. 1990'da ise sadece New York ve Londra'nın nüfusu 8 milyondan fazlaydı. 2010 yılında ise New York'un, dünyanın en büyük 10 kenti arasında 9. sıraya düşeceği öngörülüyor. 1950'de 2. olan Londra ise 2010 yılında dünyanın küçük kentleri arasına girecek.

2010 yılında en büyük 30 kentin 17'si Pasifik bölgesine ait olacak. 1970 yılından itibaren dünyanın en büyük kenti haline gelen Tokyo ise tahminlere göre 2010 yılında da birinciliğini koruyacak. Nüfus artış oranı açısından diğer kıtaları geride bırakan Afrika'da ise nüfusun önemli bir kısmı şehirlerde yaşama-ya başlayacak.

İmalat sektöründe istihdam düşüyor

Aynı dönemde Avrupa ülkelerinin tamamında imalat sanayinde işgücü hacmi küçülürken, Kuzey Amerika ve Japonya'da arttı. Kanada, 1970-1990 döneminde imalat sanayinde çalışanların sayısının en fazla arttığı sanayileşmiş ülke oldu. Bu dönemde Kanada'da imalat sanayine çalışanların sayısı yüzde 20.6 yükseldi.

1970'lerin başında imalat sanayinde yaklaşık 19 milyon çalışanıyla dünyanın en büyüğü olan ABD'de 1990 yılına gelindiğinde bu sayı yüzde 1.3'lük bir artışla 20 milyona yaklaştı. Bu dönemde, ABD ve Kanada'dan oluşan Kuzey Amerika'da imalat sanayinde çalışanlar 486 bin kişilik bir artış gösterdi.

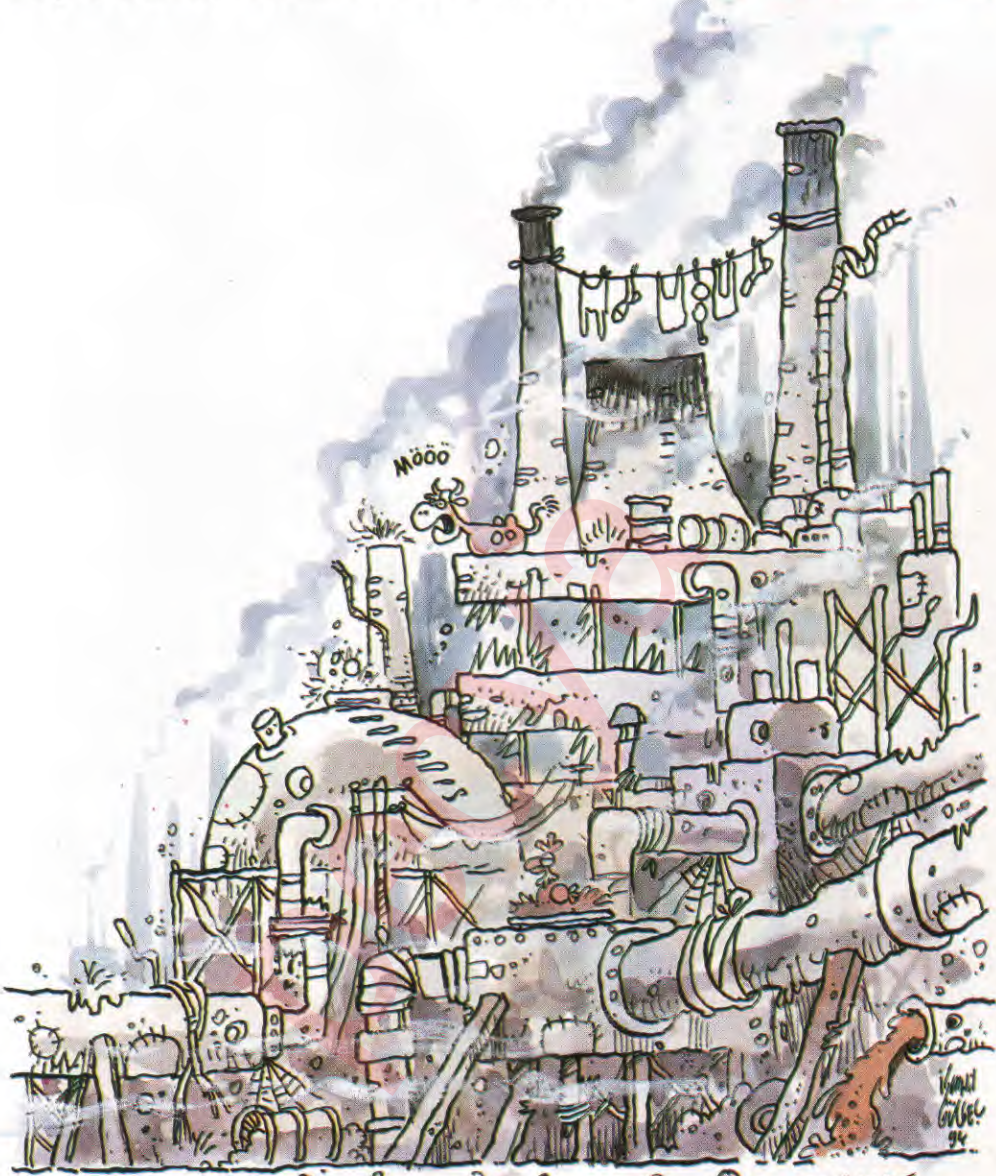
İmalat sanayinde çalışanların sayısında önemli bir artış kaydeden diğer bir ülke, 1970-1990 yılları arasında diğer sanayileşmiş ülkelere göre oldukça hızlı bir büyüme gösteren Japonya oldu.

Ancak, bu dönemde özellikle ABD ve Japonya açısından imalat sanayinde çalışanların sayısındaki artışın sayısal ve oransal olarak daha önceki 20 yıllık döneme göre düşüş kaydettiği dikkat çekiyor.

GAZETE TİRAJLARI (Bin Olarak)

	Şubat	Mart	Nisan	Haziran
Sabah	632	591	617	567
Hürriyet	588	563	459	458
Milliyet	499	463	320	321
Türkiye	472	431	372	326
Zaman	312	289	264	262
Gün	150	99	109	63
Meydan	137	125	92	100
Spor	148	137	127	171
Fotomaç	118	105	109	155
Bugün	72	77	69	73
Fotoşpor	68	67	62	61
Cumhuriyet	63	31	23	21
Milli Gazete	20	26	24	27
Süper Tan	25	30	12	18
Yeni Günaydın	17	18	14	13
Tercüman	8	8	4	4
Vakit	17	18	14	13
TOPLAM	3.440	3.308	2.689	2.671

İKTİSAT, İKTİSAP, İKTİDAR, İKTİFA, İKTİRAN, **İKTİRET!...** GÜLGE

BAYLAR GEREKEN
HER ŞEY YAPTIK.
FABRİKAM SATILACAK
HALE GELEDİK.
ŞİMDİ HEMEN
ÖZELLEŞTİRMEYE
GİDEBİLİRİZ...

EYET EYET...
ŞUNU BİR AN EYEL
SATIP İKTİRİP
GİTSEK İYİ
OLACAK
VALLAHİ...

Avrupa'da otomotiv krizi aşılrken Türkiye krize yeni giriyor

Avrupa'da yeni otomobil satışları

	Mayıs 1994	Yıldan yıla değişim
Almanya	300.390	+ 6.5
İtalya	178.870	+ 7.5
Fransa	165.600	+ 26.2
İngiltere	150.070	+ 10.0
İspanya	87.710	+ 31.6
Hollanda	36.680	+ 7.4
Belçika & Lüksemburg	37.230	+ 21.7
Avusturya	27.700	+ 12.5
İsviçre	26.700	+ 1.1
Portekiz	20.550	+ 0.0
İsveç	15.250	+ 39.9
Danimarka	13.100	+ 70.1
Yunanistan	10.710	+ 49.4
İrlanda	9.580	+ 43.0
Norveç	7.460	+ 49.2
Finlandiya	6.320	+ 21.3
Pazar Toplamı	1.093.920	+ 12.9
Türkiye*	16.543	- 44.0

* Üretim

Kaynak: Dünya, 14. Haziran '94.

Yeni otomobil satışları, başta Avrupa olmak üzere birçok ülkede ekonomik durumun en önemli göstergesi olarak kabul edilir. Bu açıdan bakıldığında son veriler, Avrupa'nın yavaş yavaş resesyondan çıktığını gösteriyor denebilir. Zira bu yılın başından itibaren yavaş yavaş kıpırdamaya başlayan yeni otomobil satışları mayıs ayında her ülkede geçen yıla göre artış gösterdi. Bu yılın mayıs ayında gerçekleşen otomobil satışları geçen yılın mayıs ayı ile karşılaştırıldığında satışlar Danimarka'da yüzde 70, Yunanistan ve Norveç'te yüzde 49, İsveç'te ise yüzde 39 oranında arttı, bu dönemde satışları gerileyen tek ülke ise Avusturya oldu. Avusturya'da bu yılın mayıs ayında gerçekleşen yeni otomobil satışları geçen yılın yüzde

12.5'i gerisinde kaldı.

Tabloda yer alan veriler incelendiğinde tersi bir gelişmenin olduğu görülüyor Türkiye'de. Zira bu yılın mayıs ayında otomobil üretimi geçen yılın aynı ayına göre yüzde 44 geriledi.

Tablo her ne kadar Avrupa'daki yeni otomobil satışlarını gösteriyor ise de Türkiye'deki otomobil üretiminin yüzde 44 düştüğü dönemde satışların da buna benzer durumda olması doğaldır. Hatta geçen ay haftanın bir günü seçilerek bütün bayiler nezdinde yapılan bir izleme sonucu, tek bir otomobilin satılmadığı ortaya çıktı. Bu durum elbette ocak ayında patlak veren ve hergün biraz daha derinleşerek yeni bir boyut kazanan ekonomik krizin çarpıcı bir örneğidir.

İslam ülkeleri ile ticareti laiklik mi engelliyor?

Müslüman işadamlarının kurduğu, kısa adı MÜSİAD olan Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği belli periyodlarla düzenlediği toplantılarda bir yandan ekonomik gelişmeler ile ilgili üyelere bilgi verilirken bir yandan da adı geçen dernek çevresindeki İslamcı akademisyen, siyasetçi vb kişilerden olaylarla ilgili "İslami yaklaşım" ve "yorumlar" alınmaya çalışılıyor.

MÜSİAD'ın geçenlerde düzenlediği bu toplantılardan birine katılan TOBB eski başkanı Ali Coşkun yaptığı konuşmada, "Türkiye laiklik yüzünden sıkıntı çekiyor. Laiklik sıkıntısı İslam dünyası ile ticari ilişkimizin de gelişmesini engelliyor" diyordu. Ali Coşkun'un bu sözü üzerine, biz de merak edip İslam ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticaretin gelişimine bakalım dedik. Ancak ortaya çıkan tablo Ali Coşkun'un söylediğinin tam tersini gösteriyor.

Hazine ve DİE'nin derlediği bilgilerden oluşturulan tablo incelendiğinde de görüleceği gibi son

12 yıldır İslam ülkeleri ile yapılan dış ticarete denge hep Türkiye'nin aleyhine olduğu gibi Türkiye'nin İslam ülkeleri ile dış ticaretinin büyüyüp geliştiği dönem, Ali Coşkun'un söylediğinin tersine, en azından laiklik tartışmalarının bugünkü noktada olmadığı dönemde gerçekleşmiş.

Örneğin 1982 yılında Türkiye, toplam ihracatının yüzde 47.9'unu İslam ülkelerine yaparken aynı yıl ithalatının da yüzde 43'ünü İslam ülkelerinden gerçekleştiriyordu. Oysa, İslamcı akımın 12 yıl öncesine göre daha geliştiği, buna karşılık laiklerin fikri ve fiziki olarak

hergün biraz daha hırpalandığı 1994 yılında Türkiye'den İslam ülkelere yapılan ihracatın toplam içindeki payı yüzde 17'ye, ithalat da yüzde 12'ye düşmüştü.

Halbuki Ali Coşkun'un mantığına göre bu gelişme tersine olmalıydı. Ama paranın dini imanı olmadığı gibi ticaretin de laik-şeriatçı olmuyor, herkes işine geldiği zaman işine geldiği ülke ile iş yapıyor.

İslam Ülkeleri ve Dış Ticaret (Milyar Dolar)

Yıllar	İthalat	Top. İc. Pay. (%)	İhracat	Top. İc. Pay. (%)	Ticaret Dengesi
1982	3.801	43.0	2.741	47.9	-1.060
1983	3.701	40.1	2.631	45.9	-1.070
1984	3.895	36.2	2.994	42.0	-901
1985	3.745	33.0	3.408	42.8	-67
1986	2.137	19.2	2.607	35.0	+470
1987	3.144	22.2	3.088	30.3	-56
1988	2.926	20.4	3.525	30.2	+599
1989	2.921	18.5	2.870	24.7	-51
1990	3.855	17.3	2.490	19.2	-1.365
1991	3.175	15.1	2.666	19.6	-509
1992	3.414	14.9	2.775	18.9	-639
1993	3.518	12.0	2.704	17.6	-814
1994*	745	12.6	618	16.2	-127

* (1994 Ocak-Mart)

94'ün ikinci yarısında Türkiye ekonomisi:

Hedefler ve beklentiler...

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat: "Bu istikrar paketi ile ancak yazı geçirebiliriz..."

Prof. Dr. Öztin Akgüç: "95 de kayıp yıl olacak..."

Mustafa Sönmez: "Sermaye ve emek arasında yeniden yapılanma dönemine giriliyor..."

5 Nisan kararları, Türkiye ekonomisinde istikrar sağlayacak mı? Ekonomi yıl sonuna kadar nasıl bir seyir izleyecek? Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, Prof. Dr. Öztin Akgüç ve araştırmacı Mustafa Sönmez İktisat Dergisi'nin düzenlediği yuvarlak masada tartışılar.

Hükümet 5 Nisan kararlarından sonra kendisine üç aylık bir süre öngörmüştü. Bu süre, 5 Temmuz günü sona eriyor. Sizce, Temmuz ayından sonra, nasıl bir tablo ile karşı karşıya kalacağız? Kısaca, önümüzdeki dönemde ne bekleniyor, ne olabilir, en genel çerçevede görüşlerinizi alacağız. Sayın Öztin Akgüç, sizden başlayalım isterseniz...

Öztin Akgüç: 5 Nisan kararlarına baktığımız zaman bunların, kısa dönemde, kamu kesimi finansman dengesini sağlamaya yönelik olduğunu görüyoruz. Bir takım vergi önlemleri alınıyor. İkincisi, özelleştirme öngörülüyor. Üçüncüsü de kamu harcamalarında bir kısıtlama isteniyor. Böylece, üç ay içerisinde, kamu gelirlerinde sanıyorum ki 16 trilyon kadar bir artış, kamu harcamalarında 22 trilyon civarında bir kısıtlama ve bütçe açığında önemli boyutta daraltma hedefleniyor. Bu hedeflere ne kadar ulaşıldı, bilemiyorum. Herhalde vergi gelirlerinde bir miktar artış olduğu kesin. Ama beklenen ölçüde olacağını da tahmin etmiyorum.

Harcamalarda kesintiler yapıldı. Cari harcamalarda bir ölçüde kesinti var. Artı yatırım harcamaları hemen hemen durmuş gibi. Ancak faizler dolayısıyla transfer harcamalarında bir azalma olacağını tahmin etmiyorum.

O nedenle hükümetin öngörmüş olduğu o ilk üç ayda 16 trilyonluk gelir artışı, 22 trilyonluk da harcama azalışının gerçekleştiğini tahmin etmiyorum.

Kamu kesimi finansman açığının sağlanması

bence önemli bir nokta. Çünkü kamu kesiminde finansman açığını bir ölçüde kapattığımız an Merkez Bankası kaynaklarına başvurmak gereği duyulmuyor, veyahut, Hazine'nin yüksek faizli tahvil ve bono çıkarma gereği ortadan kalkıyor. Bu da, faizler üzerinde, bir indirici etki yapacaktır. Şu sırada faizleri körükleyen bir olgu, Merkez Bankası'nın emisyonu genişletmesi veya kamu kesiminin finansman açığı vermesi dolayısıyla olası bir emisyon gelişmesini önleyebilmek için yüksek faiz uygulamasıdır. Böyle bir gereksinim doğmazsa, kamu kesiminin finansman dengesi sağlanabilirse, bu, kısa vadede tabii rahatlatıcı bir etki yapacaktır. Bunun net neticesini önümüzdeki günlerde göreceğiz, ama, benim tahminim, kamu kesiminin nakit açığı henüz kapatılmadı, devam ediyor, ama tahminlere göre daha düşük düzeyde olabilir.

Türk ekonomisinde ikinci önemli sorun, dış kredilerin devreye girmesi, dış kredilerin bir ölçüde çalışmasıydı. Türkiye'nin belki yeni dış krediye gereksinimi yok. Yani borçlarımızı arttırmaya gerek yok. Ama mevcut kredilerin yenilenmesi önemlidir. Yine, yabancı bankaların, Türkiye'de faaliyette bulunan bankalara tanınmış oldukları kredi sınırlarının devam etmesi önemlidir. Çünkü, Türkiye, şu sırada net borç ödeyecek güçte değil. Ancak, mevcut kredilerini yenileyerek, yeni kredilerle mevcut kredilerini kapatarak olayı götürebilir. Özellikle dış ödemelerde, mevcut kredilerin yenilenmesi çok önemli. Bu birinci nokta.

Bu konuda, ilk başta biraz karamsardık ama, şimdi, olay biraz daha netleşiyor. Türkiye'de dış ticaret açıkları azalmaya başladıkça, cari işlemlerdeki açığın geçmiş yıllara göre önemli boyutta daralacağı ortaya çıktıkça, sanıyorum ki bu kredileri kullanma şansı artıyor, krediler yenile-

Öztin Akgüç:

Türkiye, yanlış politikalara rağmen, dengesini bulan bir ülke. 58'de bulduk, 70'de bulduk, 80'de bulduk. O dönemki yönetimlerin de fevkalade, ahım şahım yönetimler olduğu söylenemez. Tabii, Türkiye'nin bu günkü yönetimi, belki o günlere oranla daha kötü, daha deneyimsiz. Ama, Türkiye, bir milli gelir kaybı ile -ki bu ikinci üç ayda daha net olarak çıkacak ortaya- bu seneyi, yıl sonuna doğru bir istikrara götürecektir.

niyor. Yani faizimizi ödemediğimiz müddetçe, yabancıların, faizi bir iki puan artırmak suretiyle, bu kredileri kullandıracaklarını düşünüyorum. Nitekim de kullanılmaya başlanmış. Burada büyük bir bunalım yok.

Bildiğiniz gibi ithalat Nisan ayından sonra belli bir şekilde azalmaya başladı. İhracatta da yavaş bir kıpırdanma var. Ama ben ihracatta esas gelişmenin Eylül ayından itibaren olacağını düşünüyorum. Çünkü bizim firmalarımız maalesef krizi önceden görüp de önlem almadılar.

Kamu kesimi finansmanının sağlanması konusuna gelince... Bence, bu konuda tutuk davranıyorlar ve önemli bir hata daha yapıyorlar. Bu da kamu kesimi finansmanı konusunda önemli sorun yaratıyor. Çok yüksek faizli bono çıkartıyorlar. Yüksek faizli bono çıkartmak için -niye yüzde 50 ile çıkartıldı, bunu da anlayamadım- teklif istenebilirdi ve büyük bir olasılıkla yüzde 50'nin altında kalan bir maliyetle de borçlanılabildi. Bunu anlamak bir hayli zor.

Ama şunu düşünüyorum. Türkiye, yanlış politikalara rağmen, dengesini bulan bir ülke. 58'de bulduk, 70'de bulduk, 80'de bulduk. O dönemki yönetimlerin de fevkalade, ahım şahım yönetimler olduğu söylenemez. Tabii, Türkiye'nin bugünkü yönetimi, belki o günlere oranla daha kötü, daha deneyimsiz. Ama, Türkiye, bir milli gelir kaybı ile -ki bu ikinci üç ayda daha net olarak çıkacak ortaya- bu seneyi, yıl sonuna doğru bir istikrara doğru götürecektir. Ben '95'den de fazla ümitli değilim. Ama ondan sonra bir yükselme dönemi başlayacaktır.

Sayın Akat, sanayiciler bir süredir çok ciddi çıkışlar yapıyorlar. Sizce, bu çıkışlar, sanayinin gerçek durumu-

nu mu ifade ediyor, yoksa bunun ardında başka bir yönlendirme mi var?

Asaf Savaş Akat: Doğrusu niyetlerinin ne olduğunu bilmiyorum. Açıkçası mevcut işaretlerden de böyle bir niyet okuma egzersizini yanlış görüyorum. Çünkü, gerçekten Türkiye'de önemli bir talep düşüşü var. Bu talep düşüşü, önümüzdeki aylarda yayınlanacak istatistiklere, üretim ve milli gelir rakamlarına yansiyacak.

Bu talep bunalımının nasıl oluştuğunu da hep beraber yaşadık. Talep yetersizliği, evvela piyasaların hükümetin uyguladığı politikaları veto etmeleri ile ortaya çıktı. Türkiye ekonomisi eskisinden farklı. Mesela, 1978-79'da kamu açıkları verildiği takdirde, piyasaların buna tepki gösterebilme olanakları yoktu, piyasalar yoktu çünkü. Dolayısıyla yanlış politikalar dövizin fiilen yok olması biçimini alıyordu. İthalat yapılamaz hale geliyordu. Halbuki 80'li yıllardaki ekonominin dışa açılması ve piyasaların gelişmesi sonucunda, yanlış po-

litikalara bu sefer piyasalardan tepki gelmesi imkanı oluştu. Piyasalardan da sağlıklı bir tepki geldiğini düşünebiliriz. Yani TL cinsinden parasını tutan insanlar, ister finansın, sanayinin en tepesinde olsunlar, ister sokaktaki vatandaş olsun, hükümetin uyguladığı politikalarla ellerindeki TL'lerin yok olacağına, değerinin sıfırlanacağına karar verdi. "Nasıl korurum ben bu nakit servetimi" diye sordu. "Döviz alırsam, dolar alırsam korurum" dedi. Dolayısıyla döviz bunalımı olmadı, onun yerine olağanüstü bir devalüasyon oldu. Yani, fiilen piyasalar, yanlış iktisat politikalarının oluşturduğu çerçeveyi veto ettiler. Burada önemli bir husus var. Türkiye bu işi piyasalara bırakarak, ekonomiye önemli sorunlar çıkartacak politikalardan tedrici şekilde vazgeçmek şansını elinden kaçırdı. Ocak 15'te Türki-

ye'nin elinden kaçırıldığı enflasyonla tedrici mücadele şansdır.

Dolayısıyla piyasaların çok uygulamasından sonra, Türkiye enflasyonla ve kamu açığıyla ve dış açıkla tedrici, yavaş, yumuşak politikalarla mücadele etme şansını yitirdi. Geçen yılın sonunda, iktisatçılar arasında tartışıyorduk, böyle bir gidişata şok paket mi uygulanmalı, yoksa tedrici bir istikrar mı uygulanmalı diye. Hangisi daha iyi olur, hangisi daha ucuz olur, hangisinin ekonomiye maliyeti daha az olur şeklinde bir tartışma vardı. Ocağın sonunda artık böyle bir tartışmaya yer kalmamıştır.

Olayı bu perspektiften görmek lazım. Piyasaların uyguladığı bu şok, çok kısa bir sürede çok büyük bir devalüasyon, faizlerin olağanüstü yüksek düzeylere çıkması, hemen ardından gelen 5 Nisan kararları, üç temel

ETA'nın 20.000'inci Müşterisi KİM

ETA'nın Ulaştığı, Yazılım
Sektörü Adına Kıvanç Veren
Bu Aşamada Tüm Bayi ve
Müşterilerimize Teşekkürü
Borç Biliriz.

**TÜRKİYE'NİN LİDER
YAZILIM FİRMASIDIR**

• Bir ay zarfında gerçekleşmesi beklenen 20.000'inci ETA satışı yapacak Bayi ve Müşterisi ödüllendirilecektir.

ekonomik etkenle birden efektif talebi olağanüstü kısıcı etki yaptılar. Nedir bu etkenler? Birincisi, güven bunalımıdır. Güven bunalımı bir tüketici güven bunalımına da dönüşmüştür. İnsanlar böyle bir kriz karşısında, "işler kötüye gidiyor, ben tüketimimi kısıyım" diye bir psikolojiye girmişlerdir. Piyasa ekonomisinde biliyoruz. Herkesin harcaması başkasının geliridir. Herkes birden harcamasını kısırsa, herkesin geliri kısılacak demektir. Bunun çaresi de yoktur.

Şokun piyasalarda devalüsyon biçimini alması ve bunun da hiper enflasyona götürme eğilimleri göstermesi sonucundaki biraz panik, biraz zorunlulukla faizlerin çok yükselmesi, ikinci bir talep kısıcı etki yapıyor. İktisatın en bilinen kuralı: Reel faizleri ne kadar yükseltirseniz, efektif talep de o kadar düşer. Yani güven bunalımı olmasa bile, sırf reel faizlerin yüzde 50'lere, yüzde 100'lere çıkması, asgarisinden tüm yatırım harcamalarını, artı herhangi bir kredili tüketim talebini bıçak gibi kesecektir. Bunun ikisinin efektif talebe etkisi de o kadar daraltıcı olacaktır.

Orada da durmadı Türkiye. Ondan sonra bütün bu şokun, krizin esas sebebi olan kamu açıklarına, 5 Nisan'dan sonra gitmek zorunda kaldı. Yani kamu açığını da kapatmak zorunda kaldı. Biliyoruz ki, kamu açığının kapatılması ekonomide deflasyonist bir etki yapacaktır. Tüketici bunalımı ekonomide efektif talebi azaltıyor. Faizlerin yükselmesi ekonomide efektif talebi azaltıyor. Kamu açığının kapatılması ekonomide efektif talebi azaltıyor. Bunların herhangi biri normal olarak ekonomiyi zaten ciddi bir resesyona sokacak, hatta bir depresyona sokacak kadar önemli efektif talep kısıcı etkenlerdir. Üçü bir araya gelirse ekonomide tek kelime ile şok diyeceğimiz düzeyde bir efektif talep düşüşü yaşanır.

Bugün yaşadığımız, ders kitaplarında rastladığımız türden bir bunalım. Ders kitaplarından farklılığı şu: Gelişmiş ekonomilerde, bu üç

etken bir araya gelmiyor. Çünkü, gelişmiş ülkelerde, hükümetler bu kadar büyük hataları genelde üst üste, sistematik bir biçimde yapmıyorlar. Genellikle işler bu-
raya gelmeden müdahale ediliyor.

Önümüzdeki döneme buradan bakarsak, Öztin'in söylediklerinin önemli bölümüne katılıyorum. Ben Türkiye'yi tam uçurumun kenarına gelmiş ve orada durmuş bir ülke olarak görüyorum. Burada sorulması gereken soru şu: Bizi Ocak 15'e, Nisan 15'e getiren ana sorunları çözüyor muyuz? Çözmüyorsak Ekim'de, Kasım'da aynı duruma gelebiliriz. O sorun nedir dediğimizde, Öztin'in söylediğiyle karşı karşıya geliyoruz. Kamu açığının büyüklüğü. Kamu açığının cesameti, gerçekten radikal bir biçimde, neredeyse denk bütçe anlamına gelecek kadar ciddi bir biçimde kısılmadığı takdirde, belli ki hükümet, o açığı finanse etmek için borçlanmak zorunda. Eğer açığınız varsa, bu açığı ancak borçlanarak finanse edersiniz. Ya Merkez Bankası'ndan, ya iç piyasalardan, ya da dış piyasalardan borçlanacaksınız. Bu işleri izleyen insanların ve sokaktaki adamın, tasarrufçunun kanaati dışarıdan borç bulunamayacağı. Zaten cari işlemlerde düzelme olmadığına göre, dışarıdan ekonominin fiilen borçlanması çok zorlanıyor demektir. İçerinin de pek niyeti yok gibi duruyor.

İnsanlar, ancak ve ancak, sürdürülmesi olanaksız reel faiz düzeylerinde devlete güvenebiliyor. Devletin uzun süre bu reel faiz düzeylerini devam ettirmesi mümkün değil. İçeriden ve dışarıdan borçlanılmıyınca, geriye ne kalıyor? Para basmak. Herkes para basacağını beklediği takdirde, o zaman herkes enflasyonun hipere doğru gitmesini bekliyor ve ona karşı tedbir alacak, yani dolara endekslenecekler, ancak çok yüksek faizlerle paralarını TL'de tutacaklar demektir. Bütün bunlar, açığı büyütecek etki yapacak. Dolayısıyla daha da fazla para basmaya itici etki yapacak. Aynı anda, bu üçlü etki ile, piyasalardaki talep yetersizliği haklı olarak her tarafta bir-

den, "yahu kardeşim öldürdün bizi" çığlığını kopartacak. İnsanların işsiz kalması artacak, esnaf dükkanında sıftah yapamamaya başlayacak, firmalar patır patır fabrika kapatacaklar, iflaslar yoğunluk kazanacak. Kamu açığını kapatmamış bir hükümet, nasıl canlandırır talebi? "Para bas" diyecekler. Kamu açığının kapatılmadığını piyasalar bilirken para basılınca, piyasaların hiper enflasyon beklentisi doğrulanmış olacak. Ben hiper enflasyonun tehlikeli sonuçlar yaratabileceğini düşünüyorum.

Bugün baktığımız yerde, önümüzdeki üç ayın, dört ayın anahtar sorunu kamu açığıdır. Hükümet, şu anda

Asaf Savaş Akat:

Önümüzdeki üç ayın, dört ayın anahtar sorunu kamu açığıdır. Hükümet, şu anda kamu açığını kapatıyor ama, yapısal olarak kapamıyor, sadece konjonktürel olarak kapatıyor. Yani bir süre için harcamalarını kısıyor. Ama kalıcı bir biçimde kısmıyor. Sonra harcamalarını yeniden yapacak.

kamu açığını kapıyor ama, yapısal olarak kapamıyor, sadece konjonktürel olarak kapıyor. Yani bir süre için harcamalarını kısıyor. Ama kalıcı bir biçimde kısmıyor. Sonra harcamalarını yeniden yapacak. Çünkü, kıstığı harcamalar şunlardır: Okul yapmıyor, hastane yapmıyor, karakol yapmıyor, netice itibarıyla devletin yapması gereken işleri yapmıyor. Bir seferliğe mahsus olmak üzere, her zaman vergi aldığı kesimlerden bir vergi alıyor. Onu da devam ettiremez. Yani gelirlerini artırıcı, kalıcı çözümler bulması lazım. Şu anda vergi ödemeyen kesimlere, tarım kesimine, vergi kaçıran kesimlere gitmesi lazım. Oraya gitme yolu, götürü vergi sorununu çözmekten geçer. O yöne doğru bir eğilim yok. İstikrar paketi, tam bu yazı, sonbaharı geçirecek şekilde bir çözüm getiriyor. Peki '95 ne olacak? Dolayısıyla, iyimser bir tablo çizmek zorlaşıyor.

İyimser bir senaryo şöyle olur. Eylül ayında hükümet taze borç alma ihtiyacını bitirir. Kamu açığı bitmiştir. Hazine'nin hala sorunu vardır. Kısa vadeli borçlanmıştır. Onların ödenmesi diye bir olay vardır. Ama taze borca ihtiyacı yoktur. Sadece mevcut borcunu idame ettirmek diye bir durum vardır. Şimdi böyle bir duruma gelinebilse, faizler bugün tahayyül etmeyeceğimiz derece de düşer. Çünkü, siz, aniden devleti borçlanma piyasasından çekerseniz, özel kesim de yatırım yapmadığına göre, bütün kesimler de tasarruflarını artırdığına göre, büyük bir tasarruf fazlası, bunun karşısında da sıfır yatırım talebi, sıfır sermaye talebi olacaktır. Dolayısıyla faizler büyük bir hızla düşebilecektir.

Demek ki, kamu açığının Eylül'e kadar olan dönemde gerçekten kapatıldığını düşünürsek, Eylül ayında Türkiye ekonomisi normal bir resesyona geçecektir. Normal resesyon nedir? Ekonomi daralmıştır, ama faizler de fevkalade düşüktür. Orada, tabii, bir sonraki canlanmanın ipuçlarını görmek mümkün. Düşük faiz yavaş yavaş yatırımcıları yatırım planlarını, tüketicileri tüketim planlarını revize etmeye doğru götürecektir. Düşük faiz büyük bir ihtimalle doların hafif kıpırdanmasına yol açacaktır. Ama kamu açığı kapanmış olduğu için, bu bir paniğe, TL'ye güven bunalımına yol açmayacaktır. Çünkü piyasalar bilmektedirler ki, artık, kamu borçlanma piyasasının dışındadır, emisyon da ihtiyacı yoktur, hiper enflasyon beklentisi de yoktur. O da, bir miktar ihracatın canlanmasına olanak verecektir. Yani kamu açığı sorununu çözebildiğiniz andan itibaren Eylül bir kabus olmaktan çıkacaktır. Ama genellikle piyasaların, sokaktaki adamın beklentisi bunun olmayacağı yönündedir.

Mustafa Sönmez:

Kamu harcamalarında askeri harcamalar hatırı sayılır bir yer tutuyor. Meşru kararların içerisinde de buna dokunulmuyor. Hükümet askerin ne harcırabına, ne lojmanına, ne de Güneydoğu'daki savaş harcamalarına dokunuyor. Kürt meselesine politik bir çözüm bulunabilirse, oradan önemli bir tasarruf mümkün olabilir. Bu iki kalemle, vergiler ve askeri harcamalarla oynayarak, devlet, kendisine soluk boruları bulabilir kamsındayım.

Bu olmazsa, Latin Amerika'da gördüğümüz tür istikrar paketlerinin Türkiye'de tekrar edilmesi ihtimali vardır. Yani istikrar paketi açılır. Sıkı para politikası kısmı uygulanır, fakat sıkı maliye politikası kısmı uygulanmadığı için bir süre sonra sıkı para politikası yürümez ve paketin açılmasından önceki duruma hızla gelinir ve ikinci paket açılır. İkinci pakette de, bir süre sıkı para politikası uygulanır, sıkı maliye politikası gene uygulanmadığı için bir süre sonra sıkı para politikası tutturulamaz, tekrar para basımına geçilir, tekrar ekonomi iki defa yaşadığı olaya geri döner, tekrar enflasyon patlar, bir süre sonra bir üçüncü paket açılır. Yalnız,

Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak, Türkiye'de ücret ve gelirlerde endeksasyon olmadığı için ücretler biraz daha düşecektir. Yani her hiper enflasyon, sabit gelirlilerin gelirlerini büsbütün sıfırlayacak, efektif talebi büsbütün düşürecek, kriz daha düşük bir milli gelir düzeyinde yaşanacaktır.

5 Nisan kararlarının hedefi de kamu açığını kısmak. Fakat, hükümet, bunu yaparken, önemli ölçüde özelleştirmeye bel bağlamıştı. Şimdi, özelleştirmeyi gerçekleştirmenin pek de kolay olmadığı görülüyor. Yani 5 Nisan'ın önemli bir ayağı eksik kalmamış gibi...

Mustafa Sönmez: Kamu kesimine dönük, bir geliri artırma, bir de harcamaları kısma iddiası var. Geliri artırmada ana unsur vergileri artırma olarak görülüyor. Artı, özelleştirme de gelir artırıcı unsurlardan biri olarak düşünülüyor. Yani özelleştirme, 5 Nisan kararlarının en önemli ayağı ama, vergi iddiası da var.

Öztin Akgüç:

Bazı insanları başka yerlerde çalıştırmak gerekir. Örneğin, Türkiye'nin bir orman sorunu vardır, meralaşma sorunu vardır, erozyon sorunu vardır, sulama sorunu vardır. Bunlar, büyük ölçüde emeği gerektiren, çok az da talep doğuran şeyler. Türkiye'de, şu sırada işgücü de buna elverişli, insanı işsiz bırakmaktansa, insanların çalışma yönlerinin değiştirilmesi lazım.

Özelleştirmenin kendi içinde bir sürü sıkıntıları var. Bir kere bir hukuki altyapısı yok. Bu hal edilse bile, hala neler kapatılacak, neler satılacak, ne sürede satılacak, bütün bunlar soru işareti. Kapatılacak denilenlerin, çok kararlı bir şekilde kapatılması söz konusu değil. Örneğin, Karabük'ün hemen kapatılamayacağı anlaşıldı. Şimdi hükümet ortağı yeni incelemeler yapıyor ve diyor ki, bir takım şeyler yapılırsa burası yaşayabilir. Yani kapatılacak dendiği andan itibaren, suların başka türlü aktığı görülüyor. Lojmanlar satılacaktı, Cumhurbaşkanı "olmaz, bu başka bir olaydır" dedi. Gerçekten de lojman olayı başka bir olay, bu başka dengelerle oynamak anlamını taşıyor ki, buradan da çok ciddi tepkiler geleceğini hükümet düşünemedi.

KIT'ler mercek altına alındıkça, başka fonksiyonlar görüldükleri fark ediliyor. Anlaşıldı ki, KIT'ler sırf ekonomik kuruluşlar değil, iyi kötü bölgesel dengeyi sağlayan kurumlarmış meğer. Yani "bir KIT'i kapatmak, bir bölge insanının kaderiyle oynamakmış", gerçeğiyle yüzyüze gelindi. Bir başka boyutuyla, her KIT'in de satılabilecek albenisi, özellikleri olmadığı anlaşıldı. İçeriden almaya çok meyilli sermayedarlarımız olmadığı anlaşıldı. Bu sefer dışarıya satılmak istendi, ama, dışarıda da hemen alıcı bulunamıyor, Çünkü dünyada herkes kamu kuruluşlarını satmaya çalışıyor.

Koalisyon içerisinde de özelleştirmeye bir muhalefet var. Dolayısıyla özelleştirmenin başı belada. Koyulan hedefleri gerçekleştirmek mümkünmüş gibi görünmüyor. Bir de, işin sadece şu tarafı düşünülüyor: "Satarız gelir gelir." Ancak, bu kime gider, ülkedeki servet birikimini nasıl etkiler, dağılımı nasıl etkiler? Arjantin örneği

gösteriyor ki, böyle bir şeyi sattıklarında, dört tane büyük gruba satabilmişler. Bu da, ülkenin milli gelir dengesini daha çok bozuyor. O şu an tartışma konusu değil. Keşke çıksa da, Koç, Sabancı bunların hepsini alsalar. Kimsenin buna itiraz edecek, bununla uğraşacak hali yok. Ama, gördüğüm kadarıyla onlar da seçmeciler, herşeye talip olmuyorlar veya kelepirleri seçiyorlar, inceliyorlar, hangileri işlerine geliyorsa, onları alıyorlar.

Geriye birşey kalıyor, dışarıdan yabancıların gelip alması. Onlar da, gelip, aynı yapıyı koruyup, iyileştirip, modernleştirmek için mi bunu yapacaklar, yoksa rakibi elimine etmek için mi kullanacaklar? O da bilinmiyor. Ama önümüzde kötü bir örnek var: Teletaş.

Vergide de herhalde sürekli yakınıp durduğumuz, "gelir dağılımında en büyük dilimi alıp götürdü" dediği-

miz rantıye kesimine, banka kesimine yüklenmek, vergiyi mümkünse onlardan almak gerekiyor. Ama, bunun yöntemi ne olur, nasıl köşeye sıkıştırıp, bunlardan alınır bilmiyorum. Kısaca, bence, bu vergiyi, üretim yapan, istihdam yaratan kesimlerden almalıyım, 80'li yıllar boyunca iyi kar eden, iyi bir birikim sağlamış olan finans kesiminden alalım.

Kamu harcamalarına ilişkin de şunu söylemek istiyorum: Askeri harcamalar hatırı sayılır bir şey tutuyor. Meşru kararların içerisinde de buna dokunulmuyor. Hükümet askerine ne harcırahına, ne lojmanına, ne de Güneydoğu'daki savaş harcamalarına dokunuyor. Kürt meselesine politik bir çözüm bulunabilirse,

oradan önemli bir tasarruf mümkün olabilir. Bu iki kalemlle, vergiler ve askeri harcamalarla oynayarak, devlet, kendisine soluk boruları bulabilir kanısındayım.

Evet, IMF uzmanları geldiğinde, Güneydoğu'ya ve Kıbrıs'a yaptığınız harcamaları kesin, sizin kamu açığınız kapanır demişlerdi. Bu haber gazetelerde çıktı, ama bu konu hiç tartışılmadı.

Öztin Akgüç: Orada söylenen rakamlar çok abartılır. Kıbrıs'a biz ne veriyoruz? Kıbrıs'a ne kadarlık bir harcama yaptığımızı ben hala anlamadım.

Güneydoğu'daki rakamlar da çok ilginç. Bütçe harcamalarına baktığımızda, bunların yüzde 50'si faiz ve transfer harcamalarına gidiyor. Yüzde 200 küsur trilyon faiz. Biz Türkiye'nin mali disiplini 1980'li yıllardan itibaren tamamen bozmuşuz.

Asaf Savaş Akat: Vergilerle ilgili birşey söylemek istiyorum. Vergilerde çok iyimser olmamak lazım. Çünkü, hükümet, gerçekten tedrici tedbirle istikrar olanağını elinden kaybetmişse, kamu açığını kapatmak için iki,

En değerli kâr ortaklarımızdan biri.

Nesli tükenmekte olan

Turna, ülkemizin

korunması gereken doğal

zenginliklerinden biri.

Garanti, gelirinin

bir bölümüyle, kuş

türlerinin de korunması için

çalışmalar yapan

Doğal Hayatı Koruma

Derneği'nin projelerini

destekliyor.

GARANTİ

üç ay falan var. Üç ayda ne vergi reformu yapılır, ne vergi hasılatında artış sağlanır. Bence, şu anda da hükümetin, kamu açığını kapatmak için harcamalarından başka oynayabileceği bir yer yoktur.

Mustafa Sönmez: Kamu kesiminin finansman açığını kapatmak için, vergiler dışında, bir de KİT zamları var. KİT zamları vergilerden daha fazla

Öztin Akgüç: Söz verdikleri için yapmıyorlar ama, ben olsam petrole bir daha zam yaparım. Çünkü bir şey başladıysanız bunu bir an evvel bitirmek lazım. Çünkü, eğer kısa dönemde bu dengeyi sağlamak peşindeyseniz, daha büyük zamlar yapmak suretiyle bunu sağlamak zorundayım. Sanıyorum, KİT zamları vergilerden daha fazla gelir artışı sağlamıştır. En azından KİT açıklarını azaltmışlardır.

Bu arada, Türk ekonomisinde bütün sektörlerin, bu krizden aynı şekilde etkilendiğini söyleyemeyiz. Bu dönemden etkilenen kesim, dışardan ithalat yapıp, iç pazara yönelen sektörlerdir. Bir, ithal malları pahalılaşmıştır; iki, iç pazar daralmıştır. Buna mukabil iç pazarda girdi sağlayıp da dışarıya mal satanlar rahat durumdadır. Birkaç sanayi kuruluşu ile konuştum, onlar geçen seneye oranla daha iyi durumda olduklarını söylediler. Tabii, bu arada en sıkışık olan da, şimdiye kadar dış pazar için en ufak bir çaba sarfetmemiş olan, otomotiv sanayi çıktı.

Şimdi, harcamaları büyük ölçüde kısarsanız, milli geliri büyük ölçüde azaltırsınız. Biz özel tüketim harcamalarını azaltıyoruz, özel yatırım harcamalarını

kısıyoruz, kamu harcamalarını kısıyoruz. Elimizde milli geliri artıracak tek faktör olarak ihracat kalıyor. Ihracatı ne kadar artırabilirsiniz? O da sınırlı. O itibarla diyorum ki, kamu kesiminde harcamalarda çok büyük bir azaltmaya gitmek yerine, bunun yönünü değiştirmek lazım. Hatta bazı insanları da başka yerlerde çalıştırmak gerekir. Örneğin, Türkiye'nin bir orman sorunu vardır, meralaşma sorunu vardır, erozyon sorunu vardır, sulama sorunu vardır. Bunlar, büyük ölçüde emeği gerektiren, çok az da talep doğuran şeyler. Türkiye'de, şu sırada işgücü de buna elverişli, insanı işsiz bırakmaktansa, insanların çalışma yönlerinin değiştirilmesi lazım.

Asaf Savaş Akat: Ben bunlara katılıyorum, yalnız Türkiye bütün bu fırsatları bilinçli bir şekilde '93 yılında açılacak bir istikrar paketini açmayarak kaçırdı. Demin de yaptığım analizin odak noktası oydu. Söyledik-

lerine katılıyorum, fakat yapılabilirliğini mümkün görmüyorum. Şu anda yapılacak hiç-birşey yok. Türkiye'nin söylenen türden şeyleri yapacak parası kalmadı. Bunu yapmak için önemli miktarda cari harcama lazım.

Öztin Akgüç: Evet, eğer '92'de bu tedbirler alınsaydı, hem Türkiye'nin döviz rezervi daha yüksek boyuttaydı, hem de kamu kesimi bu açıklara gelmemişti. Üstelik DYP-SHP koalisyonu gibi meşruiyet sorunu olmayan bir hükümet vardı.

Biz, ileriye yönelik tahminlerinizi de almak istiyoruz. Türkiye, iç ya da dış borçlarda bir konsolidasyona gider mi; Dövizde ne gibi değişimler olur; Özelleştirme-

de hangi noktaya gideriz; Ve '94 enflasyon rakamı nasıl çıkar? Sayın Akat, önce sizin görüşlerinizi alabilir miyiz?

Asaf Savaş Akat: Şöyle diyelim; iki senaryo var. Birinci senaryo, hükümetin bugünden Eylül'e, gerçekten kamu harcamalarında tahminime göre milli gelirin yüzde 10'u civarında bir kısıntıyı gerçekleştirmesidir. Bu işi yakından izleyen arkadaşlardan check ettim, herkesin söylediği o. Hedef, yüzde 17 civarındaki kamu kesimi finansman açığının yüzde 7'ye düşürülmesidir. Bu da nominaldır, yani, TL faizlerinin sermaye geri ödemesi kısmı vardır, bu aşağı yukarı reel açığın sıfırlanması demektir. Bu sağlanırsa, dolar yıl sonunda 40 bin liranın bayağı altında olur. Yıl sonu enflasyon hızı Kasım, Aralık'ta aylık l'lere, 1.5'lara düşer. Faizler de, kamu borçlanma gereği, reel borçlanma gereksinmesi sıfırlandığı için büyük bir ihtimalle muadil düzeylere kadar geriler. Ekonomik büyüme de herhalde eksi 5'den, yüzde 100 yanılma payı koyuyorum ama, eksi 10'a doğru olacak.

Asaf Savaş

Dünya deneyiminin bize gösterdiği şu: Böyle büyük şoklar, banka, mali sektöre büyük hasar vererek ekonomideki krizi derinleştirici etki yapıyorlar. Zaten teori de bunu bize söyler. Klasik teori olmasa bile, Keynesyen teori bunu söyler. Faiz hadlerinin esas işleme mekanizması iflaslardır der. İflaslar ekonominin saadet zincirini bozarak efektif talepte büyük bir düşüş yaratırlar ki, iflas korkusu mali kesimi, kimseye kredi vermez hale getirir. Dolayısıyla para arzını mali kesim kısar.

Onurlu bir geçmişten başarılı bir geleceğe...

TARİŞ

TARİŞ İNCİR, ÜZÜM, PAMUK, ZEYTİN VE Z.YAĞI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ - İZMİR

Telefon: (232) 463 55 00 (12 Hat) - 422 21 95 Telex: 53427 tars tr. 53146 tare tr. Telefax: (232) 421 00 66 - 463 61 07 - 463 65 55

P.K. 220 İZMİR

TARİŞ ÜRÜNLERİ TSE GARANTİLİDİR

Mustafa Sönmez:

Devlet küçülecekse, bunun bir bedeli olacak. Türkiye yeni bir gelir dağılımı kompozisyonu ile karşı karşıya. Konjonktür, geliri yeniden paylaşacak, zaten bir hayli adaletsiz olan gelir piramiti bu yeni şokla beraber olumsuz yönde değişecek.

İkinci ihtimal bunun tutturulamamasıdır. Bunu, tutturulamaması halinde tahmin yapmamız da olanaksızdır. Çünkü ondan sonra devletin ne kadar emisyonu gitmek zorunda kalacağını öngörebilmek durumunda değiliz.

Haziran sonunda ikinci dönem faiz ödemeleri var. Bu da, ekonomide beklenti noktası gibi. Sizce, bunun nasıl bir etkisi olabilir?

Asaf Savaş Akat: O çok hassas bir konu. Dünya deneyiminin bize gösterdiği şu: Böyle büyük şoklar, banka, mali sektöre büyük hasar vererek ekonomideki krizi derinleştirici etki yapıyorlar. Zaten teori de bunu bize söyler. Klasik teori olmasa bile, Keynesyen teori bunu söyler. Faiz hadlerinin esas işleme mekanizması iflaslardır der. İflaslar ekonominin saadet zincirini bozarak efektif talepte büyük bir düşüş yaratırlar ki, iflas korkusu mali kesimi, kimseye kredi vermez hale getirir. Dolayısıyla para arzını mali kesim kısar.

Şimdi hepimizin kafasında bir soru var: Daha yaşamadığımız bir olay olduğu için, kitaplardan bunu görmek daha zor. Biz bunu yaşayarak göreceğiz. İki hipotez var. Birincisi Mustafa'nın ve Öztin'in söylediği hipotez. Türkiye'de mali kesim '80'li yıllarda çok kar etmiştir. Dolayısıyla çok zengin ve çok güçlüdür. Bu hipotez doğruysa bunun hiçbir önemi yok. Çünkü mali kesim gerçekten çok güçlüyse, bu söz konusu iflasların öz kaynağından götürüleceklerini masedebilir demek. Baktığım zaman çok da emin olamıyorum, yani ölçemiyorum.

Mustafa Sönmez: Bilançolarına bakarsanız çok para kazandılar.

Asaf Savaş Akat: Bilmiyorum, yani o paralar ne kadar reeldir, ne kadar fiiktir, onlar önemli. Eğer mali kesimin öz kaynakları zayıfsa, yani 10 milyar değil de 4 milyar dolarsa, 4 milyar doları aniden taşta toprağa gömdükleri anda, mali sektör aniden kayıksız kaldı demektir. Bunun anlamı, mali sektörün kredi verecek hali kalmadı, öz kaynaklarını bitirdi demektir. Öyle bir şey olduğu takdirde iflaslar bütünü artacak demektir. Çünkü kredilerini geri ödemeyenlerin bir bölümü, kre-

dileri uzatıldığı takdirde ileride geri ödeyebilecek firmalardır. Dolayısıyla, onların kredilerini uzatırsak, o paraları ileride geri alabilmek imkanı vardır. Ama mali sektör, iflas edenler nedeniyle, kredileri uzatıldığı takdirde iflas etmeyecek olanlara da kredi veremeyecek duruma gelirse, onlar da iflas etmek zorundadır.

Sayın Akgüç, sizin de konsolidasyon, özelleştirme, enflasyon ve büyüme hızıyla ilgili görüşlerinizi alabilir miyiz?

Öztin Akgüç: Şimdi benim kanaatim şu: Bir, Türkiye'de büyük boyutlu özelleştirme olamaz. Buna kamu-

oyu da zaten hazır değil, tepki gösteriyor. Bizim ülkemizin bir özelliği var, bu tepkiyi çok net olarak vermiyorlar. Ama, Türkiye'de bir kesimin, devletin elindeki KİT'lerin yabancılarla, hatta büyük işadamlarına satılmasına karşı olduğunu düşünüyorum. O nedenle Türkiye'de büyük bir özelleştirme olacağını sanmıyorum. Bunu da iyi bir şey olarak görüyorum.

İkincisi, konsolidasyon dediğimiz olay nedir? Almış olduğumuz kredileri, iç borçları, dış borçları, yeni bir borç olarak geri öduyoruz. Bu bir anlamda konsolidasyon. Gerçek, hukuki bir konsolidasyon değil ama, böyle bir fiili konsolidasyon söz konusudur. Sanıyorum ki, yine bir fiili konsolidasyon olacaktır.

Çünkü, iç borç senetlerinin çok önemli bir kısmı, yüzde 60-70'i bankaların elindedir. Büyük bir olasılıkla bankalar yeni kağıtlarla mevcut kağıtları değiştireceklerdir. Bu bankaların da işine gelecektir. Çünkü, banka, kağıt parayı alsa, bunu nerede kullanacaktır? Yani bankacılık kesiminde net bir ödemenin yapılmayacağını düşünüyorum devlet tarafından.

Dövizle ilgili sorunuza gelince... Birincisi, dış kredilerimiz normal olarak yenilenir, dolayısıyla, Türkiye, bir kısa vadeli borç ödeme sorunuyla karşılaşmaz. O zaman dövizin büyük ölçüde artacağını beklemiyorum. Artması için bir neden yok. Çünkü, ithalat azalıyor, harcamalar, hizmet alımları azalıyor, dışarıya borç ödemiyorsunuz. Bütün bunlar döviz talebini azaltıcı etmenler. Bu durumda dövizle karşı bir tek spekülasyon talep kalıyor. Spekülasyon talep de, bence büyük ölçüde bankacılık kesimiyle ilgiliydi. Konsorsiyum kredisi olan bankalara, "borç öde" derlerse, o zaman döviz çok hızlı artar. Ama bu konsorsiyum kredileri yenilenirse, fiili ödeme yapmayacağınız için buna karşı da bir talep doğmayacaktır.

Büyüme konusunda ne diyorsunuz?

Öztin Akgüç: Negatif bir büyüme olacak bu sene. Rakamları açıklamıyorlar ama, ikinci üç aydaki büyüme, eski 7-8'ler düzeyinde olacak. Fakat, bizim geçen sene

büyüme hızını sağlayan ikinci üç aydı, yüzde 14 büyüme vardı. Dolayısıyla, bu sene korkunç düşüş, matematik nedenlerle, ikinci üç ayda olacak. Ama, üçüncü ve dördüncü üç aylarda, bu kadar büyük bir düşüş olmayacak. Yine de bir ortalama alırsanız, ben de Asaf'a katılıyorum, resmen DIE söyler ya da söylemez, eksi yüzde 4-5 olacaktır diyorum.

Enflasyon konusunda ne düşünüyorsunuz?

Öztin Akgüç: Enflasyon konusunda, benim beklentim, eğer bu krediler çalışırsa ve kamu kesimi finansman açığı da bir ölçüde kapatılırsa, yıl sonu itibarıyla yüzde 100 civarında olmasıdır. Yani bu hızla gitmez.

Sayın Sönmez, sizce bu kriz, Türkiye'nin sınıfsal yapısında ne tür değişikliklere yol açacak, hangi kesimleri nasıl etkileyecektir?

Mustafa Sönmez: Bu krizden bir zararlı çıkacak, bir de karlı çıkacak kesimler var. Karlı çıkacak kesimler, bence, holding bünyesi içerisinde bankası olan, dolayısıyla bu yüksek faiz şokuna karşı dirençli, ama aynı zamanda da dışa açılma gücü ve imkanı olan kesimler olacak. Burada da isimlendirmek gerekirse, sanki sürecin en şanslı Sabancı gibi görülüyor. Bir Akbank'ı var. Dışa dönük sektörleri var. Sırtında bir tek kamburu var. O da Toyota. Onu da bir şekilde halledebilir. Koç grubuna gelince... Bir bankası yok, ama, özkaynağı çok güçlü. Handikapı, içe dönük sektörlerde kapsamlı bir yer tutması. Mesela otomotivde. Dışa açık sektörleri de var. Ama, içe dönük sektörlerin zararını, dışa dönüklerin kârıyla kapatmak istemiyor. İlk fırsatta, hemen ne gerekirse yorsa onu yapıyor, neşteri atıyor, tedbirlerini alıyor.

Sermaye kesimi içerisinde bazı değişiklikler olacak. İçe dönük sektörler, bu işte ciddi yaralar alacaklar. Banka kredisi kullanmış, özkaynağı zayıf olan sermaye kesimlerinde, Haziran'dan başlamak üzere ciddi bir el değiştirme olacak. Sıhhatli firmalar ise borçlu oldukları firma grubuna devrolabilirler.

Bankacılık sektöründe yaşanabilecek sorunlar sonucunda, biraz da devlet baskısı ile, muhtelif evlilikler de yaşanabilir.

Aslında kriz dönemleri, hem sermayenin kendi içinde, hem de sermaye ile emek arasında yeni bir yapılanma dönemidir. Sermayenin kendi bloku içerisinde böyle bir ayrışma olacak. Bir tekelleşme ve patronların patronlar tarafından yoksullaştırıldığı bir dönemi konjonktürel olarak yaşayacağız.

Emek cephesinde, ciddi bir daralmadan dolayı, yaşadığımız tensikatlar var. Öte yandan, şimdiye kadar olmadığı ölçüde bir kalifiye işçi işsizliği başlayacak. Köylü kesiminde taban fiyatlarındaki düşmeden kaynaklanan bir yoksullaşma yaşanacak. 89'da finansal liberasyondan itibaren iç pazara dönük bir konjonktüre girilmişti. Bu süreçte ücretler de bir artış göstermişti. Üretim ve ücretlerin artışı bir uyum içerisindeydi. O dönem içerisinde, bütün 80'li yıllar boyunca kaybedilen gelirler telafi edildi. Şimdi yeni bir yoksullaşma sürecine girecektir.

Kamu açıklarının giderilmesi, özelleştirme tartışmalarına bakınca, kamu işçileri daha ciddi bir darbe yiyecek gibi görülüyor. Ama fiili durum öyle değil. KİT'lerin siyasi boyutu olduğu için özelleştirme ya da kapatma hemen gündeme gelemiyor. Özel sektörde ise, işçi çıkartmalar hemen uygulanıyor. Bence, özel sektör işçileri krizden daha zararlı çıkacak. Bu arada, "kamuda atılamayan her adım, özel sektörde şu kadar işçinin atılmasına yol açıyor" gibi bir düşünce lanse ediliyor, bununla da özel sektör işçisi ile kamu sektörü işçisi karşı karşıya getirilmek isteniyor.

İşçilerin, genel olarak, 89-93 döneminden kalma bir rezervleri var. Bunlarla bir süre idare ettiler. Şok tedbire aniden reaksiyon gösterilmemesinin nedeni bu. Ama bir süre sonra, bu rezervlerin tükenmesiyle birlikte, iyice yoksullaşan kesimin gerçek reaksiyonları dışa vurulacak.

Bu kavgada, sermaye kesimi içinde tasfiye edilecek bir fraksiyon var. Emek cephesinde ise, her zaman olduğu gibi, yoksul köylülük ile işini kaybetmiş olanlar ve reel geliri düşmüş işçiler var. Bunlara, şimdiye kadar devletten destek görmüş emeklileri, dul ve yetimleri de eklememiz lazım. Devlet küçülecekse, bunun bir bedeli olacak. Bütün bu programın başarıya ulaşip ulaşmaması, bu karşılıklı saflaşmadan kimin galip çıkacağına bağlı. Kim daha örgütlü olabilecek ve programa karşı direnebilecek? Sonuçta, Türkiye yeni bir gelir dağılımı kompozisyonu ile karşı karşıya. Konjonktür, geliri yeniden paylaştıracak. zaten bir hayli adaletsiz olan gelir piramiti bu yeni şokla beraber olumsuz yönde değişecek. Piramitin azınlık kesimine daha fazla gelir dağılırken, altında bulunanlara daha az gelir dağıtacak.

Sizin de konsolidasyon, özelleştirme, enflasyon ve büyüme konusundaki tahminlerinizi alalım..

Mustafa Sönmez: Öztin Hoca'nın söylediği gibi tahvile karşı tahvil gibi bir çözüme gideceklerini sanıyorum. Çünkü, bunlar ödenmezse, yeniden dövize kaçış olacak. Dolayısıyla, fiili konsolidasyon bence de mümkün. Dövizin alacağı seyir ise, programın başarıya ulaşip ulaşmamasına bağlı. Eğer gerçekten kamu, bu açığı kapatabilirse- ki sonuçları çok acı olacaktır- dolar 40 binler civarında seyreder. Ama, bunu başaramazsa, dengeler öngörülenin çok ötesinde bir yere varacak ki, bunu hesaplamak artık mümkün değil. Enflasyon da aynı şekilde paketi kontrol edip etmeme olayına bağlı. Aslında, kamu açığı diyoruz, ama, gerçekte kamu açığı değil. Çünkü, devlet tahsis edici bir politika yapıyor. Çalışandan kısıyor, sanayi kesiminden kısıyor, vergi alabilirse oradan alıyor. Bütün bunları, devlet, dağıtıcı ve toplayıcı bir kurum olarak, ne kadar başarabilecek, buna bağlı. Burada birşeyi daha hatırlatmakta fayda var. IMF, Türkiye'ye, Latin Amerika ülkelerine davranışından daha farklı davranabilir. O da Türkiye'nin jeopolitiğinden kaynaklanan bir avantaj olabilir. Amerika ve IMF, Türkiye'de programın tutmaması halinde, bunun sosyal ve siyasi sonuçlarını düşünmek durumunda.

İKTİSAT
DergisiİSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ YAYIN ORGANİDİRSahibi : Cemiyet Adına OKTAY EMED
Yazı İşleri Müdürü : NİHAT BATUR
İdare Yeri : Tünel Galp Dede Cad. No. 48/1
Bulduğu yer : YENİLİK BASİMEVİ
Fiatı : 25 Liradır.
Yıllık Abone : 30 TL. Altı Aybık : 15 TL.

SAYI : 1 CİLT : 1 TEMMUZ 1964

Özel sektörün davası

Semseddin GÜLER

Konuya, geçen hafta sonunda kurulan Koalisyon Hükümetini teşkil eden siyasi partilerin, aralarında imzalamış oldukları protokolün ilgili maddelerinden bahsetmek suretiyle grimek istiyorum. Hatırlanacağı gibi bu protokolün 8, 9 ve 10. maddeleriyle:

1. Hükümetin ekonomi politikasının karma sisteme dayanmasında ve kamu sektörü ile özel sektör münasebetlerinde eşit tatbikata önem vermekte,

2. Planla kalkınma esasına sadık kalarak 1965 yılı programının aksatılmadan uygulamakta,

3. İstihsalın ana unsuru olan Sermaye-Emek münasebetlerinin; sosyal adalet ilkelerinin ışığı altında, ahenkli ve muvazeneli bir çalışma düzeni içinde bulundurup sosyal adalet ve güvenliği sağlamak üzere alınmış olan tedbirleri müessir bir şekilde tatbik ederek bütün tedbirleri almakta,

4. Hükümetin her türlü karar ve davranışlarında, iktisadi hayata gerekli emniyeti temin etmekte,

5. Enflasyona yol açmayacak ve ekonomimizi istikrar içinde bulunduracak bir para politikasını benimsemekte, taraflar mutabakata varmışlardır. Bundan önceki Koalisyon Kabinelerinin iştirakçi siyasi partilerin aralarında imzaladıkları anlaşmaları da düşünecek olursak, bununla evvelkiler arasında herhangi bir farklılık olmadığını görürüz. Bu demektir ki; halitası ne olursa olsun, memleketimizin ekonomik geleceği bakımından bir fikir birliği ve beraberliği artık teessüs etmiştir.

Diğer taraftan yine hatırlanacağı gibi Hükümetimizle, Avrupa Ekonomî Topluluğu üyesi devletleri arasında, daha yakın bağlar kurmağa azimli ve bu Topluluk ekonomisi ile Türkiye ekonomisi arasındaki mesafeyi azaltmayı sağlamağa kararlı olarak, aynı zamanda Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına matuf, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun getireceği desteğin ileride memleketimizin bu topluluğa katılmasını kolaylaştıracağı kabul ederek bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma üye devletlerin senatolarından da geçerek yürürlüğe girmiştir. Halen bu ortaklığın hazırlık döneminde bulunmaktayız.

Siyasi partilerin fikir birliği ve Müşterek Pazar anlaşması Türk ekonomisinin istikbalı hakkında şüpheye yer vermeyecek şekilde prensipleri koymuş demektir. Aksi takdirde protokoldeki şartlardan inhirafta veya Müşterek Pazar anlaşmasının hazırlık döneminde aciz göstermemiz her bakımdan bir çıkmaza düştüğümüzün belirtisi olacaktır. Bunu başka türlü ifade etmeğe imkan yoktur. O halde doğru yolda gitmemiz ve gayeye ulaşmamız için ne gibi faaliyetlerimiz olmalıdır? Burada bilhassa bunların önemli bir kısmı üzerinde durmak istiyoruz. Meseleyi bilhassa özel sektör yönünden ele alacağız. Zira karma ekonomi sistemi içinde özel

sektör, resmi sektöre nazaran organizasyon ve birbirleri arasında işbirliği bakımlarından çok zayıftır.

Biz çok fena bir alışkanlıkla, her şeyi devletten bekleyen kendi vazife ve mesuliyetlerinden başka menfaatlerini kavrayamayan bir toplum haline geldik! Halbuki düşünmüyoruz ki bu yolda müsbet adımlarımız, mes'ul devlet adamlarımıza hamleler yaptırmakta büyük cesaret verecek ve katedilmesi gereken mesafeler çok daha kısa zamanda alınacaktır.

Bu konuda özel teşebbüs erbabı ile zaman zaman yaptığımız görüşmelerde fonksiyonlarını layıkı ile kavrayamadıklarından dolayı Ticaret ve Sanayi Odalarından gereken ilgiyi göremediklerinden dolayı şikayette bulunurlar. Halbuki bunların mesleki teşekkül şeklinde kurulmuş bir takım amme müesseseleri oldukları hiç düşünülmemektedir. Kabul etmek lazım gelir ki; bu müesseseler devletin bazı meslekleri, amme menfaati ile çok alakalı görerek müntesiplerinin faaliyetlerini tanzim ve murakebe etmesi ihtiyacından doğmuşlardır. Yalnız özel sektör üzerinde bir murakebe icrası ile kalmayıp, devletin üçüncü şahıslar ve umumi menfaatler bakımından ifa edeceği bir kısım faaliyetleri de onun namına ifa ederler. Yani Odalar sadece meslek disiplini teminle kalmayıp, Devlete terettüpeden bazı hizmetleri de görürler. Ticaret ve Sanayi odalarının ihdasından maksad, bulundukları bölge içinde ticaret, sanayi ve mali mahiyetteki umumi menfaatlerle mesleki menfaatlerin temin ve telifine çalışmak, ticari ve sanayi hususlarda malumat ve reyler ile amme idarelerine yardım etmek, aynı zamanda ticaret erbabının ve sanayicilerin işlerini tanzim ve idare, menfaatlerini muhafaza ve temin eylemektir.

Yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi Odalar, özel sektörün özel meseleleri ile görevli değillerdir. Dünyanın her tarafında da bu böyledir. Halbuki gelişmeyi sağlamak, hatta varlıklarını muhafaza edebilmek için özel sektörün kendisinin halletmesi gereken kendisine has bir yığın problemleri bulunmaktadır. Artık kabul etmek lazım gelir ki Türk ekonomisi yeni bir çağın ve tedrici bünye değişikliğinin içine girmiştir. Binaenaleyh yeni gelişmelere ayak uydurabilmesi için bu teşebbüs erbabının kendi aralarında teşkilatlanarak ekonomik davalarını ele almaları icap etmektedir. Nitekim mahdud imkanlarına rağmen, İstanbul Toptancı Tüccarlar Derneği'nin, bu zaruret ve mecburiyeti hissederek aynı konuda bir takım faaliyetler gösterdiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Bu teşebbüsün hazırlıkları tamamlanıp umuma açıklandığında, özel sektör erbabının kendi davasına büyük bir ilgi göstermesi ve gerekli alaka ve yardımda bulunması temenni edilir. (...)

Ekonomi için bağımsızlık mı, hükümete bağımlılık mı faydalı?

Merkez Bankası bağımsız olsun mu?

Günümüzde ekonomi politikasının en önemli ayaklarından biri olan para politikasını uygulamakla görevli merkez bankalarının bağımsızlığı tartışmaları, bağımsızlığa karşı olalım veya olmayalım, oldukça önemli.

Merkez bankasının bağımsızlığı son yıllarda gerek iktisat literatüründe, gerekse ekonomi politikası uygulamalarında sıkça tartışılan konuların başında geliyor. Günümüzde "Merkez Bankası'nın para politikasını uygulayan kurum" olma gibi bir fonksiyon üstlenmesi bu tartışmanın yoğunlaşmasının temel nedeni oluyor. Oysa, merkez bankacılığının serüveni izlendiğinde, bankanın ortaya çıkış amacının yalnızca "emisyon yapma" olduğu görülüyor.

Para politikasının uygulanmasında sorumlu olmayan bir "emisyon bankasının" bağımsızlığının tartışılmasının gereksizliği açık. Çünkü para politikasını yürütme işlevini burada hükümet yükleniyor. Banka ise yalnızca hükümetin "yap" dediğini yapmakla yükümlü. Oysa, ekonomi politikasının bir ayağı olan para politikasını uygulamakla görevli merkez bankasının bağımsızlığı, bağımsızlığa karşı olalım veya olmayalım, oldukça önemli.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bağımsızlık tartışması son beş yıldır Türkiye'ye de sıçradı. T.C. Merkez Bankası ne kadar bağımsız? Bağımsız mı olmalı, yoksa seçilmiş hükümete bağımlı bir politika mı uygulamalı? Bu sorulara yanıt vermeden önce "bağımsız bir merkez bankası" nasıl olmalı tartışmalarını gözden geçirelim.

Bağımsızlık Tartışmaları

Bağımsız bir merkez bankasının temel özellikleri ne olmalı sorusunun yanıtlarını yazıya ek olarak verdiğimiz, "Merkez Bankası'nın bağımsızlığı nasıl ölçülüyor?" başlıklı yazıda geniş bir biçimde görebiliyoruz. Buradan hareketle tartışmayı biraz daha genişletmekte yarar var.

Bağımsız bir merkez bankasının gerekliliğini destekleyen düşünce, deneysel sürecin sonucu.

Dünyadaki örnekleri içinde kelimenin tam anlamıyla "bağımsız" merkez bankasının Alman Merkez Bankası olması da bunu destekliyor. Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yaşanan yüksek enflasyonun Bundesbank'ın bağımsızlığında büyük etkisi olduğu bir gerçek.

Son on-onbeş yılda birçok ülkenin yaşadığı deneyim, en düşük ve en stabil enflasyon oranının, merkez bankalarını politikadan uzak tutan ve merkez bankasına yalnızca fiyat istikrarını sağlama görevi veren ülkelerde olduğunu ortaya koyuyor. Yine aynı ülkelerin yaşadığı deneyim para arzını enflasyona rağmen artırıp üretimi uyarmanın çok zor, hatta mümkün olmadığını da gösteriyor.

Ancak "bağımsız merkez bankası" görüşünün savunucuları, politikadan uzak kalmış bir merkez bankasının, yalnızca düşük ve stabil enflasyon yararından başka yararları bulunduğunu da savunuyorlar. Yüksek ve değişken enflasyon oranının piyasalarda yarattığı belirsizlikten hareketle, bağımsız bir para politikasının tahmin edilebilir bir üretim artışını da beraberinde getireceğini belirtiyorlar. Yani piyasaların, politik baskılarla değişmeyen bir para politikası ile birlikte, geleceği daha iyi görebilecekleri, üretimlerini de buna göre ayarlayacakları ifade ediliyor.

Bağımsız merkez bankası görüşüne karşı çıkanlar da düşük ve stabil bir enflasyonla bağımsızlık oranındaki ilişkiyi reddetmekte zorlanmalarına karşın, "hangisinin bir diğerinin nedeni" olduğu konusundaki şüphelerini belirtmeden geçemiyorlar. Diğer taraftan bağımsızlık karşıtları, seçilmiş hükümetlere parasal politikaları kullanarak ekonomik istikrarı sağlama hakkının verilmemesini eleştirerek, bunun maliyetinin üretim dengesizlikleri ve yüksek işsizlik olacağını belirtiyorlar.

1990 yılında Harvard Üniversitesi'nden Alberto Alesina ve Lawrence Summers '17 OECD ülkesinin 35 yıllık verilerini inceleyerek yaptıkları araştırmayla' bağımsızlık konusundaki tartışmalara bir bakış açısı getiriyorlar. (*)

Araştırmacılar, merkez bankası başkanlarının görev süresi ve hükümet yetkilileri ile banka yetkilileri arasındaki ilişkilerden yola çıkarak, merkez bankalarının bağımsızlığını bir endeks ile ifade ettiler ve bu endeksin enflasyonla ilişkisini ortaya koydular: Bağımsız merkez bankalarına sahip ülkeler daha düşük ve daha stabil enflasyon oranları elde ediyorlar. (Bknz. Merkez Bankası Bağımsızlığının Etkileri tablosu)

Ancak Alesina ve Summers bağımsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilere baktıklarında bir önceki yaklaşımdan farklı sonuçlara ulaşıyorlar. Buna göre, merkez bankalarının göreceli olarak daha az bağımsız olduğu ülkelerde daha yüksek bir büyüme hızı elde ediyor. Örneğin, 1955-1988 yılları arasında İspanya ve İtalya gibi ülkelerin yıllık ortalama büyüme oranları, daha az bağımsız merkez bankaları ve daha yüksek enflasyon oranlarına sahip olmalarına rağmen, Almanya'dan daha yüksek.

1973 yılından itibaren incelenen veriler de bunu doğruluyor. Ortalamadan düşük veya stabil enflasyon oranı olan ülkelerin tersi durumdaki ekonomik verilere sahip ülkelere oranla daha yüksek büyüme oranları yakaladıkları görüşü geçerli değil. (Bknz. MBE tablosu)

Hiç kuşkusuz bu görüşün devamı olarak bağımsız

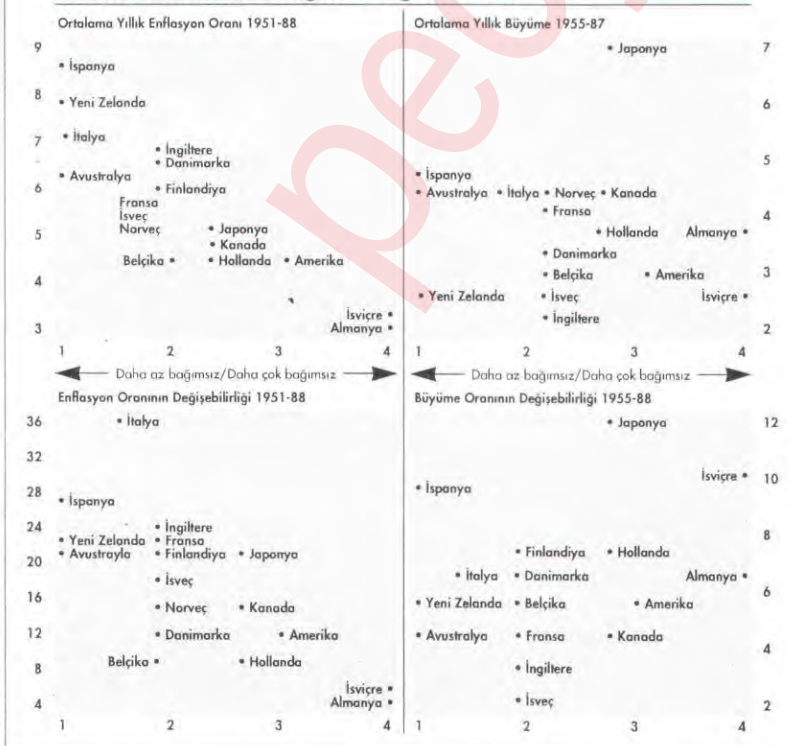
Merkez Bankası Bağımsızlık - Enflasyon İlişkisi

Ülkeler	Bağımsızlık Derecesi	Ortalama Yıllık Enf. Oranı 1980/89
Almanya	1.00	3
Kostarika	0.81	23
Finlandiya	0.78	7
Avustralya	0.76	8
İtalya	0.73	11
Danimarka	0.73	6
Bahama Adaları	0.71	6
Lüksemburg	0.66	5
Fransa	0.65	7
İngiltere	0.64	7
Güney Afrika	0.64	14
Zaire	0.61	45
Lübnan	0.59	-
İrlanda	0.57	9
Barbados	0.54	7
Uganda	0.53	72
Uruguay	0.49	45
Belçika	0.47	5
Türkiye	0.44	41
Tanzanya	0.38	27
Peru	0.22	108
Yugoslavya	0.17	73
Etiyopya	0.13	4

merkez bankasına sahip ülkelerin daha stabil bir ekonomiye veya daha düşük işsizlik oranına sahip olduğu görüşü de şimdilik ispatlanmış değil.

Bağımsızlık konusundaki teorik çerçeveyi toparladığımızda bir gerçeğe ulaşıyoruz; bağımsız merkez bankasına sahip olan ülkelerde düşük ve stabil bir enflasyon oranı sağlanıyor, ancak buna karşın bu durum dinamik ve stabil bir ekonominin nedeni olamıyor. Ancak, bağımsızlığın ekonomide bir dengesizliğe neden olduğunu gösteren bir sonuç da yok.

Merkez Bankası Bağımsızlığının Etkileri

Merkez bankanız ne kadar bağımsız?

Merkez bankalarının bağımsızlığının nasıl ölçüldüğünü Cukierman, Webb ve Nepafti'nin çalışmasında görebiliyoruz. Araştırmacılar, dört kıstasa göre bağımsızlık notu veriyor. Birincisi, merkez bankası başkanı ile ilgili sorular. İkincisi, para politikasının kim tarafından belirlendiğine ilişkin sorular. Üçüncüsü, merkez bankasının işlev veya işlevleriyle ilgili sorular. Dördüncüsü de kamu kesimine açılan kredilerle ilgili sorular.

Araştırmacıların çalışmasında Türkiye de yer alıyor. Bizim Merkez Bankamız için de aynı sorular soruluyor ve alınan yanıtlara göre bağımsızlık notu veriliyor.

Merkez bankası başkanlarının görevde kalış süreleri açısından incelenen 72 ülke içinde Türkiye 61. sırada yer alıyor. Türkiye 1950-1989 yılları arasında ortalama 2.5 yılda bir başkan değiştiriyor. Biz-

den kötü olanlar da var hiç kuşkusuz. Örneğin Arjantin'de 13 ayda bir yeni Merkez Bankası başkanı atanmış.

Enflasyon ve merkez bankası bağımsızlık endeksini karşılaştıran tabloda ise Türkiye yine son sıralarda yer alıyor. Türkiye'ye 0.44 bağımsızlık notu verilmiş, buna karşın, 1980-89 yılları arasındaki ortalama enflasyon oranı yüzde 41. Alman Merkez Bankası'na bu konuda tam not yani 1.00 verilmiş. Bu ülkenin aynı yıllardaki ortalama enflasyon oranı da yüzde 3.

Yasal açıdan bağımsızlığa bakıldığında Türkiye, bağımsızlıkta, Kanada, Hollanda, İngiltere, İtalya gibi ülkeleri geride bırakarak 0.46 puanla 9. sırada yer alıyor. Kısaca, yasal açıdan, Türkiye'nin bağımsızlık konusunda sorunu oldukça az.

Türkiye'de Merkez Bankası bağımsız olmalı mı?

Türkiye'de merkez bankasının bağımsızlığını tartışmak için bağımsızlık ölçütlerinden yola çıkmak daha doğru bir yaklaşım olabilir. Öncelikle yasal değişikliklerle Merkez Bankası'nın bağımsızlığını sağlamanın mümkün olmadığını kabul etmek gerekiyor. Yasalarla Merkez Bankası başkanının kolaylıkla görevden alınmaması konusunda önlem alınabilir. Böylece, başkanın görevde kalış süresi uzatılabilir. Ancak bu bağımsızlık için gerekli girişimlerin küçük bir bölümü. Araştırmacılar da bu bölümün toplam bağımsızlık notuna etkisinin yüzde 20 olduğunu belirtiyorlar.

Öyleyse sorun temelde üç noktada düğümleniyor: Merkez Bankası'nın amacı veya amaçları ne olmalı? Bu amaçlar kim tarafından saptanmalı? Kamu kesimine Merkez Bankası'nın açacağı kredilerin sınırı ve koşulları ne olmalı?

Eski Merkez Bankası başkanı Rüşdü Saracoğlu Türkiye Ekonomik ve Mali Araştırmalar Vakfı (TEMAR) tara-

findan düzenlenen "Nasıl Bir Merkez Bankası" adlı sempozyumda bu sorulara yanıtlar veriyor: "Para politikasının amacı ne olmalıdır? ...Birçok ülkede gördüğümüz fiyat istikrarının sağlanması olabilir. Yüksek büyüme hızına katkı olabilir. Yüksek istihdam seviyesini sürdürmek olabilir. Ödemeler dengesinin tehlikeye girmemesini sağlamak olabilir. Belirli bir kur politikası olabilir... Diyebiliriz ki para politikasının hedefi, yukarıdakilerin hepsi olmalıdır. Nitekim bugünkü kanun aşağı yukarı öyle... Bu değişik hedefler arasındaki rölâtif ağırlıklar nasıl ve kim tarafından tespit edilecek?"

Saracoğlu, Merkez Bankası'nın amaç ve bu amaçların kimler tarafından saptanması gerektiğini bu şekilde açıkça soruyor ve yanıt da veriyor: "Merkez Bankası'nın elinde tek bir enstrüman var; piyasaya verilen likidite miktarı... Merkez Bankası'nın elinde bir tek araç varsa, birden fazla hedef verebilir miyiz?... Benim kanaatim veremeyiz. Verirsek yanlış yaparız... Herhangi bir tek hedefi verebilirsiniz. Ancak fiyat istikrarı dışında ne hedef verirsiniz verin, uygulanacak politikaların bir yan etkisi mutlaka ve mutlaka fiyat istikrarsızlığı olur."

"Para politikasının amaçlarını belirleyecek kurum Merkez Bankası olamaz. Hazine de olamaz. İki aday vardır. Ya hükümet ya da parlamento. Fakat son tahlilde bunu parlamento belirleyecektir. Böylece para politikasını politik takvimden ayırmış olabiliriz." Saracoğlu, merkez bankasının tek hedefinin fiyat istikrarının sağlanması olduğunu ve bu hedefin de ancak parlamento tarafından belirlenmesinin gerekliliğini vurguluyor.

Bağımsızlık endeksini hesaplayan araştırmacılar da merkez bankasının tek hedefinin fiyat istikrarının sağlanması olmalı kistasına tam not veriyorlar. Ancak bu amacın kim tarafından saptanması gerektiği konusunda Saracoğlu'ndan ayrılıyorlar. Cukierman, Webb ve Nepafti politikaların merkez bankası tarafından belirlen-

Merkez Bankası'nın bağımsızlığı nasıl ölçülüyor?

Merkez bankası bağımsızlığının ölçülmesi konusunda birçok çalışma yapıldı. Çalışmaların büyük çoğunluğu bağımsızlığı yalnızca kanuni yönden irdeledi. Hiç kuşkusuz çeşitli ülkelerdeki merkez bankası kanunlarının içerik, detay ve nitelik açısından farklılık göstermesi bir "bağımsızlık endeksi" oluşumunu zorlaştırdı. Sonuçta da, yalnızca kanuni açıdan yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar vermedi.

Alex Cukierman, Steven B. Webb ve Bilin Nepafti ise yaptıkları çalışmada* merkez bankası bağımsızlığına yalnızca kanuni açıdan değil, değişik açılardan da yaklaştılar. 72 ülkeyi ele alan araştırmada belirli başlıklar altında merkez banka-

ları analiz edildi ve sonuçta bankalar aldıkları puanlar ile en bağımsız olandan en az bağımsız olana doğru sıralandı.

Merkez bankalarının bağımsızlık derecesi dört sorunun yanıtının ayrıntılı olarak ele alınması ile saptandı.

1. Merkez bankası başkanıyla ilgili sorular...

Bu bölümün toplam bağımsızlık notu üzerindeki ağırlığı yüzde 20 oranında.

Bu başlık altında merkez bankası başkanının görevde kalış süresi, kim tarafından atandığı, işten kimin tarafından el çekirildiği ve başkanın hükümette başka bir görev alıp alamayacağı ile ilgili sorular yer alıyor. Örneğin başkanın görevde

kalış süresi ile ilgili soruda yanıt sekiz yılın üzerinde ise tam puan, arasında çeşitli puanlar verilebiliyor. Yani başkanların görevde kalış süresi uzadıkça bankanın bağımsızlığı da artıyor.

2. Para politikasının belirlenmesi ile ilgili sorular...

Bu bölümün toplam bağımsızlık notu üzerindeki ağırlığı yüzde 15. Bölümdeki soruların amacı, para politikasının kim tarafından belirlendiği, merkez bankası ile hükümet arasında oluşabilecek olası sorunlarda son sözü kimin söylediği, hükümet bütçesinin hazırlanmasında merkez bankasının rolünün ne olduğunu saptanmasına yöneliyor. Örneğin,

Son yıllardaki merkez bankacılığı uygulamaları ve iktisat literatüründe merkez bankasının fonksiyonları tekrar tartışılıyor. Artık yeni yaklaşımlarda merkez bankasına fiyat istikrarının sağlanması haricinde bir görev verilmiyor.

mesi durumunda en yüksek notu (1.00) veriyorlar.

Merkez bankasının amacı ve bu amacın kim tarafından saptanması gerektiği konusunda görüşler oldukça net. Bilindiği gibi, Türkiye'de para politikasını uygulamakla yetkili tek kurum Merkez Bankası değil. Hazine de para politikası uygulayabiliyor. Kısaca, Türkiye'de para politikasının uygulanması konusunda çift başlılık hakim. Çift başlılık yalnızca politikanın uygulanmasında değil kullanılan araçlarda da ortaya çıkıyor. Bu konuda ise netlik pek yok.

Gelelim bağımsızlığı yüzde 50 oranında etkileyen kamu finansmanında merkez bankasının fonksiyonu konusuna. Bilindiği gibi 5 Nisan kararlarıyla birlikte kamu kesimine açılan kredilerin sınırlandırılmasına ilişkin bir düzenleme gündeme geldi. Daha önceki uygulamada Merkez Bankası'nın Hazine'ye bütçenin yüzde 15'i oranında avans vermesi sözkonusuydu. Hazine de bunu sonuna kadar kullanıyordu. Son yıllara kadar Hazine kullandığı avanslar karşılığında, Merkez Bankası'na açık piyasa işlemlerinde kullanmak üzere iç borç senedi de vermiyordu. Ayrıca Merkez Bankası kamu nitelikli kuruluşlara krediler açıyordu. Bu borçlar hiç bir zaman geri ödenmiyor ve tahkime tabi tutularak af ediliyordu. 5 Nisan kararlarıyla birlikte kamu finansmanı konusunda belirli sınırlamalar getirildi.

Uygulamada sınırların ihlal edilip edilmeyeceği ise ayrı bir tartışma konusu. Ancak, IMF ile yapılacak olan anlaşma gereği, hükümetin, kamu finansmanı konusunda Merkez Bankası kaynaklarını sınırlı bir biçimde kullanması bir süre için de olsa beklenebilir. Tabii ki bu

varsayım hükümetin dış borç bulmasına bağlı. Aksi takdirde bu sınırlamalar hükümet için birşey ifade etmez. Çığ gibi büyüyen bütçe açıkları ve tahakkuk ettirilemeyen vergiler göz önüne alındığında bu daha kolay anlaşılabilir. Yüksek faizli iç borçlanmanın da sonuna yaklaşıldığı unutulmamalı. Kısaca kamu kesiminin finansmanında özellikle kriz döneminde Merkez Bankası kaynaklarının sınırlı bir biçimde kullanılması oldukça zor. Hatta mümkün değil.

Bağımsızlık hayal mi ?

Yasal olarak Merkez Bankası'nın bağımsızlığının pek de önemli olmadığını ifade ettik. Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz döneminde de Merkez Bankası'nın bağımsızlığının pratik olarak uygulanması mümkün görünmüyor.

Hiç kuşkusuz, bu, Merkez Bankası'nın bağımsızlığının tartışılmayacağı anlamına gelmiyor. Hatta bundan sonra bağımsızlık tartışmaları daha da yoğunlaşacak. Çünkü, son yıllardaki merkez bankacılığı uygulamaları ve iktisat literatüründe merkez bankasının fonksiyonları tekrar tartışılıyor. Artık yeni yaklaşımlarda merkez bankasına fiyat istikrarının sağlanması haricinde bir görev verilmiyor.

Türkiye yaklaşık olarak 15-20 yıldan beri yüksek ve kronik bir enflasyonla yaşayan bir ülke. Bu nedenle "bağımsız bir merkez bankası" tartışmasında da oldukça geç kaldı.

Hükümetler ve sonuçta da tabii ki kamuoyu düşük enflasyon istiyorlarsa bağımsız bir merkez bankası görüşünü dikkate almak durumundalar. Ancak tercih yüksek büyüme hızı ve düşük işsizlik ise bağımsız Merkez Bankası görüşünün pek de yararlı olmadığı bu yazıdan hareketle söylenebilir. Ancak, yüksek enflasyonun ekonomideki belirsizlik faktörünü yükselteceği ve üretim krizlerine yol açabileceğini de göz ardı etmemekte yarar var.

* A. Alesina, L. Summers, "Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence" Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper No.1496

hükümet bütçesinin hazırlanmasında merkez bankası aktif bir biçimde yer alıyorsa tam puan, bankanın herhangi bir etkisi yoksa hiç puan veriliyor.

3. Merkez bankasının amaç veya amaçlarının belirlenmesi ile ilgili sorular...

Bölümün bankanın bağımsızlık toplam notu üzerindeki ağırlığı yüzde 15. Merkez bankasına ekonomide fiyat istikrarının sağlanması haricinde başka bir amacın yüklenip yüklenmediği üzerine soruların yer aldığı bu bölümde en yüksek puan merkez bankasının tek amacının fi-

yat istikrarı olması durumunda veriliyor. Bankaya tam istihdam, büyüme gibi hedefler yüklendikçe bağımsızlık puanı düşüyor.

4. Kamu kesimine açılan kredilerin sınırları ile ilgili sorular...

Merkez bankasının bağımsızlık derecesinin belirlenmesinde yüzde 50 ağırlıkla etkili olan bu bölümde; merkez bankası tarafından hükümete borç verilip verilmediği, veriliyor ise bunun bir limitinin olup olmadığı, borç karşılığında teminat olarak menkul kıymet alınıp alınmadığı,

alandı ise, bunların vadesinin ve faiz oranlarının nasıl ve hangi ölçülere göre belirlendiği, merkez bankasının bu senetleri birincil pazarda satıp satamayaacağı gibi sorular yer alıyor. Hiç kuşkusuz kamu finansmanında hiç yer almayan (mümkün olduğunca) bir bankanın bağımsızlık notu, aksine hareket eden bankalara oranla daha yüksek oluyor.

* A. Cukierman, S.B.Webb, B. Nefati, "Measuring the Independence of Central Banks and Its Effect on Policy Outcomes" The World Bank Economic Review, Vol: 6, No.3, s. 353-398.

Türk Eximbank sigorta programları, ihracatınızı ticari ve politik risklere karşı teminat altına alıyor.

Türk Eximbank İhracat Kredi Sigortası programları ihracatçılarımızı ticari ve politik risklere karşı teminat altına alıyor: Savaş, içsavaş, mal bedelinin transfer edilememesi, karşı ülkede ithalat izninin iptali, alıcının iflası, ihracat bedeli ya da hakedişlerin ödenmemesi, malın kabul edilmemesi v.b...

Ayrıca, sigorta poliçesinin teminat olarak gösterilmesiyle ticari bankalardan ihracat kredisi temininde de kolaylık sağlıyor.

TÜRK EXIMBANK

İhracata Güçlü Destek

Kapitalist sisteme ahlaki kılıf: İslam ekonomisi

Ayrı bir “İslam ekonomisi” olduğunu savunanlar, ahlaki bir takım yaklaşımlar bir yana bırakıldığında, bu yapı ile kapitalizm arasında ne gibi farklar olduğunu, kapitalist sistemin temel niteliklerini belirleyen ilkelerin hangisine nasıl itirazları olduğunu söyleyemiyor.

Fehmi KÖFTEOĞLU

Kendi içinde bir bütünlüğü ve tutarlılığı olan, uygulanmış ya da uygulanabilir bir İslam ekonomisi var mı? Bu tartışma, siyasi İslam'ın bütün dünyada gücünü artırmasına paralel olarak bir süredir devam ediyor.

İslam'ın temel yasalarına, Şeriat'a ve genel olarak İslam ideolojisine uygun bir “islami ekonomik düzen”in teorisinin oluşturulabilmesi için, öncelikle “kuramsal” değil, “reel” anlamda bir İslam toplumunun var olması gerekir. Bu ise, fiilen varolmadığına göre “İslam ekonomisi” ancak “varolan koşullar içinde” bir kavram olarak kullanılabilir. Zaten bugüne kadarki uygulamalar da, kapitalist üretim ve mülkiyet ilişkilerini değiştirmeden, yalnızca sisteme bir takım ahlaki değerler yamayarak gerçekleştirilen düzenlemelerin - bunların adı “İslam ekonomisi” olsa da - gerçekte kapitalizmden başka bir şey olmadığını gösteriyor.

Ayrı bir “İslam ekonomisi” olduğunu savunanlar, ahlaki bir takım yaklaşımlar bir yana bırakıldığında bu yapı ile kapitalizm arasında ne gibi farklar olduğunu, kapitalist sistemin temel niteliklerini belirleyen ilkelerin hangisine nasıl itirazları olduğunu söyleyemiyor.

Bu konu ile ilgili tartışmalar, ne uluslararası alanda, ne de Türkiye'de son bir-iki yılın ürünü değildir. İslamcılarının ve laiklik yanlılarının, sık sık dile getirdikleri “nüfusunun yüzde 99'u Müslüman olan”, ya da İslam'ın son halifelik kurumunu yıkarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, İslam ile ilgili tartışmalar, Cumhuriyetin kuruluşundan beri, bugünkü içerik ve dozda olmasa da, kimi zaman alttan alta, kimi zaman ise ön plana çıkarak, ama her zaman belli platformlarda yapılagelmıştır.

Ancak son 15 yıldır, özellikle de 1979 yılında, İran'da, Şah rejiminin yıkılıp, yerine Ayetullah Humeyni liderliğinde, Şeriat'a dayalı İran İslam Cumhuriyeti devletinin kurulması ve aynı dönemlerde, Afganistan'ın, Rusya tarafından işgalinin ertesinde gelişen olaylar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgede İslam ile ilgili gelişmeleri daha da hızlandırıp dikkatleri üzerinde çekmeye başlamıştır.

İslam, bugüne kadar, sosyal, siyasal, ideolojik, örgütsel ve toplumsal yönleri ile birçok kez ele alındı, tartışıldı. Pek fazla değerlendirilmeyen ve tartışılmayan ekonomik boyutu ele alıp incelediğimizde, “İslam ekonomisi”, başlığı altında sözkonusu edilenin, yandaşları ve aleyhtarlarının büyük çoğunluğu tarafından yeterince incelenmediği görülür. Refah Partisi de, bu bilinmezlik ortamından yararlanarak, adını “Adil Düzen” koyduğu bir tutarsızlıklar bütünü, İslam ekonomisi adı altında piyasaya sürebilmektedir. Oysa, incelendiğinde görülecektir ki, bırakalım “Adil Düzen”in derli toplu bir iktisat teorisi oluşturmasını, adına yola çıkılan İslam ekonomisinin, gerçek anlamda bir iktisadi tezi bile yoktur.

İbni Haldun ve diğerleri

İslam ideolojisine uygun bir iktisadi sistem arayışı içinde olan İslam bilginlerinin en önemlilerinden biri, hiç kuşkusuz İbni Haldun'dur. 1332-1406 yılları arasında yaşayan ve yaşamı renkli olduğu kadar meşakkatli geçen İbni Haldun'un, İslam ekonomisi ile ilgili görüşleri, ortaya atıldığı dönem itibarıyla dikkate alındığında, oldukça ileri görüşler olarak dikkat çekiyor.

İbni Haldun'un, ünlü kitabı Mukaddime'de dile getirdiği iktisadi hayat ile ilgili görüşleri, günümüzdeki serbest piyasa teorilerine büyük oranda uymaktadır. İbni Haldun, devletin ticari yaşamda yer almasının tüccarlar aleyhine haksız rekabete yol açacağını,¹ bundan altı yüz yıl önce söylerken, adeta bugünkü serbest piyasacıların dili ile konuşmaktadır. Aynı şekilde, İbni Haldun'a göre "devletin vergi koyması gereklidir, ancak, konulacak vergi öyle bir miktarda olmalıdır ki, bu miktar toplum için optimum düzeyde gerçekleşmeli, hem refahı ve serveti artırmalı, hem de birbirine denk şekilde gelişme göstermelidir".²

İslam ekonomisi başlığı altında toplanabilecek benzer çabalar İbni Haldun'dan önce ve sonra da hep olmuştur. İslam ideolojisiyle uyumlu bir ekonomik sistem oluşturma konusunda çalışmalarda bulunan diğer İslami aydın ve düşünürler arasında şu isimleri say-

mak mümkün: 8. yüzyılda yaşayan Ebu Yusuf ile 9. yy'da yaşayan İbni Abi'r-Rabi, ücret, fiyat ve kar/zarar, nüfusun köy ve kent arasındaki dağılımı ve iktisadi işbirliği kavramlarını ele almışlar; 10. yy'da yaşayan Farabi ise, ev halkı, kent yönetimi ve işbölümünü incelemiştir. Gazali de 11. yy'da işbölümü ve ticaret sürecine ilişkin çalışmalar yapmıştır. 13. yy'da yaşayan Nasır al Din Tusi ise, gelir ve mülkiyet kavramlarına açıklık getiren çalışmalarda bulunmuştur.³

Günümüzde de başta Pakistanlılar olmak üzere Hintli, Mısırlı, Bangladeşli ve son zamanlarda da Malezyalı çok sayıda Müslüman ile aralarında Maksime Rodinon gibi bazı Batılı iktisatçı ve sosyologlar ile bazı akademisyenlerin de bulunduğu farklı kesimlerden kişiler İslam ekonomisi hakkında çeşitli araştırma ve incelemeler yapmıştır ve yapmaktadır.

İslam üçüncü yol mu?

İslam ekonomisi ile ilgili, gerek Müslüman, gerekse Batılı araştırmacı ve iktisatçıların üzerinde en çok durduğu konu, bilinen ve uygulanan kapitalist ve sosyalist sistem dışında, ayrıca, bir iktisadi kuram oluşturabilecek bir İslam ekonomisinin olup olamayacağıdır.

İslamcı iktisatçılar, bu soruya yanıt vermek için yıllardır uğraşüyor ve özellikle son yıllarda İslam'ın uluslararası alandaki siyasal gelişimine de bağlı olarak, bugün çok daha yoğun biçimde tartışıyorlar. Fakat bu soruya olumlu yanıt vermek amacıyla yola çıkan Batılı ya da İslamcı iktisatçılardan hiç biri bu sonucu elde edemedi.

Dahası, üçüncü bir ekonomik sistem olarak bir İslam ekonomisi kuramı oluşturmak amacıyla yola çıkan ve uzun yıl-

İran 'Batı' kapitalizmi ve 'Şeytan' ABD ile barışıyor:

İran, şu anda, şeriat ile yönetilen birkaç İslam ülkesi arasında, en radikal rejime sahip ülke olarak biliniyor. Dolayısıyla, İran ekonomik sisteminin Şeriat'a en uygun sistem olması gerekiyor. Peki öyle mi? "Refah, eşitlik ve adale" vaatleri ile geniş halk yığınlarının desteğini arkasına alıp iktidara gelenler, dizginleri ele geçirdikten sonra, dün 'Şeytan Amerika'nın simgesi olduğu gerekçesiyle yasakladıkları Coca Cola'nın serbestçe tüketilip, reklamlarının yapılmasına izin veriyor. Elbette, bir ülkenin ekonomik yapısını, Coca Cola reklamı ve tüketimine izin verilip

verilmemesi belirlemez. Ancak, Coca Cola'nın 15 yıl sonra yeniden İran'a girmesinin simgesel bir anlamı var. Öte yandan, İslam yasalarına göre yönetilen İran'ın hızla ve yeniden kapitalist sisteme entegre olma yolundaki gelişiminin tek

göstergesi bu değil. Aynı İran, şimdi, diğer ülkeler gibi, kapitalist dünyanın estirdiği özelleştirme rüzgarlarına kapılmış durumda. İran'da geçtiğimiz günlerde kapsamlı bir özelleştirme programı uygulamaya kondu.

Aynı İran, 15 yıllık yasaktan sonra, bu ay içinde yeniden özel bankaların faaliyetine izin verdi. Aynı günlerde çarşı esnafına faizle para vermeye açık bir takım düzenlemelere gidildi.

Sınıfların varolduğu ve kaynakların paylaşım ve dağılımının bu temelde şekillendiği, bir diğer deyişle, üretim araçlarının kimin mülkiyetinde olduğunun hala belirleyici olduğu günümüz dünyasında, temele ilişkin ciddi sorunlarla karşı karşıya gelindiğinde, yaşamı din temelinde düzenleyip belirlemeyi öngören Şeriat yönetiminin hiç bir sorunu çözemediği görülüyor. Zira, Şeriat'a göre hakimiyet Allah'ındır, yalnızca ona uyulur. Bu ise, ahlaki olarak bir şey ifade etse de, günlük yaşamın sorunlarını çözme yetmez.

lar süren araştırmalar yapan islami iktisatçıların önemli bir kesimi, bugün artık böyle bir çaba harcamanın bile gereksiz olduğunu, zira, ne tarihsel, ne de reel anlamda, varolan ekonomik sistemler dışında, üçüncü bir ekonomik sistem olarak İslam ekonomisi gibi bir teori kurulamayacağını söylüyorlar.

Bu konuda, Müslüman aydınlar arasında önemli bir ağırlığı olan Muhammed Ekrem Han'ın Türkçe'ye de çevrilen "İslam Ekonomisinin Temel Meseleleri" adlı kitabı, özellikle varolan iktisadi sistemler dışında bir islami ekonomik sisteminin olup olamayacağını ve bugünkü koşullarda oluşturulmak istendiğinde İslam

ekonomik sistemi karşısındaki engelleri ayrıntılı biçimde anlatıyor.

İslam ekonomistleri: "Teori İslam'ı laikleştirir"

Ekrem Han, adı geçen kitabının önsözünde, neden böyle bir çabaya giriştiğini anlatırken şöyle diyor: "İslam ekonomisinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar oldukça çok zahmet gerektirmektedir. Yol, birçok tuzak ve engellerle doludur." ⁴ Ekrem Han, bir İslam ekonomisi tezi oluşturabilmenin önündeki tuzaklar ile İslam ekonomisinin bugünkü anlamı konusunda şunları söylüyor: "Bugünkü mevcut şekliyle İslam ekonomisi literatürü, İslam'ın öğretilerini, ya açıklar ya da analiz eder. Gerçek hayatla bir bağlantı kurmaz. Bu nedenle, bir teori değil, kavramsal bir yaklaşımdır." ⁵ Ekrem Han, yüzyıllardan beri süregelen tartışma ve uygulamalardan yola çıkarak, derli toplu bir İslam ekonomisi tezi oluşturmak üzere başladığı çalışmasını yürütürken şöyle bir sonuca varıyor: "İslam ekonomisi bugüne kadar adeta basit fikirlerle meşgul olmuştur. Hiç bir gerçek hayat verisinin olmaması nedeniyle de henüz kavramsal merhale'nin ötesine geçememiştir."

Ekrem Han, sözlerini şöyle sürdürüyor: "Dünyada, mevcut bir İslam toplumu yoktur. Olmayan bir toplum için, genel bir teori nasıl geliştirilebilir? Bu durumda, genel bir İslam ekonomisi teorisi oluşturulmasını istemek haksızlık olur... Çünkü, Müslüman ekonomiler, sahip oldukları kaynak ve imkanlar, ideolojiye bağlılık ve sosyal yapı açısından birbirlerinden büyük çapta farklılık göstermektedirler." Ekrem Han, kitabında şu sonuca varıyor: "İslam ekonomisi olarak ifade edilen şey, herhangi bir yerde mevcut olmayan, ideal bir İslam toplumu için düşünülmüştür."

Herşeye rağmen, illa bir iktisadi sistem teorisi oluş-

Birinin "faiz" dediğine diğeri "kar payı" diyor...

100 bin lira bankaya yatırıldığında, vade sonunda sağlanan faiz getirisi ile, islami banka olarak tanımlanan özel finans kurumlarının "kar payı" adı altında sağladıkları getiri her dönemde hemen hemen aynı oranda gerçekleşiyor.

Dönem, Ay/Yıl	3 aylık		V A D E L E R		1 yıllık	
			6 aylık			
	1*	2*	1	2	1	2
Haziran 1990	11.643	11.677	25.380	24.900	69.474	69.420
Ocak 1991	12.339	12.015	25.512	24.605	56.252	57.120
Haziran 1991	15.252	15.202	26.923	26.600	58.789	58.830
Ocak 1992	15.677	15.580	30.512	30.460	65.112	64.300
Haziran 1992	13.914	16.012	30.004	30.394	66.842	66.157
Ocak 1993	14.715	15.650	29.879	30.427	66.962	64.511

* (1) Bankaların uyguladığı faizlerin ağırlıklı ortalaması.

* (2) 4 islami finans kuruluşunun vade sonunda ödedikleri kar payları ortalaması.

turulmak istenmesi halinde, karşılaşılabilecek sorunlar da, yine aynı keşimde açık biçimde ifade ediliyor. Pakistanlı Prof. M. A. Mannan, bir adım ileri giderek, böyle bir çabanın "laikleşme tehlikesine yol açabileceğinden endişe duyduğunu" ⁶ belirtiyor.

Kısacası, gerçek anlamda teori olabilecek bir ekonomik sistem oluşturabilmek için, kaçınılmaz olarak, dine uygun olmayan sistem, yöntem ve teknikler uygulamak zorunda kalınıyor. Bu noktada ise ciddi bir ikilem söz konusu. Çünkü, eğer, tümüyle İslam ideolojisi-

ne uygun bir teori oluşturmak isteniyorsa, bu fiilen mümkün değil; buna karşılık, "varolan koşullar içinde kalarak, İslami bir ekonomik sistem geliştirmek" isteniyorsa, o zaman da, kaçınılmaz olarak, iktisadi anlamda kapitalist, sistem olarak da laik olmak, yani din ile devlet işlerini birbirinden ayırmak zorunda kalılacak.

Zira, sınıfların varolduğu ve kaynakların paylaşım ve dağılımının bu temelde şekillendiği, bir diğer deyişle, üretim araçlarının kimin mülkiyetinde olduğunun hala belirleyici olduğu günümüz dünyasında, temele ilişkin ciddi sorunlarla karşı karşıya gelindiğinde, yaşamı din zemininde düzenleyip belirlemeyi öngören Şeriat yönetiminin hiç bir sorunu çözemediği görülüyor. Zira, Şeriat'a göre hakimiyet Allah'ındır, yalnızca ona uyulur. Bu ise, ahlaki olarak bir şey ifade etse de, günlük yaşamın sorunlarını çözmeye yetmez.

Kapitalist sisteme ahlaki kılıf

Öte yandan, özellikle devlet yönetiminde söz sahibi olan, bir başka deyimle sosyal yaşamı da düzenlemeye talip olan İslam dini esasları çerçevesinde bir ekonomik sistem kurulmak istendiğinde, en basit konulardan, en temel sorunlara kadar her alanda ciddi zıtlıklarla karşı karşıya kalınıyor

Örneğin, özel mülkiyet, artı değer, emek/kar, istihdam/işgücü ve kalkınma/büyüme gibi konularda İslam ideolojisi ile yaklaşıldığında, bizzat İslamcı aydınlar ve iktisatçılar bile, yapılmak istenenin hangi türde olduğunda dinen 'vacip' olacağı konusunda hemfikir değiller. Hatta, temel konuların tümünde zıt görüşlere sahipler. Peki böylesi durumlarda ne yapılacak? Doğruyu kimin söylediği, hangi yorumun İslam'a uygun,

Politik İslami hareketin siyasi gündemin ön sıralarına yerleştiği bütün ülkelerde gelişme özellikleri ve söylemleri birbirine benziyor. Ve her seferinde yoksul halk kitlelerinin sisteme karşı tepkisi İslami hareket tarafından örgütleniyor.

hangisinin uygun olmadığı nasıl anlaşılacak?

Herşeyden önce, üçüncü bir tez/yol olarak ayrı bir "İslam ekonomisi" olduğunu savunanlar, İslam ile kapitalizm arasında, ahlaki bir takım yaklaşımlar bir yana bırakıldığında, ne gibi farklar olduğunu, kapitalist sistemin temel niteliklerini belirleyen ilkelerin hangisine nasıl bir itirazları olduğunu söyleyemiyorlar. Nitekim, günümüzde, Pakistan, Malezya, İran, S. Arabistan, Libya gibi Şeriat ile yönetilen ülkeler, üçüncü bir ekonomik yolu seçtiklerini söylediler de, bu ülkelerde varolan ekonomik sistemin, aslında kapitalizmden farklı bir şey olmadığı ortadadır.

Kapitalist ekonominin temel özelliklerini, en genel hatları ile üretim araçları üzerinde özel mülkiyet; serbest teşebbüs; kar amacı; pazar için üretim; rekabet mekanizması; işletme yönetiminde rasyonellik vb. gibi sıraladığımızda ve varolduğu söylenen İslam ekonomilerine baktığımızda, arada bir fark olmadığı açıkça görülüyor. Şeriat ile yönetilen ülkelerde, kapitalist sistemin bu tür temel niteliklerine karşı hiç bir itiraz yoktur. İtiraz, sadece ahlaki kategoriler içinde yer almaktadır.

Kapitalist sistemin temel ilkelerinin özüne itiraz olmadıktan sonra, uygulamada daha adil olunacağını söylemek, farklı bir sistem oluşturmak anlamına gelmiyor.

Adalet ise, hemen hemen bütün ideolojilerde varolan bir kavramdır. Ayrıca, hak, adalet, eşitlik vb. gibi kavramlar da, her ülkede, her dönemde ve her yönetim altında farklı biçimlerde uygulanıyor. Örneğin, bugün, Libya, S. Arabistan, İran, Pakistan gibi ülkelerin tümü, resmen Şeriat ile yönetildikleri halde, her birinin, kendine göre bir adalet, ahlak vb. normları ve uygulamaları vardır. Oysa, ekonomik sistemler, her ülkede uygulama-

nabilir normlara sahiptir. Varolduğu öne sürülen İslam ekonomisi için ise böyle bir ortak normdan söz etmek olanaksızdır.

Şeriatla yönetilen ülkeler dışında kalan ve Batı'ya açılmış olması nedeniyle, Türkiye'deki bazı islamcıların son dönemlerde sık sık göndermeler yaparak örnek gösterdikleri Malezya'ya bir göz atalım.

Malezya'daki uygulama ile ilgili olarak, islamcı ekonomistlerden Mustafa Özel'in "Piyasa Düşmanı Kapitalizm" adlı kitabında yer verdiği bir söyleşi çok anlamlı. Özel, Uluslararası İslam Üniversitesi İktisat Bölümü Başkanı Prof. Dr. Abdülhamid Cüneyd ile yaptığı söyleşide, Malezya'da üniversitelerde iktisat öğrencilerine nasıl bir "İslam ekonomisi" öğretildiğini soruyor. Cüneyd'in bu soruya yanıtı şöyle:

"Realitede bir İslam ekonomi sistemi mevcut olmadığı için, teoride sınırları olan, belli bir İslam ekonomisi öğretimi söz konusu değil. Malezya'daki de, islami iktisat sistemi değildir (...) Bugün, kapsamlı ve bağımsız bir ekonomiye sahip olmak söz konusu olamaz (...) Ortaya çıkaracağımız İslam ekonomisi, her ne ise, global ekonominin bir parçası, alt sistemi olacaktır. Tek başına yapılmış bir sisteme sahip olmak mümkün görünmemektedir. Burada bir alternatif söz konusu değildir." 7

Hangi faiz yasak?

Şimdi, gelelim İslam ekonomisinin en önemli, hatta, kimilerine göre, temel ilkelerinden biri olan faiz yasağına. Herşeyden önce, faiz yasağı, yalnız İslam dininde değil, diğer dinlerde de vardır. Hatta, Jüstinyen'in, Hz. Muhammed'den 100 yıl önce, Hristiyan ahlakı adına, bileşik faizi yasakladığı bilinmektedir.⁸ Dolayısıyla, faizin yasak olması, eğer dine dayalı bir ekonomik sisteme olumluluk yükleyecekse, böyle bir olumluluk, İslamiyet'ten önce, diğer dinlerde de vardır. Bu nedenle, İslam ekonomisinde faizin yasaklanmış olması, gerçek anlamda adil ve eşit bir düzen kurmaya yetmediği gibi, süreç içindeki uygulamalarda, "faize ikame olarak ge-

liştirilen faizsiz bankacılık sisteminin klasik faizden daha sömürücü olabildiği" bilinmektedir.⁹

Kaldı ki, İslamiyet'in yasakladığı faizin, hangi faiz olduğu, bugün bilinen klasik faizin, Kur'an'da sözü edilen "Riba"nın kendisi mi, yoksa Riba ile yalnız tefeci faizinin mi yasaklandığı konusunda bile anlaşmazlık vardır. Prof. Mannan da, bu konuya dikkat çekerek şunları söylüyor: "Bazı eğitim görmüş Müslümanlar bile, İslam'ın faizi değil, Riba'yı yasakladığını söylüyor. Onlar, üretim faaliyetinde bulunmak amacıyla alınan ödünç para için ödenen faize, Kur'an esaslarının karşı olmadığını ileri sürerler."¹⁰

Nitekim, bugün, Şeriat ile yönetilen Pakistan vb. gibi kimi ülkeler de, bu alandaki karışıklık ve yorum farklarından yararlanarak, klasik anlamda bir faiz uygulamasını bile açıkça yapabilmektedir. Zaten, faizi görünürde yasaklayan Şeriat altındaki ülkelerde de, faize seçenек olarak getirilen ve Şeriat'a uygun sistem olarak anlatılan "faizsiz bankacılık" sistemi uygulamasının, Allah'a karşı bir hile olduğunu bizzat uygulama içindeki İslamcı aydın ve ekonomistler söylüyor.

1990 yılında, İslami İlimler Araştırma Vakfı'nın İstanbul'da düzenlediği bir toplantıya katılan Prof. Dr. Ahmet Neccar, Pakistan'a yaptığı bir gezi sırasında "faizsiz bankacılık" olarak sunulan İslami bankaların nasıl çalıştığını görünce çok şaşırdığını belirterek, islami bankaların yöneticilerini uyardığını söylemişti:

"Yapmayın, bütün dünya, sizin İslami banka sistemi uyguladığınızı düşünmekte dedim. Ama 'Hayır' dediler, biz, 'Hile yapıyoruz. Biz tamamen faiz ilişkisi içindeyiz. Bir adamın evini, arabasını alıyoruz, karşılığında, faizle para veriyoruz. Her şeyi faize göre hesaplıyoruz. Yalnız bunun adı faiz değil. Bir takım bürokrasilerle faizi gizliyoruz. Gerçekte yaptığımız hiledir'. Şok olmuştum, onlara sordum, 'Başkanın bundan haberi var mı' diye, 'evet' dediler. 'Başkanın da, Merkez Bankası'nın da bundan haberi var.'"¹¹

Kılıfına uydurma gereği de duyulmuyor

Kuşkusuz Türkiye'deki islami bankaların durumu da farklı değil. Zira, kuruldukları günden beri, dağıttıkları kar/zarar hesabı getirileri incelendiğinde, ilginç bir şekilde, faizsiz bankaların, kar/zarar hesabı açtıranlara, "kar payı" adı altında verdikleri ile banka mevduat faizlerinin atbaşı gittiği görülüyor. Mevduat faizleri düşünce, o döneme denk gelen vadeli kar/zarar hesaplarına ödenen kar payları da aynen düşüyor. Aynı şekilde, banka mevduat hesaplarının vade yapısında meydana gelen değişim, aynı dönemde faizsiz çalıştığını savunan islami bankaların kar/zarar hesaplarına da aynı biçimde yansıyor. Bu arada, Türkiye'de de, bir kısım Müslüman işadamlarının Pakistanlı din kardeşleri gibi faiz gelirini açıkça telaffuz edip, alenen savunmaya başladıkları dikkat çekiyor. 12 Haziran 1994 tarihli haftalık Yön Dergisi'nde yer alan bir haberde, Müslüman işadamları ile bazı ilahiyatçılar, yüksek enflasyon karşısın-

Faiz yasağı, yalnız İslam dininde değil, diğer dinlerde de vardır.

Hatta, Jüstinyen'in, Hz.

Muhammed'den 100 yıl önce,

Hristiyan ahlakı adına, bileşik faizi yasakladığı bilinmektedir.

Dolayısıyla, faizin yasak olması, eğer dine dayalı bir ekonomik

sisteme olumluluk yükleyecekse, böyle bir olumluluk, İslamiyet'ten önce, diğer dinlerde de vardır.

Ölüm haberlerini kanıksadık. Akşam, sofralarımıza eşlik eden savaş görüntülerine alıştık. Kanlıysa gözümüzü kaçınıyoruz, sıradansa görmeden bakıyoruz ekrana. Savaşın kanıksamış tanıkları artık.

Savaşı çocuklar sorguluyor. İçtenlikle soruyorlar, "niye savaş var?" Kaçamak cevaplarla yetiniyoruz.

Çocuklarımız görmeden bakmayı, duymadan dinlemeyi, söylemeden konuşmayı öğretiyoruz.

Ekonomik kriz bütün ağırlığıyla üzerimize çöker ve bizden daha fazla fedakarlık istenirken bile, savaşı bir dünyayı düşlemeyi bilemiyoruz. Sormuyoruz tabii soruyu: "Krizde savaşın payı ne?" Sordığımız soru cevaplanmıyor. Savaşı tartışmaksızın krizi tartışmakta ustalaşıyoruz.

Topluma "görmeyin, duymayın, söylemeyin" denildi. Toplumumuz da görmeden bakmayı, duymadan dinlemeyi, söylemeden konuşmayı öğrendi.

Barış bilinci, barış özlemi, barış çabası toplumumuzda hiçbir dönemde bugünkü kadar umursamazlıkla bastırılmamıştır. "Suskun toplum olmayacağız" denilen bir dönemde, Türkiye suskun toplum olmayı öğrendi.

Bu durum böyle devam edecek mi? "Etmemeli" diyoruz, "etmemeli" dediğinizi biliyoruz. Barışa ulaşmak için, barış için, çaba harcamak gerekir. Türkiye'de içtenlikle barış

isteyen güçlerin olduğunu göstermek gerekir.

1 Eylül Dünya Barış Günü. 1 Eylül'de tüm dünyada barış türküleri söyleniyor. 1 Eylül 1994'te bizler de sizlerle birlikte artık sesimizi yükseltmek istiyoruz. 1 Eylül'ü Türkiye'de 1-7 Eylül Barış Haftası olarak değerlendirmeyi öneriyoruz.

Barış için mücadele etmek istiyorsanız bizimle bağ kurun. Sementizde, mahallenizde, lokalinizde 1-7 Eylül arasında bir Barış Şenliği düzenlemeyi düşünüyorsanız bize yazın, telefon edin, uğrayın. 1-7 Eylül arasında bir barış etkinliğine katılmak barış özleminizi; çizgiyle, sözle, şürle, tiyatroyla, müzikle dile getirmek istiyorsanız bize başvurun. Amacımız barış etkinlikleri düzenlemek isteyenlerle, barış etkinliklerinde özlemlerini dile getirmek isteyenler arasında iletişim kurmak.

Amacımız 1-7 Eylül arasında kentin tüm semtlerinde barış türküleri söylenmesine katkıda bulunmak.

Barış anlayışınızı siz kendiniz ifade edin. Savaş karşısında tutumunuzu siz kendiniz dile getirin. Barış istiyorsanız; gelin kendi renginizle, kendi dilinizle, kendi inancınızla barışın rengarenk dünyasına katılın. Biz yalnızca iletişim ve eşgüdümü üstlenmeyi istiyoruz. Savaş ve barış konusundaki farklı yaklaşımları ise zenginliğimiz sayıyoruz.

BARIŞA ÇAĞRI BARIŞ İNİSİYATİFİ

İLETİŞİM İÇİN

Hürriyet ŞENER İHD İstanbul Şubesi Küçük Tünel Apt. İlk Belediye Cad. 5/5 Tünel/İstanbul Tel:0212.244 44 23 Fax: 0212.251 35 26

ÇHD Üyesi Ali Rıza DİZDAR Tel: 0212.523 00 25 Fax: 0212.533 04 04

İlkay Alptekin DEMİR Tel: 0212.258 44 85

BU MEKTUBU DOSTLARINIZA İLETMENİZ DİLEĞİYLE...
24 - 25 ARALIK 1993 DEMOKRASİ KURULTAYI BARIŞ İNİSİYATİFİ

İnsan Tarihin Öznesidir. Değişir, Değiştirir.

KİTAP DİZİSİ SAYI:4 HAZİRAN-TEMMUZ 1994

Devrimcilikten Demokratlığa Partisizlikten Örgütsüzlüğe Dev-Yol / Deniz ADAU

Bugüne Bakarken / Bülent BİLGİN

Kemalizm ve Aydınlanma / İrfan ÇORAK

Ulusal Sorun II / Kenan KARAKAŞ

Sanay ve Eylem II / Süleyman GÜNER

Kadının Sorunsallığı Acaba hepimizin mi sorunudur? / Kibele SUR

İlleriyiniz Baylar / Köksal KAYSI

S
O
S
y
a
i
s
t
y
a
y
i
n
l
a
r

SÖMÜRGEÇİLİK TARİHİ
Raimondo Luraghi

Sosyalist Yayınlar

Dünya İşçi Hareketi Tarihi
İşçi Sınıfı Tarihi / Jürgen Kuczynski
Türkiye İşçi Hareketi Tarihi
Türkiye'de İşçi Hareketi / Prof. Dr. M. Şehmus Güzel
Grev / Prof. Dr. M. Şehmus Güzel

Anti-Sömürgeci Kitaplar
İbni Haldun / Yves Lacoste
Sömürgecilik Tarihi / Raimondo Luraghi
Yeryüzünün Lanetlileri / Frantz Fanon
Büyük Devrimler ve Devrimciler
Zapata / Robert P. Millon
Kamo-Lenin'in Fedaisi / Jacques Baynac

TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAREKETİ
(Yazılar-Değerler)
Prof. Dr. M. ŞEHMUS GÜZEL

Sosyalist Yayınlar

Yazışma Adresi: P.K. 1364 Sirkeci - İstanbul
Tel: 0212.553 02 93 - 244 50 43
Dağıtım: TİM-DA, SAY, PAPİRÜS, BARIŞ, ARKADAS, CKK., EVRENSEL

**Ömer Çapra gibi İslam iktisatçıları,
İslam'ın serbest piyasa demek
olduğunu savunurken,
Muhammed'in, Mekke'de pazarı
dolaşırken fiyatlara karışmaması,
narh koymamasını örnek
göstererek "piyasa
mekanizmasının, İslam ekonomik
sisteminin bir unsuru olarak kabul
edildiğini" belirtiyor. Çapra'ya
göre, "İslamiyet, özel mülkiyet ve
piyasa mekanizması müessesesini
kabul eder". Ayrıca, "özel mülkiyet
hakkının reddi, İslam'ın öğrettikleri
ile bağdaşmaz."**

da tüccar ya da vatandaşın kendini koruyabilmesi için parasına enflasyon kadar faiz almasının "mübah" olduğu söyleniyor.

Peki, İslam'ın temel ve değişmez tek kitabı Kur'an, faizi resmen yasakladığı halde, nasıl oluyor da faiz alınıp verilebiliyor? Böyle bir durumda, yani kitapta yasak, ama fiiliyatta serbest olan uygulamalara karşı ne yapılmalı? Bu gibi durumlarda İslam'ın çözümü 'fıkıh'a başvurmak, fakihlerden yorum almaktır. Bilindiği gibi, İslam'a göre, Kur'an'da açıkça yer almayan konularda İslam hukukunda içtihad işlevi gören fıkıha başvurulur. Dolayısıyla Kur'an'da açık hüküm bulunmayan hallerde, fıkıh yorumlayan fakihlerin söyledikleri esastır.

"Paraya bağımlı din"

Her konuda olduğu gibi, ekonomi konusunda da kurtarıcı rolü oynayan İslam fıkıhı ve fakihlerin çalışmaları konusunda, İran'lı ideolog, Ali Şeriatî'nin söyledikleri ilginçtir. Şeriatî, fıkıh kurumu ve fakihler için şunları söylüyor:

"Fıkıh, feodalite devresinde toprak sahipliğini, sermayedarlığı, hatta köleliği yasaklamamıştır. Fıkıh (ve fakihlerimiz), feodalite devresinde, kendisini büyük hanların, toprak ve köle sahibi soyluların çıkarlarına uygun olarak milyonlarca çiftçi ve kölenin insanlık dışı sömürsünü izah edebilmiş, şehirlerin gelişmesi, burjuva ve piyasanın olgunlaşması devresinde ise köylerdeki ziraatçının, şehirlerdeki işçi ve el işi sanatkarlarının ürününü çok düşük bir değere satın alıp, köy ve şehirdeki tüketicilere yüksek fiyatla satan, bunu da, kendisi çalışmaksızın yapan, kar peşindeki paraperest, 'para sihirbazı', 'piyasa oyuncusu' ve çalışmadan kazanmak konusunda şeytani bir zekaya sahip, Allah'ın sevgisi ve Allah'ın rızkı için aracı olan 'Hacı bey'lerdir.... (s.110) "Düzen fakihlerinin yaptığı ... ekonomi konusuyla ilgili

ayet, hadis ve hükümleri varlıklı sınıf çıkarına yorumlayıp açıklamaktır."¹²

Görüldüğü gibi, her konuda olduğu gibi, ekonomi konusunda da Kur'an'da açık hüküm bulunmayan hallerde başvurulacak fıkıh kaynakları ve fakihlerin durumu, kapitalist sistemdeki benzer kurumlardan farklı bir işlev görmüyor. Tersine, bu kurumun kendisi, İslam'ı, varolan sisteme uydurmakta kullanılan önemli araçlardan biri haline geliyor. Bunun nedenini de, yine Ali Şeriatî çok açık biçimde belirtiyor: "Kapitalist, emperyalist ve sömürgeci bir altyapı (üzerinde) adalet ve takva temeline dayalı ahlaki bir üstyapı kurulamaz"¹³

Zira, "din, paraya bağımlı oldukça, kimse onu tanımaz. Ayrıca, "kurucusu para olan bir din, yine o paranın koruyucusu olmak zorundadır".

Devletçi mi, serbest piyasacı mı?

Peki, günümüzde, İslam'ın ekonomik yaşama ilişkin buyrukları aynen ya da ilgili kurumların yorumlarıyla yerine getirilmek istense, ortaya nasıl bir siyasal sistem çıkacak? Daha açık bir deyişle, İslam ekonomisi devletçi mi, serbest piyasacı mı?

Diğer konularda olduğu gibi, bu konuda da İslamcı ekonomist ve yorumcular arasında, ciddi görüş ve yaklaşım farklılıkları bulunuyor. Öyle ki, hepsi Kur'an'ın belli ayetlerinden yola çıkıp, dayanaklarını bu temelden aldıklarını belirtmelerine karşın, kimine göre gerçek anlamda bir serbest piyasa ancak İslami düzende mümkün iken, bir başka İslam ekonomisti ya da yorumcusu İslam'ın ancak kesin ve katı devletçilik koşullarında uygulanabileceğini söyleyebiliyor.

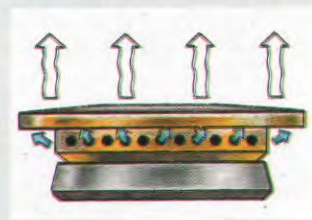
Örneğin, bir süre, ODTÜ'de konuk öğretim üyeliği görevinde bulunan, Pakistan'lı Prof. Dr. Seyyid Nevab Haydar Nakvi'ye göre, İslam'da mülkiyet devletin değil, doğrudan toplumun, kendi deyimiyle "ümme-tin" olmalıdır. Nakvi'ye göre, İslam ekonomik düzeninde, "sınırsız özel mülkiyet hakkının tanınması bir yana" belli alanlarda özel mülkiyetin tümü yasaklanmalıdır.¹⁴ Nakvi, bu görüşünü şöyle temellendiriyor: "Devletin İslam ekonomisinde önemli bir rol oynadığı açıktır. Görünmeyen elin, (yani piyasa güçlerinin) etkinliğine aşırı güven, İslami perspektifin hiçbir kesiminde yer almayacağı gibi, tüketicinin mutlak egemenliği de İslam ekonomisinin kılavuz ilkesi olamaz"¹⁵. Ayrıca, "İslami toplumda devlet, tasarruf ve yatırım sürecinin finansmanında giderek artan sorumluluğu üstlenmek zorundadır."¹⁶ Nakvi de, diğer İslam ekonomistleri gibi, şu anda İslami bir ekonomik sistem olmadığını belirttiikten sonra, kapitalist sistemin temel ilkelerini uygularken, yalnızca "faizin olmadığı bir düzenin kurulması halinde İslam ekonomisinin kurulmuş olmayacağını" belirtiyor. hatta daha da ileriye giderek, "Faize dayalı sistemden, kara dayalı bir sisteme geçişin, daha tehlikeli bir teşebbüs" olacağını savunuyor.¹⁷

Buna karşılık, Ömer Çapra gibi İslam iktisatçıları ise,

Artık yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor!

Aygaz

Mijoplatlı

fırın...

Artık yanmasın diye yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor. İşte mijoplatlı fırın.

Türkiye'de ilk kez. Aygaz'dan. Mijoplat gözü, özen isteyen yemekler için özellikle yapıldı.

Alév tencereyle temas etmiyor. Isı her yana eşit olarak dağılıyor. Yemek yanmıyor. Isırken ilk lezzetini koruyor.

Aygaz mijoplatlı fırın. Kolaylığı tanıyın!

**TÜRKİYE'DE
İLK DEFA**

Aygaz

İslam'ın serbest piyasa demek olduğunu savunurken, Muhammed'in, Mekke'de pazarı dolaşırken fiyatlara karışmamasını, narh koymamasını örnek göstererek "piyasa mekanizmasının, İslam ekonomik sisteminin bir unsuru olarak kabul edildiğini" belirtiyor. Çapra'ya göre, "İslamiyet, özel mülkiyet ve piyasa mekanizması müessesesini kabul eder". Ayrıca, "özel mülkiyet hakkının reddi, İslam'ın öğrettikleri ile bağdaşmaz."¹⁸ İslam ekonomisinin serbest piyasacı olduğunu söyleyen yalnız Çapra da değildir. Özellikle Malezya ve Türkiye'de, İslam ekonomisi ile ilgilenen islamcı iktisatçıların önemli bir bölümü, serbest piyasanın yalnız islami

düzende uygulanabileceğini savunuyor.

Özellikle Türkiye'deki islamcı iktisatçılara göre, İslam ekonomisinin serbest piyasacı olduğu ve olması gerektiği konusu o kadar kesindir ki, bu konuda "Asrı Saadet"ten bu yana bir çok İslam fakihinin yorumu ve çok sayıda hadis de bunu doğrulamaktadır. İslamcı ekonomistlerden Cengiz Kallek, "Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa" adlı kitabının önsözünde¹⁹ her ne kadar, devletin piyasaya müdahale etmemesinin, asla "laissez faire" (bırakınız yapınlar) şeklindeki bir iktisadi anlayışa varacak boyutlara taşınamayacağını" söylüyor ise de, konuyu, Mekke iktisadiyatı ve ilgili meselelerden

başlayarak günümüze kadar incelerken, İslam sisteminde yer alan kurumların tümüyle serbest piyasayı öngördüğünü kanıtlamaya çalışıyor.

Mısır ve Kuveyt: İslami bankacıların vurgunu...

Şeriat ile yönetilen ülkelerde faizin yasak olması yalnızca görünürdeki durumdur. Gerçekte, klasik anlamdaki faiz yöntemlerinin hepsi bu ülkelerde örtülü ya da açık biçimde uygulanır. Üstelik, bu yöntemler, "vurgun" vurmak isteyenlere, klasik bankacılık ve faiz sisteminin olduğu ülkelere göre çok daha büyük olanaklar sağlar. İşte bu vurgunlardan biri de, 1987 yılında, Mısır ve Kuveyt'te yaşandı. Ortakları arasında, Türkiye'deki dört islami bankadan biri olan Faysal Finans Kurumu'nun da

borsalarda ve daha yüksek faizle değerlendirmek üzere Batı ülkelerine gizlice kaçırmıştı. Nitekim, Mısır hükümeti de daha sonra, şimdi bizim batan bankalarda mevduatı olan tasarruf sahiplerine yapıldığı gibi bir ödeme planı sunup kapıtırlan paraları ödemeyi üstlenmişti. O sıralarda birçok Arap ülkesinde büyük olaylara neden olan "El Reyhan" skandalı aslında faizsiz bankacılık sisteminin her zaman içinde barındırdığı tehlikelerin ne ilk ne de son örneğiydi.

Benzer olaylar daha önceki yıllarda S. Arabistan'da da yaşanmış. İşler yolunda gittiği, saadet zinciri devam ettiği sürece ne hükümetlerin ne de faizin yasak kılındığı müslümanların bu türden yüksek faize bir şey dedikleri, itiraz ettikleri yok. Ama günün birinde saadet zinciri kopup da olay patlak verince, işte o zaman

anlaşıyor ki, Şeriat ile, bir başka deyişle Kur'an yasalarına göre yönetilen ülkelerde de ekonomik sistemin temelini oluşturan finans sistemi gerçekte herhangi bir kapitalist ülkeden farklı değil.

Homo economicus'tan homo islamicus'a

Buraya kadar anlatılan ve aktarılanlardan da görüldüğü gibi, varolan ya da uygulanabilen, İslam'ın temel yasalarını içeren Kur'an'a uygun bir İslam ekonomisi olmadığı gibi, bunun gerçekleşme olasılığı da yok. Öte yandan gerçek anlamda kapitalizmden bağımsız, uygulanabilir bir kuramın ortaya çıkabilmesi için, öncelikle dünya çapında, en azından "İslam alemi"nde genel ve köklü bir değişimin yaşanması gerekiyor. Gerçi bu değişimin gerçekleşebilir olması halinde bile sorun çözülemeyecek. Zira, değişimin neye, hangi yasa ya da yoruma göre yapılacağı konusunda fikir birliği yok. Ama bir an için böyle bir değişimin yapılabildiğini varsayalım.

bulunduğu, merkezi Mısır'da bulunan "El Reyhan Holding"nin sahibi Ahmet Abdulfettah, 160 bin Mısırlı'dan kar/zarar hesabı karşılığı 1 milyar dolara yakın paraya topladıktan sonra bunu uluslararası

Bu değişim ile öncelikle "homo economicus" dan, "homo islamicus"a bir geçiş ve dönüşüm yaşanması gerekiyor. Bunun diğer anlamı ise dünya çapında İslam devrimidir. Zaten, kimi İslam ekonomistleri, 1917 Sovyet Devrimi öncesi ve sonrasında Trokçi'nin savunduğu gibi, "Tek ülkede sosyalizmin zaferinin mümkün olmayacağı, dünya devrimi gerektiği" iddiasının benzerini İslam için öneriyor. Bu konu, özellikle Batı eğitimi görmüş, ancak, İslam felsefe ve öğretilerine de bağlı İslam ideologları arasında ciddi biçimde tartışılıyor.

İslam iktidarı için mübah ve yasak olan

Ancak, bu tartışmaların, bugün Türkiye dahil birçok ülkede, kendini esasen siyasal bir akım olarak ortaya koyan ve Kur'an adına iktidara talip olanlar için bir anlamı yok.

Zira, yaşanan olaylar, İran'dan S. Arabistan'a, Malezya'dan Libya'ya, Cezayir'in FIS'inden Pakistan'a, oradan da Türkiye'dekilere kadar, islamcılarının hedefinin iktidarı ele geçirmek ya da elde tutmak olduğunu ortaya koyuyor.

İktidarın elde olduğu ülkelerde ise, uygulanan ekonomik sistemin tartışılması bile mümkün değil. Dünyın en anti-Amerikancı, en anti-batıcı radikal söylemine sahip İran, bugün, yeniden, Coca Cola ve General Motors'un temsil ettiği sisteme entegre olma yolunda hızla ilerliyor. İslam'ın en radikal ülkesinde durum buysa, o zaman kapitalizme entegre olmaktan hiçbir rahatsızlığı bulunmayan, tersine bununla övünen Malezya vb. ülkeleri konuşmaya gerek bile yok.

Sözümüzü, İslam iktisadının önde gelen isimlerinden Muhammed Ekrem Han'ın saptamaları ile bitirelim: "Dünyada mevcut bir İslam toplumu yoktur. Olmayan bir toplum için nasıl bir teori geliştirilebilir? Dolayısıyla İslam ekonomisi literatürü, İslam'ın öğretilerini ya açıklar, ya da analiz eder. Gerçek hayatla bağlantı kurmaz. Bu nedenle de, İslam ekonomisi, bir teori değil, kavramsal bir yaklaşımdır." 20

Dipnotlar:

1. İbni Haldun, Mukaddime, 1968, MEB yayını s.63
2. İbni Haldun, a.g.e s. 73.
3. Nihat Falay, İbni Haldun'un İktisadi Görüşleri, 1978, İÜ İktisat Fakültesi yayını, s. 12.
4. Muhammed Ekrem Han, İslam Ekonomisinin Temel Meseleleri, 1988, Kayihan Yayınları, s.79.
5. A.g.e, s. 58-59.
6. Prof. M. A Mannan, İslam Ekonomisi Teori ve Pratik, Fikir Yayınları, 1980.
7. M.Özel, Piyasa Düşmanı Kapitalizm, İz Yayıncılık, 1993, s. 105-106.
8. Maxime Rodinson, İslam ve Kapitalizm, Hürriyet Yayınları, 1978, s. 147.
9. Haydar Nakvi, Ekonomi ve Ahlak, İnsan Yayınları, 1985, s.200.

Dünyın en anti-Amerikancı, en anti-batıcı radikal söylemine sahip İran, bugün, yeniden, Coca Cola ve General Motors'un temsil ettiği sisteme entegre olma yolunda hızla ilerliyor. İslam'ın en radikal ülkesinde durum buysa, o zaman zaten kapitalizme entegre olmaktan hiçbir rahatsızlığı olmayan, tersine bununla övünen Malezya vb. ülkeleri konuşmaya bile gerek yok.

10. M. A Mannan, İslam Ekonomisi Teori ve Pratik, Fikir Yayınları 1980, s. 310.
11. ISAV, Tartışmalı İlmi Toplantılar dizisi: 15, 1993, s.33.
12. Dr. Ali Şeriatı, İslam Ekonomisi, Dünya Yayıncılık, 1994, s. 126.
13. a.g.e., s.20.
14. N. Haydar Nakvi, Ekonomi ve Ahlak, İnsan Yayınları 1985, s.128-129.
15. a.g.e., s.131.
16. a.g.e., s.157.
17. a.g.e., s.202.
18. Ömer Çapra, İslam Ekonomi Sistemi, Fikir yayınları, s.31.
19. Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1992.
20. a.g.e., s. 58,79.

Kaynakça.

- Dr. Ali Şeriatı, İslam Ekonomisi, Dünya yayıncılık.
- Maksime Rodinson, İslam ve Kapitalizm, Hürriyet Yayınları.
- Nihat Falay, İbni Haldun'un iktisadi görüşleri, İÜ İktisat Fakültesi Yayını.
- Hakan Ay, Montesque, Vergiler ve İbni Haldun, İşletme ve Finans Dergisi, Eylül '93.
- Mazharuddin Siddiki, İslam ve Marksizm, Fikir Yayınları.
- N.Haydar Nakvi, Ekonomi ve Ahlak, İnsan Yayınları.
- Mustafa Özel, Piyasa Düşmanı Kapitalizm, İz Yayıncılık.
- Prof. Murat Çizakça, Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İlmi Neşriyat.
- Muhammed Ekrem Han, İslam Ekonomisinin Temel Meseleleri, Kayihan Yayınları.
- Prof. M. A Mannan, İslam Ekonomisi Teori ve Pratik, Fikir Yayınları.
- Cengiz Kallek, Devlet ve Piyasa, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Dr. M.Ömer Çapra, İslam Ekonomi Sistemi, Fikir Yayınları.
- Dr. Muhammed Abdülmannan, İslam Ekonomi Toplumunun Kuruluşu.
- Ekonomi Analizinin boyutları, Fikir Yayınları.
- İslami Kalkınma ve İslam, İlmi Neşriyat.
- Prof. Sabahattin Zaim, İslam-İnsan-Ekonomi, Yeni Asya Yayınları.

Bankanızdan özellikle

çok özellikli bir kredi kartı isteyin!

Öyle bir kredi kartı ki...

Kaybolma ya da çalınma derdi olmasın:

Pamukbank Kredi Kartı, sizin fotoğrafınızı taşıyan *tek* kredi kartıdır. Çalınsa da kaybolursa da başkası kullanamaz!

Yakınlarınıza yakınlık gösterebilir:

Pamukbank Kredi Kartı, ücretsiz üç ek kart veren *tek* kredi kartıdır!

Visa ya da MasterCard seçeneği sunar:

Pamukbank Kredi Kartı, dünyanın 200 ülkesinde nakitsiz alışveriş yapabilmek ve nakit kredi çekebilme imkanı verir!

Pamukpara kazandırır:

Pamukbank Kredi Kartı, yaptığınız harcamalarda Pamukpara kazandıran *tek* kredi kartıdır. Hediye kitapçısından beğeneceğiniz armağanlara hiçbir ücret ödmeden sahip olmanızı sağlar!

Ödemelerinizde kolaylık yapsın:

Pamukbank Kredi Kartı, size borcunuzu dilediğiniz sürece kredilendirme olanakları sunar!

...daha da fazlasını sunar!

**Bankanızdan
daha fazlasını
isteyin.**

PAMUKBANK

İslam ekonomisi gibi birşey yoktur

Sermaye mülkiyet biçimine göre yapılan tasnife dayanılarak, ileri sürüldüğü şekli ile, İslam ekonomisi kapitalist bir nitelik taşımaktadır. Bu yönü ile, emek-sermaye çatışması ve gelir dağılımı sorunu halledilmemektedir.

Toplumlardaki ekonomik ilişkilerin temelini oluşturan üretim ve tüketim faaliyetleri, günümüzde hakim iki ayrı ekonomik sistem çerçevesinde yürütülmektedir. Bunlar, kapitalizm ve kolektivistizmdir. Ancak bu iki sistem, hemen hiç bir ülkede saf hali ile bulunmamakta; her bir ülkede bir sistemin öğeleri hakim olmakta ve bu hakim öğeye göre sistem belirlenmektedir. Batı ekonomilerinde hakim doku kapitalist sistem tarafından belirlenirken, eski Sovyetler'de, Çin'de ve Küba ile eski Doğu Avrupa ülkelerinde hakim doku kolektivist sistem tarafından belirlenir.

Çoğu ülkelerde hakim doku belirli bir sistem tarafından belirlenmiş olduğu halde, çoğu zaman diğer sistemin unsurları da bu ülkelerde geçerli olmaktadır. Kapitalizmin hakim olduğu bazı ülkelerde planlama ve bazı üretim araçlarında kamu mülkiyeti söz konusu olabilmektedir. Buna karşılık, kolektivist sistemin hakim olduğu ekonomilerin bazı iş kollarında ise, özel mülkiyet geçerli olabilmektedir.

Görülüyor ki, "iktisadi sistem" kavramının açıklanmasında temel kriter, sermaye niteliğindeki üretim araçlarının mülkiyet biçimidir. Sermaye mülkiyetinin özel kişi ve kurumlarda olması halinde kapitalist sistem oluşmaktadır. Buna karşılık, kolektivist sistemde ise, sermaye mülkiyeti, toplum adına kamu kesiminde, ya da onun ifadesi olan devlettedir. Böylece farklı mülkiyet biçimine göre, hem sistemlerin kurumsal yapıları oluşur, hem de bireysel davranış biçimleri şekillenmeye başlar. Sermaye mülkiyet biçimi dışında, dinsel esaslara göre şekillenen bir ekonomik sistem yoktur. Bir Budist ekonomisi ya da Hristiyan ekonomisi olmadığı gibi, İslam ekonomisi de söz konusu değildir.

Ekonomik sistemler, mutlak kurumlar olmayıp, toplumlardaki üretim güçlerinin gelişmesi-ne ve sermaye olgusunun oluşumuna bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Örneğin, ilk çağlardaki toplumlar ne kapitalist ne de kolektivist idi. Sermayenin oluşmadığı, üretimin emek ve tabiat faktörlerine bağlı olarak gerçekleştirildiği dönemlerde, bugünkü anlamda hiçbir sistemden söz edilemez. Ne zaman ki, ticaret döneminin sonlarına doğru, sermaye birikimi ortaya çıktı, diğer bir ifade ile sermaye-emek ayrışımı gerçekleşti, o zaman ekonomik sistemler de tarih sahnesine çıktı.

Ekonomik sistemler şekillenirken, üretim ve tüketim koşul ve kurumları da oluşmaktadır. Piyasa yapısı, kaynak dağılımı, gelir dağılımı ve devletin rolü her iki sistemde farklı şekilde oluşmaktadır.

Her iki sistem de, hiç kuşkusuz insan faktörü-ne dayalı olduğu halde, bireylerde farklı dürtüler oluşturmaktadır. Kapitalist sistem, bireysel girişim ve risk taşıma gibi temel nedenlere bağlı olarak bireyin dikkatini toplumdan çok kendisine çevirmektedir. Burada birey her girişiminde bireysel çıkarını ön plana çıkartmaktadır. Toplumun çıkarının düşünüldüğü gibi algılanan durumlarda dahi birey, aslında yine uzun dönemli kendi çıkarını düşünmektedir. Buna karşılık, kolektivist sistem bireysel girişim ve risk taşıma faktörlerine yer vermediğinden dolayı, bireyi kapitalist sistemden daha farklı dürtülemektedir.

Sistemlerin işleyişi

Ekonomik sistemler, toplumlarda ekonomik olayları düzenlerken, kaynak ve gelir dağılımının şekillenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle,

İslami bir devlette, "hukuk, ahlak, kanun, tahsil ve terbiye hatta ilim ve san'at bile dini düşünce ve esaslara göre ayarlanır ve memleket mabedden idare edilir.

her iki sistemde de önce kaynak dağılımını, daha sonra da gelir dağılımını ele alıp, incelemek gerekmektedir.

Kapitalist sistemde, bir yandan üreticiler kar dürtüsü ile diğer yandan da tüketiciler ihtiyaçlarını giderme ve yarar sağlama dürtüsü ile hareket ederek, kaynak dağılımını gerçekleştirir. Tüketici tercihleri ile üretici maliyet koşulları piyasada karşılaşarak, üretimin miktar ve fiyatını belirler. Bu piyasa rekabetçi olduğu koşulda, piyasa fiyatları bir yandan malların nisbi kıtlık derecesini, diğer yandan da tercihlerin şiddet derecesini yansıtarak, toplumda istenen malların üretilmesi için en sağlıklı sinyali oluşturur. Üretici ve tüketiciler davranışlarını bu sinyale göre belirler ve böylece kaynak dağılımı sağlanır.

Kapitalist sistemde gelir dağılımı esas olarak faktör piyasasında oluşan fiyatlarla sağlanır. Sistem tarafından kabul edilen üretim faktörleri sahipleri, böylece topluma yaptıkları katkı oranında pay almış olur. Doğal olarak bu sonuç, faktör piyasalarında da rekabetin olduğu koşulda sağlanır.

Kapitalist sistemde devletin temel görevi kamu hizmeti üretmektir. Bunun yanında, sosyal güvenlik önlemlerinin oluşturulması ve gerektiğinde ekonominin özel kesimini de düzenlemek kamu kesiminin görevleri arasındadır.

Kolektivist sistemde ise, üretim araçları devletin mülkiyeti altında olduğu için, özel girişimciler yerine kamu girişimi yer alır. Ekonomi tümü ile planlanır ve üretim ona göre gerçekleştirilir. Bu sistemde bireyler sadece tüketici rolü üstlenir, üretim kararları devlete aittir.

Planlamanın hakim olduğu kolektivist sistemde kaynak ve gelir dağılımında piyasa mekanizmasının rolü çok ufaktır. Hemen tüm üretim araçlarına sahip olan devlet, planlama ile hem kaynak hem de gelir dağılımında hakim rol oynar.

Sermaye mülkiyeti biçimine bağlı olarak iki sistemde farklı kurumlar oluşmuştur. Örneğin, kapitalist sistemde tasarruf sahipleri ile yatırımcılar farklı olduğundan,

faiz kurumu oluşmuştur. Paranın fiyatı olarak bilinen faiz, aslında zamanlararası tercih göstergesidir. Kapitalist sistemde girift finansal kurumlar ve bankalar etkilidirler. Borsa, tasarrufçuların, kıymetli kağıt alışverişinde bulunduğu piyasalardır. Vergi ve harcama sistemleri de yine her iki sistemde ciddi farklılıklar gösterir. Kapitalist sistemde dolaysız vergiler daha hakim iken, kolektivist sistemde dolaylı vergiler ağırlıklı konumdadır. Devletin ekonomik ve sosyal işlevleri de her iki sisteme göre şekillenir. Sistemlerin tercihleri farklı konularda olduğu için, doğal olarak ortaya çıkan sonuçlar da farklı olur.

Her iki sistemin işleyişi de bireylerin ahlaki sınırlar içinde ekonomik davranışlarda bulunduğu varsayımına dayanır. Kapitalist sistemde tüketiciler ihtiyaçlarını tatmine yönelik yarar çoğaltmasına, üreticiler de üretim faaliyetleri ile kar çoğaltmasına giderken ahlak dışı bir davranış içinde görülmezler. Piyasa süreçleri çalışırken topluma verilen bilgilerin doğru ve gerçek olduğu, sistematik davranış bozukluğu bulunmadığı kabul edilmektedir. Hatta, sistemin verdiği sinyaller doğrultusunda davranmayan bireylerin sadece kendi çıkarları aleyhine değil, toplumun çıkarları aleyhine de davrandıkları ileri sürülmektedir. Bu davranış normu ise, bireysel çıkarıcılık ve yarar ilkesidir.

Klasik iktisadın babası olarak anılan Adam Smith, temel iktisadi kitabının basımından 17 yıl önce ahlak üzerine bir kitap yazmıştır. "Ahlak felsefesi profesörü ve klasik iktisat biliminin kurucusu olan Smith şizofrenik bir davranışta bulunmadı." (Sen, 1987, s.28) Klasik iktisadın çağımızdaki gelişimi, üretim güçlerinin bu denli geliştiği bir dönemde, Smith'in temel kitabında açıkladıkları ve savunduğu fikirlerle yakın bir paralellik taşımamaktadır. Günümüzde teorik alanda gözlemlenen bunalım (Sen, 1987, f.z.) ve toplumların ve bireylerin davranış biçimlerinin dejenerasyonuna olduğu yönündeki savlar (Mannan, 1972, s.55), özünde teori ile pratiğin zamanla birbirinden ayrılarak uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Kapitalist sistemin bireyde yarattığı, giderek yükselen ve doymak bilmeyen kazanma hırsı, başlangıçta teorisinin değil, fakat uygulama koşullarının bir sonucudur. Günümüzdeki kapitalist uygulama ne Smith, ne Mill, ne Ricardo ne de diğer teorisyenlerin ürünüdür. Bu uygulama, uygulanan sistemin ürünüdür. İnsanın toplumla ve doğa ile ilişkisini oluşturan temel doku, uygulanan ekonomik sistemin ürünüdür.

Sistem, kendi güvencesine yönelik olarak bazı ıslah önlemleri de geliştirmiştir. Piyasanın monopolleşmesi karşısında anti-tröst yasaların çıkartılması, sistemin yarattığı sorunları hafifletebilmek için refah devleti oluştu-

rulması, gelir dağılımı bozukluklarına kısmi çözüm getirmesi, bu konuda verilebilecek çok genel örneklerdir.

Monopol, hem gelir ve kaynak dağılımını bozar, hem de teknolojik gelişmeyi engeller. Bu nedenle, özellikle de Soğuk Savaş döneminde, uluslararası rekabette avantajlı çıkabilmek için monopoller ulusal düzeyde engellenmeye çalışılmıştır. Ulusal ekonomik gücü tehlikeye attığı için ulusal düzeyde önlenmeye çalışılan monopolist yapılanma, uluslararası düzeyde aynı engelle karşılaşmamıştır. Çünkü, uluslararası tekelleşme, bu tür kararlarda etkili olabilecek merkezlere, diğer ekonomiler aleyhine yarar sağlamaktadır.

Kapitalist sistem bünyesinde refah devleti kavramının oluşturulması ve bu yönde uygulamanın geliştirilmesi, yine sistemi kurtarma ve sistemden yarar sağlayanların çıkarlarını koruma anlamına gelmektedir. Zira bu yöntemle sistem yumuşatılmakta ve meşrulaştırılmaktadır. Olay burada da bitmemekte, fakat sosyal devlet politikası uygulamaları ile piyasa genişletilerek, sistemin işleyiş tikanlıkları da giderilmektedir. Sonuçta yine, sistemin hakim unsuru olan sermaye kazanmaktadır.

Kapitalist sistemin ortaya çıkardığı gelir dağılımı, toplumun kabul etmeyeceği ve sistemi tehlikeye sokabilecek boyutlarda bozuktur. Yeniden gelir dağılımı oluşturarak dağılım çarpıklıklarını gidermek için geliştirilmiş olan politikaların temelinde şöyle bir görüş yatmaktadır: Bir bireyin refah fonksiyonu sadece kendi kaynakları ve tüketiminin değil, fakat toplumdaki diğer bireylerin tüketiminin de sonucunu yansıtmaktadır. Böylece, zengin bir bireyden fakir bir bireye aktarım yapılırken, zengin, ilk anda refah kaybına uğramakta, fakat fakir insanın belirli bir gelir düzeyine ulaşması ile refah düzeyini yükseltmektedir. Bu görüşe dayanılarak yeniden gelir dağılımı bir tür Pareto-iyileştirici politika olarak ele alınmaktadır. Görülüyor ki, kapitalist sistem teorisi de zengin bireylerin fakirlerin durumu ile ilgilenmeleri gerektiği görüşünü benimsemiştir. Ama böyle bir görüş ahlaki bir esastan yoksundur. Çünkü, ahlaki yaklaşım, soruna geçici bir rahatlama getirmekten daha ileri gider ve sistemi ya da eşitsiz gelir dağılımının nedenini sorgular.

Görülüyor ki, ekonominin temelinde hakim olan üretim ilişkileri insanları bireyci ve çıkarıcı dürtülerle tetiklerken, sistemin koruyucu önlemlerini de almaktan geri kalmamaktadır. Bu tür önlemleri insancıl ve ahlaksal yaklaşımlarla açıklamak yerine, sistemin savunma mekanizmaları olarak görmek gerekmektedir. Zira, bilimsel ve ahlaksal bir yaklaşım, ortaya çıkan sorunları çözmek yerine, onları ortadan kaldırmaya yönelik bir yaklaşımı sergilemelidir. Örneğin, gelir dağılımı konusunda ahlaki bir yaklaşım, yeniden gelir dağılımı politikaları geliştirmek yerine, gelir dağılımı bozukluğu yaratmayacak bir sistem oluşturma çabaları içinde olmalıdır. Görülüyor ki, ekonomik üretim ilişkilerinin oluşturduğu düzen dayatması, ahlakın da önüne geçerek, tüm tavrınış biçimlerini şekillendirmektedir.

İslam Ekonomi Doktrini savı

Ekonomik politika ve uygulamalarda İslami esasların uygulanması ile tüm bugünkü zorluk ve sorunların aşılacağı ileri sürülmektedir. İktisat literatürüne oldukça yabancı olan "İslam Ekonomisi" iddiası (B. Essadr, 1978; Manna, 1989, vb.) günümüzde hakim olan hem kapitalist hem de kolektivist düzene karşı çıkarak, kendi sistemini oluşturma iddiası içinde görülmektedir. "Üretimden önce dağıtım" ve "üretilen servetin dağıtım" biçiminde, ana hatları ile ikiye ayrılarak incelenen İslam ekonomi sistemi (B. Essadr, 1978), fiyatlar, kar ve faiz, bankacılık, devletin işlevleri ve mali sistem konularında İslami esaslara dayalı görüşler ileri sürmektedir. Bu görüşlerin temel nitelikleri şöylece ortaya konabilir.

Bir kere, ileri sürüldüğü biçimi ile, İslam ekonomi sisteminde, sınırlı da olsa özel mülkiyet benimsenmektedir. Mannan, kamu mülkiyeti ve planlamayı reddederken, bu konuda şunu ileri sürmektedir: "Bu tip bir planlama İslam'a ters düşer. Çünkü İslam özel mülkiyeti, kişisel serbestliği ve demokrasiyi önerir". (Mannan, 1972, s.446). Burada bahsedilen planlama, kapsayıcı planlamadır. Özel mülkiyetin sınırı, kamusal zarar olarak gösterilmektedir. Özel mülkiyete konu olabilecek varlıkların kamu yararına kullanılacağı esası belirtilmektedir.

Sermaye mülkiyet biçimine göre yapılan tasnife dayanılarak, ileri sürüldüğü şekli ile, İslam ekonomisi kapitalist bir nitelik taşımaktadır. Bu yönü ile, emek-sermaye çatışması ve gelir dağılımı sorunu halledilmemektedir.

Faizin reddedildiği İslam ekonomisinde kar ortaklığı önerilmektedir. Kapitalist sistem geçişi yapıldıktan, tasarruflarla yatırımcılar birbirinden ayrıştırıldıktan sonra, faizi kabul etmemek tutarsız bir yaklaşım olmaktadır. Bu konuda İslam kaynaklarını lafzi yorumla ele almak yanlış olur. Çünkü, İslam'ın geldiği dönemde bugünkü anlamda sermaye ve ekonomik sistem yoktu. Nitekim, zaman içinde ekonomik sistemler şekillendikçe, ekonomik hayata hülle yolu ile faiz de girmiştir.

Faiz yerine önerilen kar ortaklığı, aslında faizin bir başka görüntüsüdür. Bir defa böyle bir sistem fazla adil değildir, zira bu sistemde özellikle küçük tasarruflar yönetimlerde az oya sahip oldukları halde, kendileri di-

İslam ekonomi sisteminin ileri sürüldüğü rekabetçi fiyat, sosyal dayanışma gibi ilkeler günümüzdeki sistemlerin de kağıt üzerinde taşıdığı, pratikte de, sistemi kurtarma çabası ile, kısmen oluşturmaya çalıştığı amaçlar arasında zaten bulunmaktadır. Kaldı ki, günümüzde İslam ülkelerinde gelir dağılımı sorunu da çözümlenmiş değildir.

Düşleyin, döşeyin.

25x33/10x33
Pelit Pembe

"Bu banyo düşlerimin ayrılmaz parçasıydı. Şimdi evimizin en güzel köşesi. Seramik'le gelen kalıcı doğallık ve temizlik içinde. Zarif, ısıtılı."

Siz de Çanakkale Seramik bayilerinde düşlerinizin banyosunu seçin. Renk, desen ve ebat sınırlarını aşın. Kolay döşenen ebatlarla mimarınızın, ustanızın işini hızlandırın. Yılların deneyiminden yararlanın. Düşlerinizi yaşamak için, Çanakkale Seramik döşeyin.

Genel Dağıtım: Kale Pazarlama
Merkez Tel: (0.212) 270 70 00 (30 hat)

Çanakkale Seramik
"düşlerinizdeki gerçek"

Sinem Demirdöven - Yaş:11
Özel Meralcan İlkokulu, Samsun
Başak Sigorta Resim Yarışması
3. Ödül

ÇOCUKLAR FARKINDA.

Kendilerine yaşanacak bir çevre bırakılmazsa nereye giderlerdi? Geceleri gökyüzünde gülümseyen Ay'a mı? Çizgi filmlerden çok iyi tanıdıkları Mars'a mı? Rengârenk kuşağıyla onları büyüleyen Satürn'e mi?

Çocuklar farkında; onlar için hâlâ bir Dünya var. Büyükleriyle elele verip kazanacakları bir Dünya.

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

Yarın için, bugünden.

şında oluşacak zararı da paylaşma durumunda olacaklardır. Ayrıca günümüzde uygulandığı biçimi ile kar ortaklığına baktığımızda, böylece elde edilen gelirlerin piyasada geçerli faiz haddine yakın, hatta çoğu zaman buna eşit olduğu görülmektedir. Ayrıca, böylece belirlenen kar payı, genelde, işletmelerin ortalama kar hadlerinin de üzerinde oluşmaktadır.

Üçüncü olarak, İslam ekonomisi sisteminin ileri sürdüğü rekabetçi fiyat, sosyal dayanışma gibi ilkeler günümüzdeki sistemlerin de kağıt üzerinde taşıdığı, pratikte de, sistemi kurtarma çabası ile, kısmen oluşturmaya çalıştığı amaçlar arasında zaten bulunmaktadır. Kaldı ki, günümüzde İslam ülkelerinde gelir dağılımı sorunu da çözümlenmiş değildir.

Hiçbir ekonomik sistem, teorik düzeyde, monopolist yapıları ve gelir dağılımı bozukluklarını savunmamıştır ve savunamaz da. Ne var ki, bu sonuçlar sistemlerin işleyişleri sonucunda oluşmaktadır. Teorik yaklaşımların bu tür oluşumlara tepkisi ise, yukarıda da bahsedildiği gibi, sistemi sorgulamak yerine, yüzeysel düzeltici önlemler almak şeklinde gelişmiştir. Teorik iktisat alanında yapılan hata, İslam ekonomisi taraftarlarınınca da sürdürülmektedir. Zira piyasalar ve fiyatlar ve bunlara bağlı olarak oluşan gelir dağılımı, sistemsel yapılanmaların belirli koşullardaki sonuçlarıdır.

İslam ekonomisi taraftarlarının tutarsız diğer bir yönü de, günümüzde hakim, çok karmaşık ve farklı boyuttaki ekonomilerde, İslam'ın başlangıç ya da ilk dönemlerinde geçerli olan mali sistemi önermeleridir. (Siddiki, 1968). O dönemlerde uygulanan vergilerin matrahları bugün artık geçersiz olmuştur. Aynı şekilde, o dönemlerde uygulanan vergi oranları da bugünkü ekonomik boyutlar ve gereksinimler karşısında çok yetersiz kalır.

Sonuç

İktisat, temel süjesi birey olan ve sosyal alanda yer alan bir disiplindir. İhtiyaçlarını giderme çabası içinde olan birey, bir yandan doğa, diğer yandan da çevresindeki bireylerle ya da toplumla ilişki içine girer. Bu ilişkilerin niteliği mutlak olmayıp, zaman içinde değişmiş ve değişmektedir.

Ekonomik ilişkiler içinde gelişen birey-sistem etkileşiminde, hakim eleman sistemdir. Diğer bir ifade ile, uygulanan ekonomik sistem, kendisi de mutlak olmamakla beraber, bireyin psikolojisi, onun algılaması ve davranışları üzerinde etkili olur. Örneğin, herkesin kendisini kurtarmasını öğütleyen kapitalist sistemde, enflasyonist bir dönemde servetini ve işlemlerini dövize dönüştüren birey, toplumuna karşı olumsuz bir davranışta bulunurken, sisteme göre rasyonel davranmış olur.

Sistemin bireyi etkileme gücü, bireyin etik ve ahlak duygularını köreltecek boyuttadır. Kaldı ki, çoğu halde, birey ahlaki kurallara aykırı olduğu bilincinde olsa dahi, kendisini ayakta tutabilmek için sisteme uygun bazı davranışlarda bulunabilir. Bu durumda birey, karaborsa fiyatını "ticaretin gereği" olarak algılar, fakirlere karşı, sistemi sorgulamak yerine, zekat gibi aktarımlarda bulunmak yoluna gider, enflasyon karşısında döviz alarak kendini kurtarır, ama enflasyonu hızlandırır. Benzer şekilde, tasarruf sahibi de şu veya bu şekilde faiz ya da, aynı şey olan kar ortaklığı formülüne razı olur. Fabrikatör çok kazansa da, emekçiye piyasada oluşan ücreti öder. En önemlisi de, bir yatırımcı kendisine sermaye veren ortak görse de, tüm üretimini yapan ve asıl ortağı olan emekçiyi dışlar ve bunu yaparken de hiç rahatsız olmaz. Tüm bu işlemler böylece sürüp gider, üstelik birey bu eylemleri hiç farkında olmadan gerçekleştirir. Bu eylemlerin fevkalade bilincinde olan bir birey dahi bundan farklı davranmaz, davranamaz, Zira, aksi davranış sergileyen birey, sistem içinde ayakta kalamaz.

İktisadın bugünkü durumundan ve toplumların sağlık derecelerinden kimsenin memnun olmadığı her geçen gün biraz daha iyi anlaşılmaktadır. Bu olumsuz gidişin ahlaksal normların hakim kılınması ile giderilebileceği düşünülmektedir. Ahlaksal normlar arasında hiç kuşkusuz, dinler de yer almaktadır.

Ahlaksal normları iki kategoride ele almak gerekmektedir. Bunlardan birincisini, bireysel düzeyde ve sistem içi ahlaksal normlar oluşturur. Ölçü ve tartının doğru yapılması, yalan söylenmemesi, hesapların doğru tutulması vb. gibi ahlaksal normlar sistemler tarafından da desteklenir, hatta bu hususlar yasalarla da çerçevelenir.

İkinci ve daha üst düzeyli ahlak normları ise, çoğu zaman sistemle çatışabilir. Fakirliği sorgulamak gibi bir ahlak nor-

Kapitalizm'de el emeğine dayalı küçük üretimin yaşadığı sorunlar, İslami devletlerde de görülür. Fakirliği sorgulamak gibi bir ahlak nor-

mu, çoğu zaman bireylerin ve toplumun gündeminde dahi yer almaz. Servet dağılımının çok çarpık olduğu bir toplumda, özel mülkiyetin özgürlük ve demokrasi getirmeyeceğini ileri sürmek ahlaki, sisteme ters düşeceği için çoğu zaman savunulmaz. Hatta Halife Hz. Ebubekir'in maaşlarda eşitlik ilkesini savunduğu ve "Bana, İslamı kabul edistiği önceliğe göre bir sıra yapmamı salık veriyorsunuz. Bunu ben de biliyorum, onun mükafatını Allah öbür dünyada verecektir, bizim şimdiki meselemiz, bir insanın geçimi ile ilgilidir, ben, bunda, eşitliği, ayrıcalığa tercih ediyorum." (nakleden, Siddiki, 1968, s.200-201) savını ileri sürdüğünü dahi, sistem bireylere unutturur.

O zaman yapılması gereken, ahlaki normlar öğütlemek yerine, bu normlara en fazla uyan sistemi önermek ve bu sistem içinde bireysel ve toplumsal davranışları güçlendirmektir. Böyle bir yaklaşımda, insanı kullanan, gelir dağılımını çarpıtan, bireyleri giderek artan hırsla paraya kurban eden bir sistem, hiçbir şekilde öncelik kazanamaz. Buna karşılık, toplumu ve diğer insanlar için, doğrudan kendi çıkarını düşünmeden çalışan insanları barındıracak, doğrudan kendine dönüşümü olmadığı gerekçesi ile atıl durmayan, tam tersi, daima yenilikler yaparak toplumu yararlandıran insan tipi oluşturmaya yönelik insan ögesine dayalı sistemin önceliği olmalıdır. Böyle bir sistem, tüm iddiaların aksine, Marksist sistemdir, çünkü ancak bu sistemde (Fromm, 1992):

*"Ne kadar azsan
Yaşamını ne kadar az görkemli kurmuşsan,
O kadar çoksun demektir ve
Görkemsiz yaşamın da o denli büyüktür!"*

Kafamızda oluşturduğumuz ideal ahlak normlarını ile ri sürerek, bu normlarla uyumayan bir sistem geçişi yapılması, sistem-içi ahlak normları gerçekleşiyor olsa bile, sistemsel davranışların, hem de kutsal bir çerçeve içine alınarak meşrulaştırılması anlamına gelecektir. Dinsel kaynaklar ve çerçeveler doğal ve sosyal bilimlerin alanlarında uygulanmaya hazır ve detaylı kuralları oluşturmazlar. Bu kaynakların toplumsal kuralları biçimindeki esasları zaman içinde yoruma muhtaçtır. Zira bu tür kuralları, döneminin örf ve adetleri ile uyum içinde olacağı gibi, örf ve adetlerin değişmesi ile bunların değişime uğrayacağı da kabul edilmektedir. (Santillana, 1952, s.306). Nitekim bundan 13 yüzyıl önce gelmiş olan İslam dini, o toplumun ve o çağın ekonomik ilişkilerini düzenlemiştir. Sermayenin oluşmadığı bir çağda faizin yasaklanması, sanayinin kurulmadığı dönemde ticaretin yüceltilmesi çok doğaldır. Bu tür pratik hükümler, günümüze olduğu gibi değil, ancak yorumlanarak taşınabilir.

Diğer dinlerle birlikte İslam'ın ve ahlak öğelerinin tam bir ahenk içinde geliştirdiği ve hemen her zaman için geçerli olan ahlak ve davranış kuralları ise, günümüzde sistem seçişinde ancak birer yönlendirici olabilir. Böyle bir yönlendirici ailesine ters düşen bir sistem önermek, hem özünde bu kurallara uymayan bir sistemi kutsamak, hem de ahlak normlarının çığnemesine göz yummak anlamına gelir. Böyle bir davranış

Toplumlar, tarihsel ve toplumsal koşullar tahdidi altında, sistem seçişlerinde serbest olabilirler, ama aynı serbesti sisteme hakim olmada söz konusu olamaz.

Sistemlerin kendi dinamiği ve işleyiş kuralları vardır. Bu kuralları değiştirmek, sistem tercihidenden çok daha zor ve olanak dışıdır.

ancak bazı çıkarları korumak için yapılabilir.

Herhangi bir dine dayalı bir ekonomik sistem olmakla beraber, bir toplumda uygulanacak ekonomik sistemin dini esaslara bağlanması ancak dine bağlı devlet sisteminde söz konusu olabilir. Böyle bir devlette ise, "hukuk, ahlak, kanun, tahsil ve terbiye hatta ilim ve sanat bile dini düşünce ve esaslara göre ayarlanır ve memleket mabedden idare edilir. Devlet ise, dini müesseseler ve nizamın muhafazasına memur bir jandarma rolünde kalır. Bu surette yalnız ruhani hakimiyeti değil, aynı zamanda cismani hakimiyeti de emrinde tutan mabed, ister istemez taşkın bir taassuba kayar. Devlet kuvvetleri ile silahlanan ruhaniyet, memlekette başka din, fikir ve kanaatlere karşı bir müsaadesizlik yoluna sapar. Hususiyle serbest fikir ve kanaatlere karşı koyu bir taassup zihniyeti içinde boğulur kalır." (Başgil, 1962, s.162).

Eğer bireysel özgürlük, hakça bölüşüm vb. gibi talepler samimi ise, bunların çözümü yüzeysel değil, ciddi bir yaklaşım ile ele alınmalıdır. Bugünkü bilgilerimizle, teori ve tarihteki uygulamaya bakarak, aralarında önemli farklılıklar olmakla beraber, temelde iki ekonomik sistemin olduğunu biliyoruz. Her sistem kendi kurumsal yapısı içinde çalışır. Toplumlar, tarihsel ve toplumsal koşullar tahdidi altında, sistem seçişlerinde serbest olabilirler, ama aynı serbesti sisteme hakim olmada söz konusu olamaz. Sistemlerin kendi dinamiği ve işleyiş kuralları vardır. Bu kuralları değiştirmek, sistem tercihidenden çok daha zor ve olanak dışıdır.

Kaynakça

- Başgil, A.F., **Din ve Laiklik**, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1962.
B.Essadr, M., **İslam Ekonomi Doktrini**, (Çev. R. Özdenören) Hicret Yayınları, İstanbul 1978.
De Santillana, D., "Law and Society", **The Legacy of Islam** (Ed. Sir Thomas Arnold-Alfred Guillaume), Oxford University Press, London, 1952, 283-310.
Fromm, E., **Marx'ın İnsan Anlayışı** (Çev. K.H.Ökten), Arıtan Yayınevi, İstanbul 1992.
Mannan, M.A., **İslam Ekonomisi Toplumunun Kuruluşu**, (Çev. A. Seidoğlu) Fikir Yayınları, İstanbul 1978.
Mannan, M.A., **İslam Ekonomisi**, (Çev. B.Zengin-T.Ömeroğlu), Fikir Yayınları, İstanbul 1972.
Sen, A., **On Ethics and Economics**, Basil Blackwell, New York, 1987.
Siddiki, S.A., **İslam Devletinde Mali Yapı**, Fikir Yayınları, İstanbul 1968.

UZEL

UZEL Makina Sanayii A.Ş. 80 000 m² lik kısmı kapalı olmak üzere toplam 125 000 m² lik alana yayılmış tesislerinde,

2000'den fazla uzman personeli ve 50 yılı aşan deneyimi ile

- Massey-Ferguson Tarım Traktörleri
- Perkins Dizel Motorları
- Yaprak ve Helisel Yaylar
- Her cins Jant, Fren ve Denge Çubukları
- Traktör Direksiyon Kutusu

üreterek Türk çiftçisinin, otomotiv sanayiinin ve yedek parça piyasasının ihtiyacını karşılamakta, ihracatı ile de ulusal ekonomimize güç katmaktadır.

UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.

Kışla Cad. No: 5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Tel: (1) 567 08 41 Fax: 576 45 95

İslami ekonominin ayrı bir emek yaklaşımı var mı?

İslami ekonominin başta emek olmak üzere işçi ve işveren ilişkilerine ayrı ve özgül bir hattının olduğunu söylemek bir bayli güçtür. Aksine kapitalist mekanizmaların işlemesine engel olmayan hatta kimi yerde buna destek olan argümanları İslam'da bulmaktayız.

ç. Dr. Kuvvet LORDOĞLU

1- Temel olarak İslam ekonomisi İslam'ın kendi kurallarına uygun olarak mevcut hangi ekonomik sistem varsa bunların yarattığı sorunları çözüme ve adil bir düzen yaratmayı amaçlamaktadır. 6. ve 7. yüzyıllarda gelişen İslam ideolojisinin mevcut ekonomik sisteminin ve o günün koşulları içindeki dünya ekonomisinin bugünden farklı olması İslami ekonomik yapının hedeflerini değiştirmemiştir. Değiştirmesi de beklenmemelidir. Ücret, sermaye, işçi-işveren ilişkileri, uyuşmazlıklar gibi temel konularda Kur'an ve Hadisler esas kaynaklardır.

2- İslam ekonomisi ile hedeflenen, hakkaniyet ilkelerine uygun bir ekonomik işleyiştir. Burada esas alınması gereken nokta manevi değerlere dikkat edilmesidir. Bireylerin çabuk, haksız, kolay kazançları yerine adil ve toplumsal değerlere önem veren kazançları istenmektedir. İslami normlar etik değerleri ön planda tutarak helal, adil ve normal kazançlar ile ekonomik sorunların kendiliğinden çözüleceğini öne sürmektedir. Kapitalizmin görünmeyen eli, İslam'da bireylerin "normal" ve "helal" kazançları konusundaki inancıdır. Esas olan öteki dünya olduğu görüşü, İslam inancında bireyleri kuşkusuz buna göre hazırlayacaktır.

3- İslam ekonomisinin işçi işveren ilişkileri açısından kapitalist çözümlemeden çok ciddi ayrımı bulunmamaktadır. Çalışan, her ekonomik düzen içinde bir gelir elde eder. Elde ede-

ceği gelirin miktarı, ödeme biçimi konusunda İslami kaynaklarda herhangi bir ölçü bulunmamaktadır. Ancak esas ölçünün adalet kavramı üzerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Adaletin ölçüsünün toplumsal normlar olduğunu düşünüyoruz. Son tahlilde adalet ölçüsünü ilahi, yani tanrısal normların belirlendiği Kur'an'da bulmak sözkonusudur. Aynı şekilde ücreti belirleyen işverenin insaf ölçüsü ile adil bir ücret sistemi nasıl belirlenecek sorusunun yanıtını İslam ekonomisi, "emeğin ücretinin piyasa tarafından belirlenmesidir" olarak verir. Bu noktada kapitalist işleyişten farklı bir çerçeve oluşmamaktadır. Emegin piyasa fiyatı veya rayiç bedeli üzerinden belirlenen ücret, İslam'a göre adil olan bir mekanizmayı başlatabilmektedir. Buna göre, piyasa fiyatının yükselmesi, yani ücretin yukarı çıkması arz ve talepte ortaya çıkan dengesizlikten kaynaklanır, bu da İslam hukukuna göre alım satım işlerinde sabit bir kar konusundadır. Yani sabit bir kar haddinin bulunması piyasadaki bütün alım satım işlerinde (emek dahil olmak üzere)

arz ve talep dengesini bozmaktadır (H. Döndüren s.170). Bu dengesizlik giderildiği takdirde ücret sisteminde adil bir yapı gerçekleşmiş olacaktır.

4- İslami ekonomik yaklaşım toplumu farklı sınıfların oluşmasından ortaya çıkan bir çelişkiler yumağı olarak görmez. Aksine işçi işveren ilişkilerinin İslami harç sayesinde birleş-

İslami ekonomik yaklaşım toplumu farklı sınıfların oluşmasından ortaya çıkan bir çelişkiler yumağı olarak görmez. Aksine işçi işveren ilişkilerinin islami harç sayesinde birleştiği uyumlu bir yapı vaadeder.

tiği uyumlu bir yapı vaadederek. İslam, ilkesel düzeyde ferdi iş sözleşmelerini ön planda tutar. Toplu pazarlık konusunda herhangi bir açıklama olmamakla birlikte yasaklandığına dair de bir kanıt yoktur. Esas olarak sınıflı toplumun ve sınıf mücadelesinin araçlarından biri olan toplu görüşmelerin İslami toplum yapısının genel anlayışı ile uyummadığı açıktır. Bireysel yararlarla toplumsal yararlar arasında bir denge arayışı içinde olan İslam'ın sınıf mücadelelerine ve çelişkilerin ortaya çıkmasına onay vermesi de beklenemez. İslami gelenek, sınıfsal çelişkilerin ortaya çıkmasındaki en önemli engeli küçük sanayi ve esnaf kuruluşlarına dayalı olarak yaygın biçimde çözüldüğünü düşünmektedir. Birey hem işçi hem de işveren olabilir, dolayısıyla herhangi bir toplumsal sınıfa dahil olmasına gerek kalmaz. Bu çözümleme ile kapitalist sistemin bütün kötü yanları ortadan kaldırılmaktadır. İslami ekonomi sermaye birikiminin belirli ellerde toplanması yerine yaygınlaştırılmasını benimsemiştir. Ancak bu yaygınlaşmada hangi modelin benimsendiği belli değildir. Toplumun gelir ve refahının paylaşılmasında sadece adil olunması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

5- Çalışma ekonomisinin ilgi alanına giren birçok konuda olduğu gibi sendikacılık konusunda da İslam'ın ayrı bir yaklaşımı bulunmamaktadır. Sınıf kavramının reddedilmesi bu gerçeği ortadan kaldırmamakla birlikte ancak bu kavramla anlamını bulan bir dizi olguyu zorlayarak açıklamaktadır.

Örnek olarak, Ortaçağ'daki lonca ve ahilik teşkilatının bir devamı olarak nitelenen sendika hareketinin var olabileceği İslam hukukuna dayanarak ima edilmektedir. Buna göre, işçiler almakta oldukları ücreti yetersiz bulurlarsa, bunu tek tek istemek yerine bir temsilci aracılığı ile isteyebilirler. Çünkü aynı kişiye birden çok kişinin vekalet vererek kendilerini temsil ettirmeleri caizdir. (H. Döndüren s.194).

Buradan anlaşılan, sendika olgusunun İslamiyet içinde bir vekalet kurumu olarak algılandığıdır. Sendikaların toplumsal, ekonomik ve siyasal işlevlerinin İslamiyet içinde çok sınırlı kaldığı düşünülebilir.

Sendikaların, çalışanların ekonomik ve toplumsal haklarının korunması bağlamında ele alınabilecek baskılar yaratması, İslam hukukuna göre tarafların iradesini zorlayacak bir tutumdur. Grev, iş esasına göre istihdam edilenlerin kendilerine verilen sürede işin yavaşlatılması

İran İslam Cumhuriyeti'nde 1980-1990 yılları arasında yaşanan iki grev teşebbüsünün de kanla bastırılması, İslam açısından emek tarihine kara bir sayfa olarak geçecektir.

veya işin durdurulmasıdır. A. Tabakoğlu'nun aktardığına göre (Mecelle/425), bu arada alınan ücret helal değildir.

İşçilerin lokavt tehdidi altında işlerini kaybedecekleri düşüncesi ile "normalin" altında ücrete razı olması da İslam'a göre caiz değildir. Çünkü İslam'da anlaşmalara uyma ve zararların karşılanması esastır (aktaran A. Tabakoğlu Maide/5-1). Bu duruma göre İslami yaklaşım, grev ve başvurmadan anlaşmazlığın çözümünde mahkeme yolunu açık tutmaktadır. Kısaca işçinin çalışmadığı süreler için de ücret almaması gerekir. Günümüzdeki yasal mevzuat bu durum ile çelişik değildir. Ancak sendikanın greve başvurmadan işveren üzerinde bir baskı yaratması da mümkün olmadığı için, İslami yaklaşımın bir "zorunlu tahkim" yolunu önerdiği anlaşılmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nde 1980-1990 yılları arasında yaşanan iki grev teşebbüsünün de kanla bastırılması, (Tahran taksi şoförleri ve Abadan petrol işçileri grevleri) İslam açısından emek tarihine kara bir sayfa olarak geçecektir.

Sonuç olarak İslami ekonominin başta emek olmak üzere işçi ve işveren ilişkilerine ayrı ve özgül bir hatının olduğunu söylemek bir hayli güçtür. Aksine kapitalist mekanizmaların işlemesine engel olmayan, hatta kimi yerde buna destek olan argümanları İslam'da bulmaktayız.

İslam devletlerinde de vida aynı yönde sıkılıyor...

Kaynakça

- 1- Hamdi Döndüren "Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar" Kültür Basın Yayın Birliği, 1993, İstanbul.
- 2- Abdülvehhab Öztürk ve Diğerleri, "İslam'da Emek Ve İşçi İşveren Münasebetleri" Ensar Neşriyat, 1996 İstanbul.
- 3- Sabahattin Zaim "İslam-İnsan Ekonomisi" Yeni Asya Yayınları, 1992, İstanbul.
- 4- Menderes Çınar "İslami ekonominin ve Refah'ın Adil Ekonomik Düzeni" Birikim, Mart 1994.
- 5- Celil Yeniçeri "İslam Ekonomisi".

İslam ekonomisi: Sorunlar ve tutarsızlıklar...

İslam ekonomisi ve maliyesi bazı yanlışsamarlarla karşı karşıyadır. Öte yandan, günümüz İslam ekonomilerinde eşitlik ve adalet ilkeleri arasında belirgin tutarsızlıklar bulunmaktadır.

Prof. Dr. Nihat FALAY

1. Bilindiği üzere, İslam'ın iktisadi ve mali düsturları; Kur'an'a ve Muhammed'in ve ondan sonra 40 yıl hüküm süren halifelerin (Hülefa-yı Raşidin) görüş ve uygulamalarına dayanmaktadır. Günümüzde de, İslam'ın o günlerine dönüşmesini arzulayanlar ile günümüzün şartlarına uydurulmasını isteyenler birarada bulunmaktadır. (Gülalp 1944, s.85)

İslam'ın ilk dönemlerinde, İslam ekonomisi basit bir yapıya sahipti ve küçük ölçekli idi. Ekonomik ve mali yapının basit olmasına rağmen, ekonominin parasallaştırılmasına ağırlık verilmiş ve bu nedenle ticaret diğer milletlerin para birimleriyle yapılmıştır. İslam devleti, Halife Ömer zamanında daha da gelişmiş ve kurumsallaşma sağlanmıştır. Bu nedenle de Ömer, İslam devletinin "ikinci önemli kurucusu" sayılır. Bu dönemde beytülmal (devlet hazinesi) kavramı ve uygulaması gelişmiştir. Ne var ki, beytülmal hesaplarının başlangıçta Latince, Farsça ve Yunanca tutulduğu görülmüştür.

İslam maliyesinin temel vergi gelirlerinin saptanması ve uygulaması açısından hem mezhepler hem de tarikatlar arasında önemli görüş ayrılıkları hem geçmişte hem günümüzde görülmektedir. (Dabbağoglu 1979; Siddiki 1973)

2. İslam ekonomik sistemi, kapitalist ve sosyalist sistemlere kıyasla daha adil olduğunu ileri sürmektedir. (Pryor 1985, s.197-223) Bu da sömürünün, eşitsizliklerin ve sınıf çatışmasının olmayacağı iddiasına dayanır.

İslam devletlerinin toplumsal özellikleri 14. yy.'da İ. Haldun'un Mukaddime'sinde ortaya konulmuş ise de (İ.Haldun 1986; Falay 1978; Kozak 1984), bir İslam ekonomisi disiplininin gelişmesi 1960'ların ortasında başlamış ve S. Ma-

dudi ve S. Kutub'un eserleri belirgin birer kaynak olarak ele alınmıştır (Kutub 1968). Ne var ki, bu çalışmalarda günümüz iktisadi kavramları ve araçları pek kullanılmamıştır. Yeni kavramlar ve analiz metodları daha sonraları İslam literatürüne girmiş ve çoğunlukla faizin yasaklanması ve İslam'da gelirlerin ve kaynakların dağılımı konuları işlenmiştir.

3. İslam iktisatçıları iki genel ilkeden hareket etmektedirler: Eşitlik ilkesi ve doğruluk (adillik) ilkesi.

Eşitlik ilkesi, mal ve hizmetlerin dağılımında büyük farklılıkların doğmasını yasaklar. Buna göre, toplumda bazı bireyler lüks, bazıları da fakirlik içinde ise o toplum islami bir toplum olmaz. (Chapra 1970, s.14-16; Khan 1986, s.2) Doğruluk (adillik) ilkesine göre ise, kişiler iktisadi kazançlarına layık kayıplarına da müstahak olmalıdır. İslam iktisatçıları zekat'ı, eşitlik ilkesinin sağlanmasında çok güçlü bir araç olarak telakki ederler.

Öte yandan, diğergamlık (altruizm) anaran bir başka özelliktir, ki bu da diğer kişilere zarar vermemek ve kamu yararını gözetmektir.

Tüm bu ilke ve özelliklerin en kutsalı faizin (riba) yasaklanmasıdır. Bu yasağın mantığı, borcun tüketimle veya girişim ve ticaretle ilişkisine göre değişir. Adaletsizliği önlemek için; tüketimle ilişkin bir borç alışı veriş söz konusu ise, borç verenin bir kazanç olmamalı ve sadece verdiğini geri almalıdır. Öte yandan, ticaretle ilişkin bir borç var ise, borç veren ve borç alanlar kar ve zararları da aralarında paylaşmalıdırlar. (Karsten 1982, s.108-142; Kuran 1986, s.135-164; Za'im 1992, s.74-82; Ebussuud 1969, s.39-42) Kar amaçlı sigorta kurumları da aynı

Çok Saygınlar...

**Çünkü altında
Emlak Bankası'nın
imzası var...**

Emlak Bankası imzası taşıyan Visa Premier/Gold Card ve Visa International Card, tam anlamıyla birer prestij ve ayrıcalık kartlarıdır.

Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve Visa International Kredi Kartları: Alışveriş tutarı dışında hiçbir eklenti yapılmayan kredi kartlarıdır. Yurtdışında Visa'ya açık olan ATM makinalarından veya yurtdışında herhangi bir bankanın şubesinden para çekebilmenizi sağlar. Sahibine 150.000 \$ tutarında Ferdi Kaza Sigortası sağlar. İsterseniz şirket adına da alabilirsiniz ve ayda sadece bir defa ödeme yaparsınız. Son ödeme tarihini geçmeyen harcamalarınız için, hiçbir komisyon ve faiz talep edilmez!

**Ve Başka Hiçbir Kredi Kartında Olmayan
Bahçeşehir Üyelik Kartı Avantajı:**
Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve
Visa International kredi kartlarına
sahip olanların, isterse "Bahçeşehir
Üyelik Kartı" almaları mümkündür. Bu ek

avantajla, Bahçeşehir'in bütün sosyal ve kültürel olanaklarından yararlanabilirler.
Üstelik indirimli olarak ve üstelik misafirleriyle...

EMLAK BANKASI
"Daha Uygur Bir Yaşam İçin"

mantıkla yasaklanmıştır.

Faizin yasaklanmasına rağmen, İslam ekonomilerinde bu yasağa tarihte pek uyulmamıştır. Örneğin; orta-çağda "... şeriatın faizi önleyebildiği sanılmamalıdır. Tersine, faizin anaparayla aynı cinsten olmamasını kararlaştırmak işlemin şer'i olmasını sağlamaya yeterliydi, altın olarak verilen bir ödünün faizi gümüş olarak hesaplandığında, faiz yüzde 100'ü bile bulsa işlem şer'i sayılırdı, halbuki aynı faiz altın olarak ödenirse bu şer'ata aykırı düşerdi." (Mazaheri 1972, s.370) Bir başka çözüm yolu "... borcunun üçüncü bir eşyayı alacaklıya terhin etmesidir ki, bu eşya onun yanında kaldıkça ondan istifade eder veyahut borçlu alacaklıya gönül rızasıyla takdim ederdi." (Bijörkman 1939, s.78) Bir başka farklı uygulama da, Abbasi vezirlerinin kendileri ve devlet için Musevi bankalarından borçlanmaları ve normal faiz oranının yüzde 20-30, bazı özel durumlarda spekülasyon ve ihtiyaç için yüzde 100 olması, hatta sıradan Müslümanların dahi buna benzer şeyler yapmasıdır. (Rodinson 1974, s.14; Bijörkman 1939, s.84-85).

4. İslam ekonomisi ve maliyesi bazı önemli yanlışlar ile karşı karşıyadır. Çoğunlukla, İslami emirlerin iktisadi adaleti sağlayan temel kuralları içerdiği kabul edilir: "Müslüman toplumlarda gelir ve servet açısından büyük eşitsizlikler olmaz." (Chapra 1970, s.16) ifadesi gibi. Bu da İslam'ın tüm toplumlar için sonsuza kadar uygulanabilir ve dinamik değil statik olduğunun kabulü demektir. Ayrıca, zekat, İslam'ın ortaya çıktığı ilk yıllarda ve özellikle tarım, madencilik ve kıymetli madenler üzerinden alınırdı. Oysa, günümüzde az gelişmiş Müslüman ülkelerin düşük gelirli grupları da çoğunlukla tarımda yoğunlaşmış, buna karşılık yüksek gelirli ise tarım dışı kesimde yer almaktadırlar. Bu nedendir ki, zekatın eşitliği sağladığı iddiası net değildir. Aksine, eşitsizliği arttırdığı dahi söylenebilir.

İslami görüş, herkesin adalet, dürüstlük, diğergamlık ve doğruluk özelliklerine sahip olduğunu kabul eder. Oysa İslam toplumlarında da insanların, ihtiyaç ve çıkarları açısından farklı görüşlere sahip olabilecekleri açıktır. Özellikle kamu görevlilerinin tümünün, adaletsizlikleri giderme ve görevlerini tam olarak yerine getirme yeteneklerinin ve isteklerinin olduğu veri olarak alınamaz. Çünkü İslam tarihinde ve toplumlarında da, devlet görevlilerinin yetkilerini kötüye kullandıklarına ilişkin pek çok örnek vardır (Haldun 1986, s.63-74); Bijörkman 1939, s.82-83).

Çözülmesi gereken bir başka sorun, faizin yasaklanmasına ilişkindir: Enflasyonist bir dönemde bu konuda, bazı İslam iktisatçıları herhangi bir çözüm önermez iken, bazıları ödünç para işleminin bir fiyat endeksine bağlanmasının gerekli olduğunu ileri sürmüş, bazıları ise sözkonusu endekslemeye karşı çıkmışlardır.

Kar ve zararın paylaşımı konusunda da, bazıları bunun teamüllere göre yapılması gerektiğini, bazıları ise arz ve talebe göre saptanmasını önermişlerdir (Chapra

Bilinmektedir ki, İslam iktisatçıları, ekonominin temel özellikleri ve uygulamaları bususunda ciddi olarak farklı görüşlere sahiptirler. Zaten, 8. yüzyıldan beri İslam düşünürleri kendi aralarında bir fikirbirliği sağlama çabasında olmalarına rağmen, gerçek bir fikirbirliği de henüz sağlanamamıştır. İslam düşünürleri, çoğunlukla, içinde bulundukları statükoyu meşru kılan yaklaşımları tanımlamışlardır.

1984, s.34).

Kamu mülkiyeti konusunda da önemli görüş ayrılıkları doğmaktadır. Çünkü İslam'ın klasik kaynakları esas alındığında; bazılarında eşitliğin sağlanması için ticaret hizmetleri, sanayi hammaddeleri ve toprak konusunda kamu mülkiyeti esas kabul edildiği halde (Kutub 1968, s.302-3), bazılarında ise kamu mülkiyetinin esas alınmasının gereksiz olduğu belirtilmiştir (Chapra 1970; Mevdudi 1972).

Anlaşılmazlık ve tutarsızlık görülen bir diğer konu, kamu mal ve hizmetlerinin finansmanına ilişkindir: Bir görüş, artan oranlı vergi tarifesinin İslam'ın amaçları ile uyum ve tutarlılık gösterdiğini ileri sürerken (Chapra 1970, s.245), bir diğer görüş artan oranlı vergilemenin, zenginin gelirini gayrimüşru olarak kabul etmek anlamına geldiğini belirtmekte ve sabit oranlı bir verginin uygulanması gerektiğini önermektedir (Yusuf 1971, s.67). Oysa günümüzde, sabit oranlı vergilerin ric'i karakterde olduğu bilinmektedir.

Ücretlerin saptanması konusuna gelince; faize karşı olanların çoğu sabit ücret düzenini savunmuş ve değişir ücretin adil olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık, farklı emeğe farklı ücret ödenmesini savunanlar da vardır. "Sosyal ücret" kavramından hareket edenlerin de, farklı ücret ve değişir ücret arasındaki ayrımı çok açık şekilde yapamadıkları görülür (Debbagoğlu 1979, s.272-274).

5. Günümüz İslam ekonomilerinde, eşitlik ve adalet ilkeleri arasında belirgin tutarsızlıklar bulunmaktadır. Örneğin, faizin yasaklanması ve işçi ücretlerinin sabit tutulması adalet (doğruluk) ve eşitlik ile çatışmaktadır. Çünkü faizin yasaklanmasında adalet ve doğruluğun, ücretlerin sabit tutulmasında ise eşitliğin tercih edilmesi sözkonusudur.

Uygulamada da bazı iç tutarsızlıkları görmemek olanaksızdır: Örneğin, S. Arabistan'da bazı gayrimüslimlerin, bazı iş alanlarında müslümanlara kıyasla üstün pozisyonlarda istihdam edilmeleri, bunun yanında yine bazı İslam ülkelerinde vasıflı müslüman işçilerin işsiz

ve boşta olmalarına karşın Uzak Doğu'lu işçilerin çalıştırılmaları, İslam'ın dünya görüşü ve ilkeleri ile nasıl bağdaştırılabilir? (Rodinson 1974, s.180).

Tüm bunların yanında, gerek "kıyas" gerekse "ictihat" gibi tamamlayıcı kaynaklar, yukarıda belirtilen sorunlara günümüzde kabul edilebilecek ve iç tutarlılığı olan açıklamalar getirememektedir. Yapılan şey, Ortaçağ İslam yazarlarının kendi iç bütünlüğü olmayan ve birbirinden farklı "kıyas" örneklerini vermek olmuştur (Kur'an 1989, s.184).

6. İslam iktisatçıları, kendi sistemlerinde, kapitalist ve sosyalist ekonomilerdeki iktisadi adaletsizliklerin olmayacağını öne sürmektedirler. Oysa, islami adalet anlayışının neyi gerektirdiği hususu pek açık değildir. Çünkü, bu iktisatçılar, uyuşmazlıkların çıkması ihtimalinin çok düşük olduğunu ve İslam toplumundaki halkın (homo-Islamicus) ergeç bir fikirbirliği (icma) sağlayacaklarına inanmaktadırlar. Oysa iki husus gözardı edilemez: Birincisi, İslam iktisatçıları islami ilkelerin nitelikleri ve etkileri konusunda fikirbirliği içinde değildirler. İkincisi, Muhammed'in hadisleri, İslam toplumunda fikirbirliği (icma) olduğu mantığına dayanmaktadır ki, bu fikirbirliğinin sağlanacağı garantisi yoktur.

Yapılan şey; tarihin islami yorumu, hesaplanamaz islami adalet ilkesinin vurgulanması ve buna yönelik eğitimin yapılmasıdır.

Bilinmektedir ki, İslam iktisatçıları, ekonominin temel özellikleri ve uygulamaları hususunda ciddi

olarak farklı görüşlere sahipler. Zaten, 8. yüzyıldan beri İslam düşünürleri kendi aralarında bir fikirbirliği sağlama çabasında olmalarına rağmen, gerçek bir fikirbirliği de henüz sağlanamamıştır. İslam düşünürleri, çoğunlukla, içinde bulundukları statükoyu meşru kılan yaklaşımları tanımlamışlardır. (Tibi 1986, s.15)

Ayrıca, İslam'ın sünni tarikatları arasında hemen her konuda önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Sünni ve Şii mezhepleri arasındaki farklılıkların daha da fazla olması, temel konulardaki ayrılığı daha da artırmaktadır.

Ne var ki, İslam'ın yorumu ve uygulaması da zaman içinde değişiklik göstermeye mahkumdur ve bu değişim bazı alanlarda kendini zorunlu olarak göstermektedir: Örneğin, islami uyanışın önderlerinden sayılan (Karaman 1985, s.103-115) Muhammed Abduh, bir fetva ile, banka faizlerinin haram olmadığını, 1900'de Mısır'da ilk banka kurulurken belirtmiştir. Öte yandan, 20. yüzyılın başlarına kadar, islami düzenlemeler köleliğe müsamaha göstermiş ve onu kurumsallaştırmıştır. (Mazaheri 1972, s.362-368; Nakash 1988, s.368) Gerçi İslam'da hürriyet esas, kölelik ise arızı bir nitelik taşısa

Kaddafi, Butto, Humeyni ve Saddamgibi günümüz milliyetçi ve müslüman liderleri de İslam'ı kendi politik amaçları için sömürmüşlerdir.

da (Yeniçeri 1984, s.367, 221), Kur'an'da ve Hadislerde kölelik kurumu ayrıntılı olarak işlenmektedir. Örneğin, Kur'an'ın 33. süresinin 50. ayetinde "Ey Peygamber... Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeler ... helal kılmıştır." denilmektedir (Üçok 1985, s.2). "Köle süresinde bazı insanların diğerlerinin yararına

işgücü katkısında bulunacakları emredilmiş ve bu, İslam toplumsal düzeninin bir kuralı olarak belirtilmiştir (Falay 1978, s.31; Haldun 1986, s.83, 341-342). Buna karşın İslam iktisatçıları bu konuyu ihmal etmekte ve sadece zekat gelirlerinin harcadığı kalemler arasında bulunan kölelerin kurtarılması bağlamında ele almaktadırlar. Oysa, İslam hukukunda "zamanın değişmesiyle hükümler de değişir" anlamındaki Mecelle'nin 39. maddesi bu konuda önemli açılımlar sağlayacak niteliktedir. Zaten, İslam'ın "kılıçtan uzaklaştığı" günden beri değişmek zorunda kaldığı ve gelecekte de değişmeye devam edeceği (Morison 1908, s.543-545) söylenebilir.

7. İslam'ın ön koşulan emir ve şartları, tutarsızlıklarla bir bilmece haline dönüşmüş gibidir. İslam dünyası tarihinde, ileri sürülen ekonomik-mali görüşlerin paralelindeki uygulamalar yanında, çok çeşitli ve derin boyutlarda birbirine zıt uygulamaların gözlenmesi önemli ipuçları vermektedir. Zaten, İslam, Batı medeniyetinin ve çağdaşlaşmanın meydan okuyan niteliklerine anlamlı cevaplar geliştirememiştir, kendisi de Batı'ya meydan okuyan bir misyonu ifade etmesine karşın, bu noktada da başarısızdır (Yıldızoğlu 1994). Kaddafi, Butto ve Humeyni vb. günümüz milliyetçi ve Müslüman liderleri de İslam'ı, kendi politik amaçları için sömürmüşlerdir. Günümüz İslam Ortadoğusu da, dünya ekonomisi ile entegre olmuş ve onun bir parçası durumundadır (Esposito 1994, s.22). Zaten "İslam, hala bir ölçüde yaygın olarak sanıldığı gibi aksine, kapitalizme ya da genelde kar yapmaya karşı değildir." (Gülalp 1995, s.89).

İran İslam Cumhuriyeti de, yukarıdaki tüm analizlere çok anlamlı bir örnek niteliğindedir. Şöyle ki, 1979'daki İslam Devrimi'nden önceki gelir eşitsizliği, bu devrimin temel nedenlerinden biri olarak gösterilir. Oysa, devrimden öncesine kıyasla, reel GSMH ve ortalama reel gelirin açıkça düştüğü görülmüştür. Sayısal analizlerden; eşitsizliğin daha çok arttığı, üretim imkanlarının ve refah ve gelirin yeniden dağılım sürecinin zayıfladığı ve zenginlerin daha zengin, fakirlerin ise daha fakir olduğu anlaşılmaktadır (Behdad 1989, s.327, 353).

Kaynakça

- S. Behdad: "Winners and losers of the Iranian revolution: a study in income distribution" *International Journal of Middle East Studies*, 21 (1989).
W. Björkman: "İslamiyette sermayenin zuhuru ve tedavüle vaz'ı" *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* c.2, 1932-1939.
U. Chapra: "The economic system of Islam" *The Islamic Quarterly* 14 (1970).
A. Debbaoğlu: *İslam İktisadına Giriş* (İstanbul 1971, Dergah Yay.).
M. Ebussuud: *İslami İktisadın Esasları* (Çev: A. Özek, İstanbul 1969).
J.L. Esposito: "Political Islam: beyond the green menace" *Current History* January 1994.
N. Falay: *İbni Haldun'un İktisadi Görüşleri* (İstanbul 1978, İ.Ü. İktisat Fak. Yay.).
H. Gülalp: "Bağımlı modernleşmeye postmodern bir tepki: İslamcı radikalizmin toplumsal ve tarihsel kökenleri" *Sosyal Bilimler*

İslam'ın yorumu ve uygulaması da zaman içinde değişiklik göstermeye mahkumdur ve bu değişim bazı alanlarda kendini zorunlu olarak göstermektedir: Örneğin, İslami uyanışın önderlerinden sayılan Muhammed Abdub, bir fetva ile, banka faizlerinin haram olmadığını, 1900'de Mısır'da ilk banka kurulurken belirtmiştir. Öte yandan, 20. yüzyılın başlarına kadar, İslami düzenlemeler köleliğe müsamaba göstermiş ve onu kurumsallaştırmıştır.

Dergisi c.1, s.2, Mayıs 1994.

İ. Haldun: *Mukaddime* (Çev: Z.K. Ugan) 3. cilt, (İstanbul 1986, Millî Eğitim Bakanlığı).

H. Karaman: "İslami uyanışın önderleri" *Toplum ve Bilim* 29/30, Bahar-Yaz 1985.

I. Karsten: "Islam and financial intermediation" *International Monetary Fund Staff Papers* 29, 1 March 1982.

M.S. Khan: "Islamic interest-free banking" *International Monetary Fund Staff Papers* 33, 1986.

İ.E. Kozak: *İbni Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat* (İstanbul 1984, Pınar Yay.).

T. Kuran: "The economic system in contemporary Islamic thought: interpretation and assessment" *International Journal of Middle East Studies* 18, 2, May 1986.

T. Kuran: "On the notion of economic justice in contemporary Islamic thought" *International Journal of Middle East Studies* 21, 1989.

S. Kurub: *İslam'da Sosyal Adalet* (Çev: Y. Tunagür - A. Mansur, İstanbul 1968).

A. Mazaheri: *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışı* (Çev: B. Uçok, İstanbul 1972, Varlık Yay.).

E. Mevduci: *İslam'da Toprak Mülkiyeti* (Çev: M. Şahin, İstanbul 1972).

T. Morison: "Can Islam be reformed?" *The Nineteenth Century* V.19-20, No.380, October 1908.

Y. Nakash: "Fiscal and monetary systems in the Mahdist Sudan, 1882-1898" *International Journal of Middle East Studies* 20, 1988.

F.L. Pryor: "The Islamic economic system" *Journal of Comparative Economics* V.9, No.2, June 1985.

M. Rodinson: *Islam and Capitalism* (London 1974)

S.A. Siddiki: *İslam Devletinde Mali Yapı* (Çev: R. Özdengören, İstanbul 1973, Fikir Yay.).

B. Tibi: "Islam and modern European ideologies" *International Journal of Middle East Studies* 18, 1986.

B. Uçok: "İslam, köleliği kaldırdı mı?" *Cumhuriyet* G. 31.12.1985

C. Yeniçeri: *İslam'da Devlet Bütçesi* (İstanbul 1984, Şamil Yay.).

E. Yıldızoğlu: "Yeni dünya düzeni ve İslam" *Cumhuriyet* G., 4.4.1994.

S.M. Yusuf: *Economic Justice in Islam* (Lahore 1971).

S. Zaim: *İslam-İnsan-Ekonomi* (İstanbul 1992, Yeni Asya Yay.).

Tesettürlü kapitalizm

Adil Düzen ne adildir ne de gerçekçi. Tersine, olay, bir yanılsamadan ve aldatmacadan; daha da önemlisi vakıflar ve tarikatlar yoluyla giderek büyüyen Müslüman kapitalistler lehine sermayeden taban kaydırma ve kredi kanallarını yönlendirme projesidir.

Faik BULUT

İslam'ın doğuş yeri Arabistan, genel kanının tersine, çöl yaşamından ibaret değildi. Bölgesel ve uluslararası bir ticaret kavşağıydı. Göçebelikten ticari ekonomiye geçen Mekke ile göçebe ekonomisinden tarımsal hayata geçen Medine'nin hikayesi, hem çalkantılı ve sancılı bir uyanışın hem de sınıflaşmanın (buna bağlı olarak korkunç sömürünün) öyküsüdür. Ek olarak Ortaçağ dönemindeki anlamıyla şehirleşmenin tarihidir. Dolayısıyla İslamiyet'in tarihi sayılır. Hayat, tam da bu sancılı ve çalkantılı uyanışta gizliydi, çöl kumlarında değil.

İslamiyet, bir "tüccarlar hareketi" olarak şehirleşmenin serüveni olduğu kadar, şehirlerarası ticari rekabetin de ilginç macerasıdır. Başlangıçta Mekke-Medine (Müşrikler ile Müslümanlar arasında) çatışması görülür. İslamın zaferinden son-

ra Medine-Fustat (Kahire), Mekke-Kufe, Medine-Şam, Basra-Şam, Bağdat-Şam çatışmalarına tanık oluruz. Bütün o kavga ve gürültü, kent merkezlerinde toplanan ticari faaliyetin kimin denetiminde olacağı noktasında düğümlenir. Özellikle çarşı-pazarların da İslam ibadet merkezleri olan camiilerin çevresinde sıralanmasının (Medine, Vasıt, Keyravan ve Bağdat kentleri örneğinde olduğu gibi) nedeni de; bu tüccar hareketinin dini söylemle tütsülendirilip kutsanmasından başka bir şey değil. O kadar ki, Şiilik (Kufe'de), Kaderiye (Basra'da) ve Haricilik (yukarı Mezopotamya'da) Osmanîye gibi siyasi hareketlerin dini söylem altında çatışmalarının temelinde şehirdeki ticari kara kimin el koyacağı meselesi yatar.

İslam öncesi Mekke toplumundaki ticari hayat bilinegelenin ötesinde bir canlılıktaydı. Karabör-sacılık, stokçuluk, tekellilik ve tefecilik ayyuka çıkmıştı. Bunların hepsi de Hz. Muhammed'in mensup olduğu Kureyş aristokratlarının denetimindeydi. Çözümekte olan kabile toplumundan sonra ortalıkta kalan yoksullarla, en alttakilerden olmayıp yükselmek isteyen orta kesimlerin duygularına hitap eden Hz. Muhammed, umulanın üzerinde güç toplayıp yeni bir düzen kurmak istedi. Ancak kent içi mücadeleyle olacak bir şey değildi bu. Dolayısıyla hicret (göç), bir başka kentteki ticari faaliyete ortak olmak, onu ele geçirmek veya yeniden kurmak üzere yer değiştirmek amacını da içerir.

Yani ilk Müslümanlar hicret ederken sadece baskı ve zulümden kaçmadılar. Tersine Mekke sermayesiyle rekabet edebilmek için Medine'deki sermayeye (gelişmekte olan) göz dikmişlerdi. Önce belli bir varlık edinecek, sonra da Mekke'yi yeneceklerdi. Nitekim İslam tarihinde merkezi sermayeyle siyasi mücadele etmek isteyen hemen bütün muhalif akımların mevcut kenar şehirlere göçerek sermaye sahibi olduklarını ya da (Şam gibi) ya da yepyeni kentler inşa ederek (İbn-ül Eş'as'ın Kufe'deki hareketi, Abbasilerin Horasan illerindeki yaptıkları ve Bağdat kentini kurmaları gibi) mali bakımdan güçlendiklerini görürüz.

İslamiyet başlangıçta bir çeşit eşitlik ve adalet önerdiyse de bunun hiçbir dönemde gerçekleşmediğini söyleyebiliriz. Tersine İslam'dan önce ve sonra, Kureyş aristokratları hep ticari faaliyetin en tepesinde bulunurlardı. Eşitlikçi kabile geleniyle İslam'ın devlet anlayışı arasında büyük çatışmalar olmuştur. Muhtemel çatışmalar ve çelişkiler, "cihad ve fetih" (talan ve yağmalama) hareketleriyle ertelenmeye çalışılmıştır. Zaten bu, ticaretin de kuralıdır. Çünkü ticari faaliyet, hep dışarı açılmaya muhtaçtır. İslam fetihleri, bu bakımdan hem tüccar hareketinin dışarıya yayılmasına yol açmış hem de bedevi (eşitlikçi) kabileleriyle aristokrat tüccar Kureyş zenginleri arasındaki çelişkiyi asgariye indirip ertelemiştir.

Bedeviler fetihten fetihle koşarken, Kureyş aristokratları habire servet biriktirdiler. Yağma ve talandan Hz. Muhammed'e beşte bir oranında pay verildi. Aynı şey diğer dört halife Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'ye de sunuldu. Örnekeyelim: Peygamber'in çok sayıda malı ve mülkü bulunurdu. Kapısında hizmetçiler çalışırdı. Peygamber eşleri, yoksullara yardım edecek oranda zengindiler. Tarihteki ünlü Muaviye, bir keresinde Hz. Ayşe'ye 400 dinar değerinde küpe bile hediye etmişti, ki dönemine göre büyük bir miktar sayılırdı. Zaten Peygamber'e ve eşlerine gelen hediyeler hazine sayılabilecek kadar büyük bir meblağı oluşturur. En yoksul halife diye sunulan Hz. Ali'nin eşlerinin saçlarını tarayan ve ev işlerini gören hizmetçiler vardı. Kureyş'ten Zübeyr, evler dışında 50.000 dinar ve 1000 cariye ve 1000 at miras bırakmıştı. Talha bin Ubeydullah el Teymi'nin günlük Irak geliri 1000 dinardı. Abdurrahman bin Avf'ın ise 100 at, 1000 deve, 10.000 koyunu ile 330.000 dinardı... Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman'ın zenginliklerini saymıyoruz."

Bedevi savaşçılar fetih'lere giderken tek itirazları "ticari faaliyetlerimiz engelleniyor" idi. Ancak Hz. Ömer, ticari faaliyeti çok sevmesine ve ibadet uğruna ticaretten vazgeçenleri azarlamasına rağmen, "İslam'ın siyasi ve iktisadi egemenliği" uğruna Cihad'da ısrar etti. Bu yüzden fetih hareketlerini teşvik eden mükafatlandırma dereceleri (İslam'ı daha önce benimsemek, fetih hareketlerine daha fazla katılmak gibi) koydu. Böylece Kureyş aristokrasisinin ticari hegemonyasını sağlama alırken, Bedevi kabilelerini "ücretli asker" konumuna düşürdü. Fakat yağma ve talan gelirleri muazzam olduğundan, başlangıçta bu bir sorun yaratmadı. Kaldı ki Hz. Ömer, işgal edilen top-

Hız.Ömer, ticari faaliyeti çok sevmesine ve ibadet uğruna ticaretten vazgeçenleri azarlamasına rağmen, "İslam'ın siyasi ve iktisadi egemenliği" uğruna Cihad'da ısrar etti. Bu yüzden fetih bareketlerini teşvik eden mükafatlandırma dereceleri (İslamı daha önce benimsemek, fetih bareketlerine daha fazla katılmak gibi) koydu. Böylece Kureyş aristokrasisinin ticari hegemonyasını sağlama alırken, Bedevi kabilelerini "ücretli asker" konumuna düşürdü

raklarda askerlerin yerleşmesini istemedi. Çünkü toprak aristokrasisine dayalı yeni bir mali güç merkezinin Mekke aristokrasisine (dolayısıyla merkezi yönetime) karşı çıkmasının zeminini yok etmeyi amaçladı.

Fakat Hz. Osman döneminde yeni toprakların Kureyş aristokrasisindeki belli bir kabileye (Beni Ümeyye) verilmesi, Kureyş içinde çatışmanın başlangıcını oluşturdu. Buna kırsal kesimden kentlere göçen büyük yığınların yoksullaşıp başkaldırısı eklenince, İslam'daki üstü kapalı ilk sınıf çatışması da meydana gelmiş oldu.

Emevi döneminde, Hz. Ömer'in o çok korktuğu şey gerçekleşti. Fetih hareketlerinin başını çeken savaşçı, eşitlikçi Bedevi kabile şefleri toprağa yerleşmeye başladılar. Hatta bütün bir kabile ya da birkaçı, yepyeni bir kent (Kufe gibi) kurarak, ümmet toplumunun reddettiği kabilecilik bölgecilik adı altında sürdürdüler. Kabile şefleri, şehirde oturan toprak ağaları oluverdiler. Irak gibi verimli ve sulak topraklarda özel kanallar açarak, tüm ülkenin ekonomik faaliyetini etkileyebilecek oranda tahıl üretimi yapanlar oldu. Yeni bir tekelleşme dönemi başladı, buna bağlı olarak da tefecilik ve faizcilik aldı yürüdü.

Tekelleşme ve faizcilikten söz etmişken biraz ayrıntılamak gerek. Aslında ilk İslam kaynakları, "tekelleşme"nin yapısına ve oluşumuna karşı tutum almazlar. Hz. Muhammed tam bir serbest piyasa önderidir. Ticari faaliyetin gelişimi için vergi bile almamaktadır. Karşı olduğu şey, İslam öncesinde yaşanan aşırı rekabet ve korkunç tefecilik, stokçuluktur. Fiyatlara narh koymaz. Devlet müdahalesi, o zamana kadar haksız rekabet yürüten ve tekelleşmeye giden (İslam pazarı aleyhine) Yahudi ve Müşrik tüccarlarına karşı görülür. Özcesi İslamiyet daha baştan beri "tekelleşme" yapısına değil, onun "bazı işlevlerine" karşıdır. Çünkü özel mülkiyetçidir ve ticaret gereği dışarıya açılıp genişlemek ister.

Arapça üç sözcüğü iyi ayırmak gerek: Fazlalık, artı ürün anlamına gelen faid; yarar, fayda anlamındaki feide

Arapça üç sözcüğü iyi ayırmak gerek: Fazlalık, artı ürün anlamına gelen faid; yarar, fayda anlamındaki feide ve tefecilik demek olan riba. Günümüzde feide sözcüğü yanlış biçimde "faiz" anlamında kullanılmakta. Oysa telaffuz olarak fazlalık demek olan faid kelimesinin "faiz" ibaresini karşılaması gerek. İslami kaynaklarda yasaklanan şey bu iki sözcük değil, riba ibaresidir ki bu da klasik anlamda tefecilik demektir.

ve tefecilik demek olan riba. Günümüzde feide sözcüğü yanlış biçimde "faiz" anlamında kullanılmakta. Oysa telaffuz olarak fazlalık demek olan faid kelimesinin "faiz" ibaresini karşılaması gerek. İslami kaynaklarda yasaklanan şey bu iki sözcük değil, riba ibaresidir ki, bu da klasik anlamda tefecilik demektir.

Kaldı ki; faiz (tefecilik) olayı, dönemin gelişkin ticari ortamında para dolaşımını engellediği, tüccar ve toprak sahiplerini mağdur ettiği için yasaklandı. Yoksa amaç başlıbaşına yoksulları korumak değildi.

Bu hata bir yana; İslam tarihinde ticari faaliyet içinde faiz hiçbir zaman yasaklanmadı, yasaklanamadı. Başka adlar ve yollarla dile getirildi. Üstelik Şeriat'a da uyduruldu. Bakınız nasıl?

Abbassiler dönemi, Emeviler'dekinin tersine toprak mülkiyetinden ziyade (tarımsal faaliyetler hiç durmadı) prekapitalist türden ticari faaliyetlerin çok canlı olduğu bir dönemdir. Merkezi Bağdat ve Arabistan olmak üzere, görece çokuluslu ticari şirketler ve denizasıırı (Hindistan, Çin, Tibet, Ermenistan, Malaga, Afrika, Uzak Batı vs.) temsilcilikler kuruldu. Anonim şirketlere benzeyen Şirket-ül Daman ile Şirket-ül Mufavada ve Şirket-ül Vucuh gibi kuruluşlar devreye girdi. Hazzan gibi kuruluşlar tekkelci nitelik kazandılar. Rakkaz adı verilenler çokuluslu niteliğe büründüler. Mücehhiz'ler ise günümüzdeki İslami faizsiz bankacılık denilen bir çeşit tefecilik yaptılar. Zaten Refah Partisi'nin "Selem Senedi" dediği şey, biraz bu Mücehhiz'leri andırır. Ama özellikle Erbakan'ın ünlü Selem Senedi'nin eşdeğeri Bey-ül İyne (borç verenin herhangi bir malı, borç alana veresiye yüksek bir bedelle satması ve sonra dönüp onu peşin olarak daha düşük bedelle satın alması) kurumunda somutlaşır.

Zorunlu haller dışında devlet fiyatlara müdahale etmiyordu; bankerlik ve mali kurumlar ile sigorta (İslam'a aykırıdır) kuruluşları son hızla çalışıyorlardı. Güya "faiz haram" olduğundan, bu tür işleri Müslüman olmayanlar (aynı firmada çalışan bireyler ya da kardeş şirketler) üstlenmişti. Haram olan kredi işlemleri de din alimlerin-

ce kitabına uydurulmuştu. Polişe, çek, senet hem İslam topraklarında hem de dışarıda çok geçerliydi. Ticari hayatındaki her türlü tefecilik ve faizcilik için Hile-i Şeriye (yani hile yoluyla Şeriat'a uydurmak) yollarına başvurulmuştu. Çok olağan kabul edilen bu faaliyetler, 19. yüzyılın sonlarına kadar tüm İslam ülkelerinde bütün hızıyla devam etmişti."

Sınıfsal çelişki ve çatışmaların zirveye tırmandığı dönem de budur. Özellikle kabileci temelde komünal hareketlerin ayaklanmaları Abbassiler zamanında olmuştur. Kuşkusuz İslam devleti kimi kamusal yardım kurumları da yaratmıştı. Ancak bunlar sınıfsal çatışmaları dengelemeyi hedefliyordu. Erbakan'ın "ilgili kuruluştan ahlak belgesi" istemesi de Abbasi geleneklerine çok benziyor.

Kökü oraya uzanan Adil Düzen masalının bir farkı var: "İlerleme ve kalkınma" söylemiyle 19. yüzyıl Batılı kapitalizminden çokça etkilenmiş olan Erbakan projesi; 1970'lerde sosyalist projelerle yarışırken bir nebze olsun, devletçi, kamusal ve anti emperyalist modellerden etkilenmişti. Yeni Dünya Düzeni döneminde ise kapitalist özelleştirmeci ve serbest piyasacı görüşlerle yarıştı-ğından, ister istemez "ben daha iyi özelleştiririm, ben daha iyi kapitalistleştiririm ve ben daha iyi serbest piyasacılık yaparım" söylemine kaymaktadır, ki islamcılar açısından işin doğrusu da budur. Nitekim Erbakan FlashTV'de (13 Nisan 1994) yaptığı konuşmada, hükümeti, "onlar devletçidir biz iyi özelleştirmeciyiz" diye suçlamıştır. Aynı konuşmasında büyük iş adamlarını "silah arkadaşlarımızdır, onlar Türkiye'deki yedi zümre'nin en önde gelenleridir. Bize en yakın olanlarıdır" diye övmüştür. Madem orta yerde zümreler ve bölünmüş (sınıfsal) cepheler var. O halde Erbakan, "silah arkadaşı" zenginlerle yoksulların karşısına çıkmıştır. Adil Düzen'in özü budur, ki projenin kendisi, "Avrupa'daki 40 büyük kapitalist uzman" tarafından hazırlanmıştır.

İslam'da adalet, çok yönlü bir kavramdır. Eşitlik de bunun bir türevi. Adil olmak köken olarak eşitlik (genel kanatın tersine) anlamına gelmemekte, "uçlar arasında denge sağlamayı" ifade etmektedir. Dolayısıyla "adl/addale" kökenli bu sözcük zorlama biçimde İslam'da "eşitliğin adaletin" simgesi oluvermiştir. Halbuki, vahşi kapitalizmin gözükara sömürsünü biraz gemlemeyi hedeflemektedir. Adil Düzen olayı da bundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla ne adildir, ne de gerçekçi. Tersine, olay, bir yanılsamadan ve aldatmacadan; daha da önemlisi vakıflar ve tarikatlar yoluyla giderek büyüyen müslüman kapitalistler lehine sermayeden taban kaydırma ve kredi kanallarını yönlendirme projesidir. Üstelik tüketim toplumunda spekülasyon kazançların kapılarını dua ile açma operasyonudur. Özcesi peçeli, tesettürlü ve çarşafli kapitalizmdir.

*Faik Bulut, **Allah Devletinde Demokrasi**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, Abdülaziz Duri, **İlk Dönem İslam Tarihi**, Endülüs Yay.

** İslam'da faizli ticaret için bkz. Cahiz, El Tebasur Bi'l Ticara; Şeybani, El İktisab Fi'l Rızık el Mustebab/ El Maharic ve'l Hiyele, Dimaşkı, El İşara ile Mahasin-il Ticara

Müslümanların bir islami ekonomiye ihtiyaçları var

İslami ekonominin dünya ekonomisiyle uyum içerisinde çalışabilmesinin, faizin evrenselliği düşünüldüğünde imkansız olabileceği ileri sürülebilir. Ancak, konuya esnek ve olumlu bakılabildiği takdirde yeni finansal enstrümanlar geliştirilebilir veya tarihin karanlıklarında kalmış bir takım kurumlar aksayan tarafları bertaraf edilerek yeniden ihya edilebilir.

İslam ekonomisi dosyasında yayınladığımız yazılar, islami bir ekonomik sistemin olamayacağını söylüyordu. Çizakça'nın yazısı ise bu tür bir ekonomik sistemin varolabileceğini söylüyor ve eleştirilere, bir ölçüde, bir yanıt oluşturuyor.

Prof. Dr. Murat ÇİZAKÇA

1. İslam ekonomisinin olabilirliği

Günümüzde birçok iktisatçı İslam ekonomisi kavramını yadsımakta ve dini kökenlere dayalı ekonomik sistemlerin var olamayacağını ileri sürmektedir. Bu düşünürlere göre iktisat evrenseldir ve nasıl bir Hristiyan ekonomisi, Yahudi ekonomisi olamazsa, Müslüman ekonomisi de olamaz. Dahası, bu evrensel iktisat teorisi tamamen rasyoneldir ve hiç bir değer sistemine dayanmaz.

Ancak "evrensel" iktisadın hiç bir değer sisteminden etkilenmediği görüşü eleştirilmiştir. Örneğin, J. Robinson, her insanın ideolojik, ahlaki, politik inançları olabileceğini ve bunun aksini iddia etmenin kendi kendini aldatmaktan başka bir şey olmadığını ileri sürmüştür (J. Robinson, 1970, s.122).

Gunner Myrdal da değer sistemlerinden kurtulmaya çalışmanın beyhude olduğunu belirtip, eğer iktisatçı gerçekten objektif olmayı arzu ediyorsa, düşüncelerinin ardındaki değer yargılarını açıkça ortaya koyup, onları gün ışığına çıkarması gerektiğine değinmiştir. Myrdal'a göre, bu şekilde gün ışığına çıkarılan değer sistemlerine dayalı teorik modeller, ampirik çalışmalardan elde edilen verilerle sentez edilerek tüm iktisat politikasına yön vermelidir (G. Myrdal, 1968, c.I, s.33).

Evrensel olduğu iddia edilen modern iktisat teorisinin en önemli aksiyomu homo economicus'un, yüzyıllar süren bir evölüsyon sonucunda

oluşan Batı değer yargılarına dayandığı bir gerçektir. Oysa, dünyada yaşayan bir milyardan fazla Müslüman'ın bu değer yargılarını paylaşmaları beklenemez. İşte İslam ekonomisi bu büyük boşluktan ortaya çıkmıştır. Müslümanların sahip oldukları değer sistemlerinden hareket eden, bu değerleri başlangıç noktası olarak alan bir iktisat teorisine gereksinme duyulmaktadır.

İslamiyet'in klasik kaynakları olan Kur'an, sünnet ve hadisler, Kıyas ve ichtihad'dan çıkartılan ve ekonomik hayatı yönlendirmeyi amaçlayan prensipler, İslam ekonomisinin başlangıç noktasını oluşturmaktadırlar. Bu prensipler kısaca şöyle özetlenebilirler: Tanrı karşısında insanların eşitliği (tevhid); dünyadaki tüm kaynakların aslında tanrıya ait olduğu ve insanların bunları ancak emaneten kullanabilecekleri ve dolayısıyla bu kullanımdan ahirette sorumlu olacakları; insanla insan, insanlarla kurumlar arası ilişkilerde adaletin daima göz önüne alınması gerekliliği (adl); haram'dan sakınma zorunluluğu; ve nihayet insanların zenginlik tutkusu ile sosyal sorumlulukları arasında optimal bir dengenin kurulması gereği.

2. İslam ekonomisinin belli başlı nitelikleri

Yukarıda belirtilen ilkelerden yola çıkan İslam ekonomisinde bir takım kendine özgü niteliklerin ortaya çıkmaları beklenebilir. Örneğin, bu sistemde, konvansiyonel iktisatta olduğu gibi, sınırsız bir tüketim amaçlanmamaktadır. Tüketim belli bir aşamaya ulaştıktan sonra kendiliğinden sınırlanacaktır. İslam, insanların tüketim arzusu- nu anlayışla karşılamaktadır. Ancak, ahirette sorumluluk ilkesinin Müslümanları, belli bir tüketim aşamasına ulaştıktan sonra diğer insanların gereksinmelerine daha duyarlı hale getirmesi

Evrensel iktisat teorisi tamamen rasyoneldir ve hiç bir değer sistemine dayanmaz. Ancak "evrensel" iktisadın hiç bir değer sisteminden etkilenmediği görüşü eleştirilmiştir. Örneğin, J. Robinson, her insanın ideolojik, ahlaki, politik inançları olabileceğini ve bunun aksini iddia etmenin kendi kendini aldatmaktan başka bir şey olmadığını ileri sürmüştür

beklenmelidir. Dahası, bu sınırlamanın devlet gibi üst yapı kurumlarının zorlaması yoluyla değil kendiliğinden ortaya çıkması arzu edilir.

Nitekim, İslam, iktisat tarihine baktığımızda vakıf kurumunun yaygınlığı yukarıda belirtilen insanın kendi kendini hür iradesiyle sınırlamasının somut bir örneğini teşkil etmektedir. Buna ilaveten, zekat ve fitre verme zorunluluğu da İslam'ın adil bir gelir dağılımına verdiği önemi ortaya koyar. Ancak, zekatta da esas olarak arzu edilen insanın kendi kendini sınırlamasıdır. Zekat, gerçekte servet üzerinden verildiğinden dağıtılması gereken miktarı ancak kişinin kendisi bilebilir. İşte bu nedenle zekat kul ile Tanrı arasında olup, gerçekten de bir ibadettir.

İslam'da kar, eğer helal yollardan kazanılmışsa, saygındır. Hatta, kar, insanın gelirini artırıp onun zekat vermesini mümkün kılacağından arzu ve teşvik de edilir. Ancak Tanrı'ya ait olan kaynakların kullanılmasındaki sorumluluk ve topluma karşı oluşması gereken sorumluluk duygusu kara da kendiliğinden bir sınır koyacaktır.

Ve nihayet çok iyi bilindiği gibi, haksız kazanca yol açtığı için, İslam'da faiz kesinlikle yasaktır.

3. İslam ekonomisine özgü niteliklerin muhtemel sonuçları

İslam ekonomisinin yukarıda çok kısaca değinmiş olduğumuz aksiyom ve belli basit niteliklerinin sonuçlarını içeren kapsamlı bir makro model henüz ortaya konulmamıştır. Ancak bu konuda ciddi çalışmalar yapılmaktadır¹. Bu çalışmaların sonuçlarını burada belirtmek, İslam ekonomisinin mikro ve makro modellerinin en son durumlarını özetlemek bu makalenin amaçlarını aşar. Bu nedenle biz burada sadece daha henüz ütöpik olarak nitelendirilebilecek bu sistemin, bir gün gelip de gerçekleştiği takdirde, nasıl bir ekonomik sistem oluşturabileceği konusunda bir takım spekülasyonlar denilebilecek tahminlerde bulunacağız.

Konvansiyonel iktisat teorisindeki tasarruf ve yatırım fonksiyonlarının kullanılabilir gelir (disposable income) ve faiz haddi tarafından belirlenmeleri, İslam ekonomik düşüncesi tarafından reddedilmektedir. Burada, girişimcilerin beklentileri (entreprensurial expectations) tasarrufu etkileyen en önemli etkidir. Böylelikle, faizin ya-

saklandığı bir sistemde tasarrufun olmayacağı görüşüne karşı çıkmaktadır. İslam iktisat düşüncesine göre tasarruf tamamen psikolojik bir olgudur ve faiz haddi ile ilişkili değildir. Yatırımı da etkileyen, keza, kredi maliyeti değil kar beklentisidir.

Para piyasasında da, $M = k(y) + l(r)$ denklemindeki spekülasyon para talebinin İslam ekonomisinde yeri yoktur. Burada faiz haddinin belirlediği spekülasyon para talebinin yerine kar beklentisinin belirlediği çok farklı bir para talebini düşünmek gerekir.

Eğer bu görüşler doğru ise, İslam ekonomisinde gerek para ve gerekse mali politikalar çok farklı şekilde ortaya çıkacaklardır. Şöyle ki; anti enflasyonist para politikasında para arzının kısılanması, tahvil-faiz ilişkisi olmayacağından, yatırımın azalmasına yol açmayacaktır. Mali politikada da benzer bir durum söz konusu olacağından, artan devlet harcamaları, olmayan faizleri etkilemeyecek ve özel sektör yatırımları azalmayacaktır. Dolayısıyla, kalabalıklaşma (crowding out) olgusu ortaya çıkmayacak ve özel sektörün devlet tarafından ezilmesi söz konusu olmayacaktır.

Dahası, milli gelir daha adil bir şekilde dağıtılacağından düşük gelirli halk yığınlarının refahı artacak ve bunların tüketim meyli daha yüksek olduğundan tüketim harcamaları önemli bir dinamik etken olarak ortaya çıkacaktır.

4. Uygulama

Görüldüğü gibi, makro ekonomik politikada en önemli olgu faiz yasasıdır. Tasarruf ve yatırımın faizle olan ilişkisinin kopabilmesi aslında hiç de kolay olmayıp, kapsamlı bir finans reformu gerektirir. Bu reform, gerçek İslam bankalarının kurulmasını içerir. Gerçek İslam bankaları, bizim görüşümüze göre, tamamen mudaraba-müşaraka ortaklıklarıyla çalışan bankalardır. Bu bankaların çalışmalarında faizin gerçekten hiç bir rolü yoktur. Ancak mevcut İslam bankaları bu yöntemle çalışmamakta, tersine faize çok benzeyen bir yöntem olan murabaha finansmanına ağırlık vermektedirler. Demek ki, İslam ekonomisinin kurulabilmesi için şart olan finans reformu henüz gerçekleşmemiştir. Ancak bu konuda teorik bazda çalışmalar yapılmakta ve reformun nasıl yapılması gerektiği üzerinde öneriler sunulmaktadır².

Bir diğer çok önemli sorun, devletin borçlanmadan çalışmayacağı gözönüne alındığında, bu borçlanmanın faizsiz nasıl gerçekleşeceği. Osmanlı finans tarihi bize bu konuda çok önemli bilgiler vermekte ve modern İslam devletleri de Osmanlı'nın faizsiz borçlanmasını sağlayan enstrümanlarla yeniden ilgilenmektedirler³. Ancak, burada iki aşamalı bilimsel çalışma söz konusudur: Önce Osmanlı finans tarihinin çok iyi anlaşılması, ardından da Osmanlı finans kurumlarının günümüze uygulanabilirliğinin, yani bir çeşit restorasyonunun, sorgulanması gerekir. Burada özellikle Osmanlı finans kurumları üzerinde durulmasının nedeni, tüm İslam iktisat tarihinde sadece Osmanlılar'ın arşiv bırakmış olmalarıdır. Her ne kadar Osmanlı devletinin bir İslam devleti olup olmadığı tartışma konusu olsa da, İslam'a dayalı bir ekonomik

sistemin gerçekte nasıl işlediği sadece Osmanlı'nın bırakmış olduğu 400 milyonu aşan belge içeren Osmanlı arşivlerinden çıkartılabilir. Elimizde bu amaçla kullanılabilecek başka bir kaynak yoktur.

5. Sonuç

Dünya'da yaşayan bir milyardan fazla Müslüman için bu insanların inandıkları değerler sistemini aksiyom olarak alan bir ekonomik sisteme gereksinme vardır. Fakat, bu sistemin dünya ekonomisiyle uyum içerisinde çalışabilmesinin faizin evrenselliği düşünüldüğünde imkansız olabileceği ileri sürülebilir. Ancak, konuya esnek ve olumlu bakılabildiği takdirde yeni finansal enstrümanlar geliştirilebilir veya tarihin karanlıklarında kalmış bir takım kurumlar aksayan tarafları bertaraf edilerek yeniden ihya edilebilirler. Dahası bu enstrümanlar dünya finans sisteminin de gereksinme duyduğu yepyeni kurumların doğuşuna yol açabilirler.

İslam ekonomisinin yeni bir olgu olmadığının bilinci-ne varılması gerekir. Aslında İslam ekonomisi, İslam kadar eskidir. Eğer günümüzde İslam'ın öğretilerine dayanan bir ekonomik sistemin kurulması isteniyorsa, bu konuda bilimsel çalışmaların iki yönden yapılması gerekir; teorik ve kurumsal. Bunlardan birincisi, İslam'ın klasik kaynaklarından alınan değerlere dayanan aksiyomların uygulamadaki sonuçlarını tahmin etmeye yönelik teorik modellerin kurulmasını, ikincisi de tarihin karanlıklarında kalmış finansal ve ekonomik kurumların objektif de-

ğerlendirilmelerinin yapılarak günümüze uygulanabilirliğinin araştırılmasını içerir.

Kaynaklar

- Gunnar Myrdal, Asian Drama, (New York: Fantheon, 1968, c.I, s.33).
Joan Robinson, Freedom and Necessity, (London: G.Allen and Unwin, 1970), s.122.

Dipnotlar:

1. Bu çalışmaları takip edebilmek için aşağıdaki bibliografların incelenmesinde fayda vardır:
Muhammed Nejatullah Siddiqi, Muslim Economic Thinking, (Jeddah: International Center for Islamic Economics, 1981)
Periodica Islamica, (Kuala Lumpur: Berita Publishing)
2. Tansu Çiller ve Murat Çizakça, Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri, (İstanbul: İ.S.O. Yayın no.7, 1989). Ayrıca bkz.: Murat Çizakça, Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, (İstanbul: ISAV, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi No.15, 1993).
3. Bu konuda Pakistan ve Suudi Arabistan'ın 1992 yılında müştereken Lahor'da gerçekleştirmiş oldukları "İslam'da İç Borçlanma" konulu konferans örnek gösterilebilir. Bu satırların yazarı Osmanlı'da faizsiz iç borçlanmanın nasıl gerçekleştiğini anlatmak üzere Lahor'a özel olarak davet edilmiş ve sunduğu tebliğ Pakistan Maliye Bakanlığı yetkilileri ile, bizzat, Suudi Arabistan Prensi Muhammed bin Faisal tarafından da dinlenmişti. Bu tebliğ için bkz., Murat Çizakça, "Domestic Borrowing during the Ottoman Era", New Horizon: Islamic Banking and Insurance.

DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE TOPLUM VE EKONOMİ Dört Aylık Bilimsel Dergi

Editör

Prof. Dr. Yavuz CEZAR

Yayın Kurulu

Prof. Dr. M.Şükrü HANIOĞLU, Prof. Dr. Merih İPEK, Prof. Dr. Burhan ŞENATALAR, Doç. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU

Sayı 6, Mayıs 1994

Tülay ARIN: Altyapı hizmetlerinde teknolojik değişme, özel sermaye ve metalaşma biçimleri

Faruk SÖNMEZOĞLU: Devletler neden savaşır?

Gencer ÖZCAN: Türk dış politikasında eşgüdüm sorunu üzerine düşünceler

Necip ÇAKIR: Matematiksel iktisat ve formalizm

Mensur AKGÜN: Great powers and the straits: the Montreux convention and its immediate strategic impact

Tayyar ARI: Yeni dünya düzeni ve global güvenlik

Ömer ŞEN: 19. yy Osmanlı köle ticaretinde Kafkasya göçmenlerinin rolü

Selim SOMÇAĞ: "Türkiye Cumhuriyeti'nde Etnik Gruplar" üzerine notlar

Ferdan ERGUT: Demokrasi tarihinin öznesi

Bağlam Yayınları • Ankara Cad., 13/1 Cağaloğlu İstanbul • Tel: 0212.513 59 68

Yeni finansal enstrümanlar

Finans dünyasında risk yönetimi ile ilgili yeni gelişme ve ürünler, günümüz ekonomik yaşantısında önemli bir rol oynuyor.

Yakup MAVİOĞLU

Risk yönetimi, sözcük anlamı dışında, ekonomi dünyasında yeni kavram olarak kullanılmaya başlandı. Oysa, paranın değişim aracı olmasının başlamasına kadar uzanan risk yönetimi, o zamanlarda resmi olarak ve adıyla değil de fiili olarak kullanılıyordu. Bugün ise, finans ve ekonomi dünyasının vazgeçilmez kavramını oluşturuyor.

Finans dünyası, dünyadaki ekonomik, politik ve toplumsal olayların gelişiminde büyük bir rol oynuyor. Finans dünyasının temelinde de bankalar yatıyor. Paranın değişim aracı olarak kullanılmaya başlamasıyla, para alıp-borç veren bankerler ortaya çıktı. Ve böylece mevduat kredi ilişkisi başladı.

Para icat olduğundan beri, ekonomik ilişkilerde büyük rol oynayan araçlar da tarihteki yerlerini aldı. İ.Ö. 5 ve 6'ncı yüzyıllara kadar uzanan ticari ilişkilerde itibar belgelerinin kullanılması, aynı zamanda bankacılık sisteminin de oluşturma sürecine yardımcı oldu. Tarih içinde özellikle 20'inci yüzyılda bilim ve teknolojiye yaşanan büyük değişim, finans dünyasını da etkiledi ve uzun yıllar, risk yönetiminde kullanılan birkaç araç, türettiği yeni enstrümanlarla, yüz milyonlarca kişinin yaşamında önemli yer aldı ve alıyor.

Tarihçesi

Şimdi geçmişe dönelim ve tarih içinde risk yönetimindeki finansal araçların doğuşu ve kullanımı ile ilgili bilgilere bakalım. Yüzyıllar boyunca ticari-ekonomik ilişkilerde 4 araç kullanıldı. Bu 4 aracın da finans dünyasının temellerini attığını kabul etmek gerekiyor. Bu araçlar, banka mevduatı, banka akseptansı, tahvil ve hisse senedi. Zamanla, bu 4 araç ile birlikte yeni araçlar türetildi.

İlk örnekleri Mezopotamya, Eski Yunan ve Eski Roma'da görülen bankalar, İtalya'da gelişme olanağını buldu. İtalya'da önlerine masa koyarak para ticareti yapılan bankerlik, para değişimi ile

başladığı işe, mevduat kredi işlemleri ve poliçe alım satımıyla devam etti.

Banka mevduatı, 13'üncü yüzyılda resmen başlatıldı. Ve bir İtalyan banker, bu yüzyılda İngiliz Kralı'na 400 bin pound'luk bir hesap açarak, bu uygulamanın resmi bir örneğini oluşturdu.

Haçlı Seferleri'nin oluşumu ve ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişme, para nakillerini gündeme getirdi. Aynı zamanda ticaretin daha kolay yürütülebilmesi için de para işlemlerine aracılık edecek kurumlara gereksinimi ortaya çıkardı.

Günümüz bankacılığı da, 1157'de Venedik Bankası'nın kuruluşu ile başlar.

19'uncu yüzyılda sermaye ve ticaretin gelişmesi, sanayi devriminin katkılarıyla gelişen uluslararası ticari ilişkiler, bankacılık sektörünün büyümesine ve finans ile ekonomi dünyasının en önemli kurumları haline gelmesine yol açtı.

Banka akseptansı: İngilizce'den alınmış bir sözcük olan akseptans, kabul anlamındadır. Dış ticarete ve uluslararası mali ilişkilerde kullanılan bu enstrüman, uluslararası ilişkilerin zayıf olduğu dönemlerde, tüccarlar tarafından yaygın olarak kullanıldı. İlk akseptans işlemlerinin, iskonto işlemlerine öncülük yaptığı biliniyor. Bu enstrümanla ağırlıklı işlem yapan bankalar, 1914'e kadar yoğun bir faaliyette bulundu.

Tahvil: İlk kez 16'ncı yüzyılda Fransa'da kullanıldı. Burada, devlet halktan tahvil aracılığıyla borçlanma yoluna gitti. Geçtiğimiz yüzyıllarda sürekli büyüme trendine giren bu enstrümanın kullanımı, 20'inci yüzyılda had safhaya ulaştı. Tahvil, bugün de, firmaların büyük fon kaynaklarından biri olma özelliğini koruyor.

Hisse senetleri: Tahvil gibi 16'nci yüzyılda ilk defa kullanıldı. İngiltere'de ilk defa 1553'te bu finansal enstrüman, İngilizler'in Moskova Dükalığı ile yapılan ticareti için kullanıldı.

Bu araçlara, 19'uncu yüzyıla kadar yeni bir enstrüman eklenmedi. Ancak, bu yüzyılda "imtiyazlı hisse senetleri" ortaya çıktı ve kullanılmaya başlandı. Bu araçların hemen akabinde Amerika'da "finansman bonoları" kullanılmaya başlandı. Ve daha sonra da Amerika, finans dünyasındaki etkin, belirleyici ve lider konumuna gelmeye başladı. Nitekim, yine Amerika'da 1966'da mevduat sertifikaları ortaya çıktı.

Mevduat sertifikasının kullanımı ile finansal araçlarda inanılmaz bir patlama yaşandı, beş ya da altı ile sınırlı olan araç sayısı bir anda 800'leri aştı. Yeni finansal araçlarda şu önemli gelişmeler yaşandı:

- * 1972'de ilk defa finansal futures çıkarıldı.
- * 1978'de tüm Amerikan borsaları birbirine bağlandı.
- * 1979'da Avrupa ülkelerinin ortak para birimi ECU çıktı. Ancak, bu enstrüman, aktif, günlük yaşamda kullanılmadı, ancak uluslararası ilişkilerde resmi olarak kullanılıyor.
- * 1981'de iki değişik parada ödenebilen tahvil çıkarıldı.
- * 1982'de yabancı para opsiyonları kullanılmaya başlandı.
- * 1983'de hisse senedi piyasasına endeksli opsiyonlar ortaya çıktı.
- * 1984'te Varlığa Dayalı Menkul Kıymet (VDMK) kullanılmaya başlandı. Bu enstrümanın yeni olmasına rağmen dünyada ve Türkiye'de resmen uygulamasına bankalar büyük ilgi gösterdi ve yaklaşık 2 yıl içinde ihraç edilen VDMK hacmi neredeyse 100 trilyon liraya ulaştı.
- * 1985'te değişken faizli bonolar çıktı.

Belli başlı aşamalarını aktardığımız bu gelişmelere, her geçen gün bir yenisi ekleniyor ve yüz milyonlarca kişinin kullanımına sunuluyor.

1929 ekonomik bunalımından sonra finans dünyasındaki riskleri ortadan kaldırmak için gerekli çalışmalar ardından, II'inci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra Bretton Woods Anlaşması ortaya çıktı. Sabit kur sistemini öngören bu anlaşmaya göre, bütün dünya paraları, dolara ve dolar da altına endeksledi. Saptanan bu değerler, ancak yüzde (arti-eksi) 1 sapabilecekti. Sistem, ülkeler arasındaki ticari ilişkilerde döviz riskini ortadan kaldırıyordu. Ancak, 1973'te "iç büyümeyi engellediği" gerekçesiyle ABD, sistemden vazgeçtiğini açıkladı. Diğer büyük ülkeler de bu karara uyunca, sistem tamamen çöktü. Ancak, sistem çökünce de, kur garantisine dayanarak açık pozisyon alan bazı bankaları da yanında götürdü ve ABD ile Almanya'da bazı bankalar kısa bir süre içerisinde battı. Sistemin çökmesinin yarattığı bir sonuç daha vardı, o da döviz riskinin yeniden gündeme gelmesiydi.

Sistemin çökmesiyle birlikte 1973 ve sonrasında risklerin artışı karşısında arayışlar, döviz ve faiz opsiyonlarının ilgi odağı haline gelmesine yol açtı. Döviz ve faiz opsiyonları, bu riskleri ortadan kaldırmak için geliştirilmiş risk yönetim ve korunma ürünleri arasında önemli bir

yer tuttu ve tutmaya da devam ediyor.

Risklerin artması ile birlikte, riskleri ortadan kaldıracı araçlar türetilmeye başlandı. Ve **futures, opsiyon, forward araçları**, birden finans dünyası ile birlikte ekonomi dünyasının yıldızı haline geldi. Bu araçların kullanımının ulaştığı boyut, tahminen 500 trilyon doların üstünde bir hacmi ifade ediyor. Özellikle futures ve opsiyon piyasalarında kişilerin, yatırımcı ve spekülörlerin oynama kolaylığı, parasal hacmin her geçen gün büyümesine ve dünyaya yayılmasına neden oluyor. Örneğin futures piyasalarındaki parasal hacmin yaklaşık yüzde 97'si spekülatif amaçlıdır. Forward piyasaları da, vadeli işlemler grubunda önemli bir yer tutuyor. Bu piyasalar, futures piyasaları gibi, gelecekte, tarihi belli bir malın satın alınmasına ilişkindir, ancak, burada spekülasyondan ziyade mal alma istemi geçerlidir. Dünyadaki günlük döviz işlem hacminin 1.1 trilyon dolar olduğu tahminleri yapılırken, forward işlemlerin yüzde 15'lik bir pay aldığı söyleniyor.

Vadeli işlemler olarak bilinen bu piyasaların Türkiye'de uygulanması son derece kısıtlı. Bazı bankaların bu işlemlere aracılık ettiği biliniyor, ancak ulaşılan parasal hacmin, 20-25 milyon doları aşmadığı tahmin ediliyor. Vadeli işlemlerin bütün dünyada oluşturduğu parasal işlem hacminin boyutu düşünüldüğü zaman, Türkiye'nin finans dünyasındaki yerinin ne kadar küçük olduğu ortaya çıkıyor. Türkiye'de faizin yüksekliği ve belirsizliği, vadeli işlemlerde fiyat verilmesinin önündeki en büyük engel olma özelliğini taşıyor.

Forward'un bir türevi olan Swap piyasaları: Oldukça kısa bir geçmişe sahip olmasına karşın, uluslararası sermaye piyasalarının en hızlı gelişip büyüyen ve yeniliklere en açık Swap piyasaları, her geçen gün daha da büyük hacimlere ulaşıyor. 1982'de 5 milyar dolar olarak tahmin edilen Swap piyasası, 1988'de 500 milyar dolardan daha büyük bir işlem hacmine ulaştı.

Bu ürünün kullanım amacı da, aktif getiri oranını yükselterek, kaynak kullanım maliyetini düşürmek, risk yönetimi, arbitraj ve alım satımdır.

Döviz Swap'ları da, ilk olarak 1970'de İngiltere'de, sermaye hareketlerine getirilen kısıtlama ve döviz cinsinden borçlanma maliyetlerini son derece yükselten, kısıtlayıcı kambiyo rejimini aşmak için ortaya çıktı. Döviz Swap'ları piyasasında bilinen ilk anlaşma, 1976'da gerçekleşti.

Finans dünyasında risk yönetimi ile ilgili olarak özetlediğimiz bu gelişme ve ürünler, ekonomide büyük bir rol oynuyor. Finans dünyasının olmadığı bir yerde ekonomiden bahsedilemeyeceği bir noktaya gelindi. Finans dünyasında olabilecek küçük bir sarsıntı, iş dünyasına ve topluma dalga dalga yayılıyor.

Kaynakça

Ekonomi Ansiklopedisi

Doç. Arman Kırım, Para ve Döviz Piyasaları semineri

Prof. Noyan Arslan, Bankalar Birliği Basın Semineri.

Sungur Savran:

Ulusal sermayeler kiskacında globalizm...

"Devletin esas olarak neyi temsil ettiğini, ne olduğunu globalizm yanlılarının bir kısmı, yani liberaller, zaten hiç bir zaman bilmediler. Marksistlerden liberal olanlar ise şunu unutuyorlar: Ulusal devletler sermayenin çıkarlarını temsil ederler. Dolayısıyla Japon devleti Toyota'nın, Amerikan devleti IBM'in çıkarlarını savunmaya devam edecektir."

Globalleşme, dünyadaki eğilimler ve uluslararası ilişkiler hakkında Sungur Savran ile Hakan Güldağ bir söyleşi yaptı.

Son dönemde, özellikle 80'lerde, önce dünyada, sonra yavaş yavaş Türkiye'de globalleşmeden, küreselleşmeden söz edilmeye ve bu kavramla dünya açıklanmaya başlandı. Bu kavramı değerlendirir misin...

Globalleşme kavramı kendi başına alındığında, aslında tarafsız, bütün 20. yy boyunca dünyada gelişmekte olan, hatta kapitalizmin başından beri gelişen bir olguya işaret eden masum bir kavramdır. Kapitalist ekonominin işleyişinin, sürekli artan bir biçimde ulusal sınırların dışına taşıp dünyasallaşması ve kapitalizmin yasalarının dünya çapında işlemeye başlaması gibi bir uzantısı var. Ve bir bakıma gerçekten Marks'ın Komünist Manifesto'dan başlayarak söylediği, Lenin'in emperyalizm teorisinin, Buharin'in emperyalizm teorisinin ve diğerlerinin emperyalizm kavramlarının vurguladığı bu uluslararasılaşma, dünyanın tek bir ekonomik bütün haline gelmesi yolundaki öngörülerin doğrulanmasıdır. Bu globalleşme ile bugün genellikle liberal çevrelerin öne sürdüğü kavramla son derece büyük farklar var. Aynı olguya iki farklı açıklama getirme çabası söz konusu. Bir marksist olarak ben, vurgulu bir şekilde uluslararasılaşma kavramını kullanırım. Ve globalleşme kavramı da bütün teorik uzantılarla birlikte -tabii kelimeler semantik bir sorun olmadıkça- uluslararasılaşmanın söylediğinden çok farklı bir şey söyler.

Nedir bu globalizm? Esas olarak, gerçekten dünya çapında ekonominin bütünleşmesinden

hareket ettiği doğrudur. Bu gelişmenin serbest piyasa temelinde olması gerektiğini, çünkü bütün bunları aslında piyasanın yarattığını söylüyor. Her türlü ulusal engelin bu tür bir gelişmeye engel olduğunu vurguluyor. Dolayısıyla bu kavramın liberalizmle kopmaz bir akrabalığı var.

Bu teoriye göre, dünya ekonomisinin bütünleşmesi ulusların önemini ortadan kaldırmıştır. Ulusal sınırlar, hiçbir biçimde artık dünya ekonomisi işleyişi içinde önemli değildir. Dolayısıyla buradan çıkan sonuç şudur: Gerek ulusal devletlerin egemenlik hakları artık giderek ortadan kalkmaktadır, gerekse ulusal kurtuluş savaşları anlamsızdır. Her türlü ulusçuluğu bir kabile içgüdüğü olarak görmeye yatkın bir tavır alıyorlar. Salt ekonomik düzeyde kalarak şunu söyleyebilirim: Bu büyük bir yanılgıdır; çünkü iki yüzyıl sonra ne olacağını fütüristlere, bilim kurguculara bırakarak, uzunca bir dönem boyunca bile dünya ekonomisinin bütünleşmesinin, ulusal ekonomilerin önemini bütünüyle ortadan kaldıracağını söylememizin çok yanlış olduğunu düşünüyorum.

Bir tek nedenden, ulusal devletler birer haki-miyet sistemi olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Aksi yönde en ufak bir gelişme yoktur. Böyle olunca, bunun ekonomik bir takım sonuçları vardır. Burada yanlış anlaşılacak için bir noktayı vurgulamak gerekiyor: Dünya ekonomisinin bütünleşme süreçleri geliştikçe, elbette, geçmişin ulusal ekonomiler temelinde gelişmekte olan kapitalizmlerinde bir takım mekanizma değişiklikleri oluyor. Finans dünyası bütünleşiyor, ticarete son derece büyük karşılıklı bağımlılıklar oluşuyor, sermaye akımları

son derece hız kazanıyor. Bunları rakamlarla kanıtlamak mümkün, ama bugün biz milliyetçiliği değil, globalizmi tartıştığımız için dünya ekonomisinin bütünleşmesinin göstergelerini vurgulamadan geçiyorum.

Bütün bunlar da tabii ki, vaktiyle emperyalist ülkelerde, ulusal Keynesçilik biçiminde, az gelişmiş ülkelerde ve korumacı devletler biçiminde ortaya çıkan ekonomi-politikaların altını büyük ölçüde kazımış oluyor. Bu doğru olmakla birlikte, dünya ekonomisi ile bütünleşmesi içinde bile ulusal devletler var oldukça ulusal ekonomilerin varlığını sürdürecektir olan taktikleri var.

Nedir bunlar? Birincisi, ödemeler dengesi. Eğer bir ülkenin ulusal parası varsa -ulusal devletin kaçınılmaz bir uzantısı olarak- mutlaka ve mutlaka ticaret dengesi ve genel ödemeler dengesi bu ulusal paranın kaderi üzerinde etki yapacaktır. Dolayısıyla her ulusal ekonomiyi yöneten devlet, şu veya bu şekilde, erteleyerek, bir takım yan yollara saparak sorunu bir ölçüde giderebilir bir süre boyunca. Ama mutlaka bunu gözönüne alan politikalar izlemek zorundadır. Bu da ne demektir? Bu her bir ülkenin, ABD'den Çad'a kadar bir yelpazede dünya ekonomisi içinde ulusal diye anabileceğimiz koşulların zorlaması altında davranmasını gerektirir. Dünya ekonomisi sadece ticari akımların ve sermaye akımlarının at oynattığı bir alan olamaz. Politik müdahale zorunlu olarak işin doğasından dolayı girer işin içine.

İkincisi, her ulusal devlet varlığını sürdürdüğü ölçüde, en az etkili olarak emekçi sınıfların basıncına, en büyük etki faktörü olarak da sermayenin kendi içindeki kısmi çıkarlarına cevap vermesi gerekir. Demokratik bir-sistemse, çeşitli emekçi kesimlerin çıkarlarına da

Elbette ulusal devletlerin daha büyük birliklerde bütünleşmesi gibi bir eğilimi AB ortaya koymuştur. NAFTA'yı, APEC'i veya benzer girişimleri kendi sınırları içerisinde önemli olgular olarak almakla beraber, ulusal devletin aşılması yolunda bir eğilim olarak görmek biraz zordur.

cevap vermek zorundadır. GATT'ın en büyük zorluklarından biri Fransız köylüleriydi. Pazarlıklarda bütün Avrupa'yı Fransa, bütün dünyayı Avrupa belirliyordu ve bunun altında da Fransız köylüsü yatıyordu; çünkü Fransa sonuç olarak demokratik bir sistem olduğu için, burjuva demokrasisi çerçevesi içinde Fransız köylülerinin oyuna her partinin ihtiyacı vardı ve dolayısıyla ona göre davranmak zorundaydılar. Demokratik olmayan sistemlerde ise devletin üzerinde sermayenin çok farklı kesimleri etki yaratacaktır tabii ki. Onların da dünya sermayesinin genel çıkarlarının yanı sıra kısmi çıkarları vardır.

Dolayısıyla her sermaye ulusal devlet aracılığıyla mutlaka kendi çıkarlarını geliştirmeye, güçlendirmeye çalışır. Bence marksistlerin bu yüzyılın başında saptadığı tablo budur. Evet, dünya ekonomisi bütünleşmektedir, ama kendi içinde bir çelişki taşıyarak. Aynı zamanda bu muazzam uluslararasılaşma, bütünleşme kendi içinde bir ayak bağı olarak (üretici güçler dünya çapında gelişirken) ulusal devleti taşır. Tam da bu yirminci yüzyılın bütün çelişkilerine damgasını vurmuştur. Ve bugün de damga vurmaktadır.

Globalleşme açısından, en azından globalleşme taraftarları açısından, Avrupa Birliği (AB) laboratuvar gibi görünüyor. Ödemeler dengesini, buna bağlı olarak ulusal para meselesini aşmaya en azından kendisini yönlendirmiş. Belki bu kadar ciddi olmasa da diğer yandan bir NAFTA örneği var. Süreç belirttiğin gibi ciddi çelişkiler taşısa da, süreci belirleyen globalleşme olduğu söylenemez mi?

Belki üç yüzyıl sonra ne kapitalizm, ne biz, hiç birşey kalmayacak. Ya kapitalizm varlığını sürdürecektir, dünya mah-

Fransız köylüleri Avrupa Birliği ve Maastricht Antlaşması sürecinin en aktif muhaliflerinden oldular.

GATT imzalandı, bütün sorunlar halloldu, dünyada ticaret muazzam artacak dendi.

Aradan birkaç ay geçti, Japonlarla Amerikalılar birbirlerinin boğazına sarıldı. Amerikalılar cep telefonlarından başlamak üzere misilleme tehdidinde bulundu.

volacak, ya da başka bir sisteme geçeceğiz diye düşünüyorum. Ama, bu bir yana, elbette ulusal devletlerin daha büyük birliklerde bütünleşmesi gibi bir eğilimi AB ortaya koymuştur. NAFTA'yı, APEC'i veya benzer girişimleri kendi sınırları içerisinde önemli olgular olarak almakla beraber ulusal devletin aşılması yolunda bir eğilim olarak görmek biraz zordur.

Emperyalist bir olgu olmakla birlikte, AB oluşumunu çok ciddiye almak gerekiyor. Çünkü tarihsel olarak belirlenmiş ulusal devletlerin aşılması yönünde nasıl mekanizmaların işleyebileceğini, ideolojinin, kültürün, politikanın burada nasıl rol oynayabileceğini, ekonominin bütünleştirilmesinin ötesinde izlememiz bakımından yaşayan bir laboratuardır. Globalizmin bir bakıma tapınağıdır.

Globalizmin hakim trend değil, ama geleceğe ilişkin bir trend olduğu çok açık. Yani ulusların aşılması yönünde bazı şeyler geliyor. Dünya çapında uluslararası kuruluşların 21. yüzyıla girerken hızla geliştiğini, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların, küçük ölçekte, çok sınırlı olmakla beraber bir merkez bankası rolünü kısmen üstlenmeye başladıklarını gözönüne alarak bunun bir evrim olduğunu söyleyebiliriz elbette. Fakat kapitalizmin pürüzler anlamında içsel bir çelişki vardı bu trende karşı. AB, kapitalizmin bu asli çelişkinin, yani dünyasallaşan bir ekonomi ile ulus devlet arasındaki çelişkinin, üst düzeye taşınmış yeni bir örneğidir.

Birincisi, Avrupa'nın kendi içindeki çelişkilerinin sadece basit bir pürüz olduğunu düşünüyorum. Yani ulusal sermayeler arasındaki çıkar çatışmalarının çok ciddi olduğunu ve muazzam krizlerle karşı karşıya kalınmasının rastlantı olmadığını düşünüyorum. Globalizm taraftarları sürekli bazı kısmi zaferlerini "işte çok güzel gidiyor" diye sunuyorlar bize. Oysa Avrupa Para Sistemi kurulduğu yerden geriye düştü. Almanya'nın yüksek faiz politikası rastlantı değildir. Kendi dar ulusal çıkarlarını diğer ekonomilere dayatmaktadır Almanya. Dolayısıyla Avrupa'nın kendi iç çelişkilerinin rastlantısal değil sistematik olduğunu düşünüyorum. Verdiğim örnek, Alman ulusal çıkarlarıyla AB'ni oluşturan ulusların sermayelerinin çıkarlarının asli çelişkinin ürünüdür.

Yine bir başka örnek verirsek, GATT imzalandı, bütün sorunlar halloldu, dünyada ticaret muazzam artacak dendi. Aradan birkaç ay geçti, Japonlarla Amerikalılar birbirlerinin boğazına sarıldı,

Amerikalılar cep telefonlarından başlamak üzere misilleme tehdidinde bulundu.

Globalizm yanlıları, bana Amerika ile Japonya'nın ne yaptığını açıklayamaz. Hadi diyelim ki, Afrika'da, Asya'da kabileler çatışıyor. Japonya ile Amerika bu kadar globalleşmiş ekonomide ne yapıyor? Hala Japon sermayesi Japon sermayesidir, Amerikan sermayesi Amerikan sermayesidir de ondan. Çok uluslu şirket kavramı bir mistifikasyondur. Orada çok uluslu olan sermaye değildir, bir ulusa ait olan şirketin çok çeşitli ülkelerde faaliyet göstermesidir. Bu hususta uluslararası şirket demek daha doğru olur, ama yerleşmiş bir kavram var.

Toyota Japon şirketi, IBM' de Amerikan şirketi, ama bunlar aynı zamanda kendi pazarlarını yeterli görmeden, tüm dünyaya yayılıyor ya da ucuz işgücü olan yerlerde üretim yapıyor. Bu, bir anlamda uluslararası şirketlerin giderek ulusal sermayelerin panzehiri haline gelmesine yol açabilir mi? Ya da bunun ulusal rekabeti en aza indireceğinden söz edebilir miyiz?

Devletin esas olarak neyi temsil ettiğini, ne olduğunu globalizm yanlılarının bir kısmı, yani liberalerler, zaten hiçbir zaman bilmediler. Marksistlerden liberal olanlar ise şunu unutuyorlar: Ulusal devletler sermayenin çıkarlarını temsil ederler. Dolayısıyla IBM bir Amerikan şirketi, Toyota bir Japon şirketi olarak kaldıkça, Japonya'nın içinde değil ama uluslararası planda Japon devleti Toyota'nın, Amerikan devleti IBM'in çıkarlarını savunmaya devam edecektir. IBM Japon devletini kontrol edemiyor. Çünkü o rakip bir emperyalist devlettir. Türkiye'den, Latin Amerika ülkelerinden birçok taviz alabilir, hatta devletin içine kadar sızabilir. Japonya'da bu mümkün değildir. Bugün Japonya'yla Amerika arasında tartışma bu biçimde ortaya çıkıyor.

Ama, başka pazarların bölüşümü üzerinden de çıkabilir. Japonya kendi pazarını bilinçli olarak koruyor, başkalarının pazarına saldırıyor. İç pazarın çıkarlarıyla sermayenin dünya çapındaki çıkarlarını birbirinden ayırırsak, devlet giderek ilkinden uzaklaşmakla birlikte ikincisini koruyacaktır. Bunun tek çözümü nedir? Bir dünya devletin ya da tek bir devletin, bütün dünyanın sermayelerinin temsilcisi ve politik alanda çıkarlarının uygulayıcısı haline gelmesi. O yüzden, üç yüzyıl diyorum. Bir şeyi hiç unutmamak gerekiyor. Ulusal devletler aynı zamanda ulusal sermayelerin hakimiyet sistemini koruyan güçlerdir.

Globalleşmeye, belli ölçülerde büyük ticaret blokları, sermaye grupları arasındaki ilişkiler açısından baktık. Aynı zamanda politik, sendikal veya kültürel olarak da bazı yansımalarını görüyoruz.

Çeşitli kereler vurguladığım gibi, globalizm aslında çok uzun bir geleceğin programı. Program olan bir şeyi bugün gerçekleşmiş gibi göstererek bir bakıma insanları teslim almaya yönelik bir ideoloji. Aynı şey, sendikalar alanında da söz konusu. Şimdi hiç tartışılmaz bir gerçek var. Dünya çapında uluslararası şirketler ülkeden

ülkeye, bölgeden bölgeye sermaye kaydırması aracılığıyla ve bu kaydırmanın tehditini koz olarak kullanarak her ülkenin işçi sınıfı içinde, karşı karşıya oldukları grupları teslim almaya çalışıyorlar. Mobil diyor ki, burada ücretler çok yükselmeye başladı, ben üretimimi başka ülkeye kaydırmak zorunda kalabilirim. Sonuç olarak karlılık göstergeleri objektif göstergelerdir. Mobilizasyonun, bilgisayar sistemlerinin vb. getirdiği teknolojik olanaklar dünyayı bütünleştirmede çok büyük adımlar atılmasına olanak sağlıyor. Dolayısıyla, bu durum, sendikaları, uluslararası şirketler, uluslararası sermaye karşısında -ki bunun gücünü küçümseyemeyiz, bunlar yaklaşık 20-30 bin tane olabilir, ama 500-600 tanesi dünya üretiminin yüzde 25'ini kontrol ediyor- çaresiz bırakıyor. Aynı zamanda, bu sermayenin işçi sınıfı içerisinde yaratmış olduğu rekabet olgusuna da yeni bir biçim getiriyor. Bugün, bu, uluslararası bir rekabet biçimini alıyor. Sermayenin yasalarından bir tanesidir aslında bu. Sermaye işçi sınıfını bölerek ya da birbirine düşürerek yönetebiliyor.

Şimdi, AB kapsamında en son birlik anlaşmaları imzalandı. Ne paranın kaymasına, ne ulusal paralar arasındaki kalite farkının sorun olmasına, ne de işgücünün hareketine ilişkin bir engel kalmadı. Dolayısıyla aslında yol açıktır, mücadelenin yolu enternasyonalizm ve politik mücadeledir. Uluslararası sosyalist politik hareketin ideolojisi, sendikal hareketin benimsemesi gereken bir politika ve ideolojidir, esas çözüm budur. Tarihin uzun trendlerine bakıp bugünün problemlerini unutmak asli sorunlarından biridir.

Bir de, yeri gelmişken bir vurgu yapmak istiyorum. Gerek sosyal yönün, gerek politikanın çok asri bir metodolojik sorunu vardır. Kautskiyan Marksizm de -marksistler bununla neye gönderme yaptığını anlaya-

caklardır- bu metodolojik sorunu paylaşıyor ve bu metodolojik hata, temel özellik olarak şunu taşıyor: Tarihin eğilimi belirli bir yöndedir, dolayısıyla adım adım oraya doğru gideceğiz. Onun için onu büyük ölçüde bekleriz ve o hakim eğilime göre davranırız. O, üç yüzyıl sonra olacak olsa da Kautskiyan eğilim bekler. Buna karşılık sosyal bilimin tahlili, hem genel eğilimleri gözönüne almak zorundadır, hem de gerçek somut olduğu için, somut durumda o genel eğilimin var olan diğer eğilimlerle içiçe ve çelişkileriyle nasıl bir sonuç doğurduğuna bakmak zorundadır. Globalizmin asli metodolojik hatalarından birisi de budur. Eğer kapitalizm

dünyayı bir yıkıma sürüklemeyen, yüzyıl sonra kurulacak bir dünya devletinin ve yüzyıl sonra tamamen ortadan kalkacak olan ulusal devletlerin olasılığından söz edilecekse, bırakalım bunu yüzyıl sonraki insanlar düşünsün. Biz ise, bugünkü somut durumda o hakim eğilimin hangi somut sonuçlara yol açtığını düşünelim. Sanki hiç bir engel yokmuş gibi davranmayalım.

Kriz öyle bir krizdir ki, emperyalistler arasındaki çelişkiler bakımından, emperyalizmle bağımlı ülkeler arasındaki bazı çelişkiler bakımından ve en önemlisi uluslararası planda burjuvaziyle sayısı bir milyarı bulan örgütlü işçi sınıfı arasındaki mücadele açısından- en azından kilit ülkelerde- çok ciddi bir sarsıntı yaşanmadan bu krizi çözmek çok zordur. Bu nedenle, bugünden başlayarak, adım adım o öngörülen yere varılacak diye düşünmek son derece yanlış. Savaşlar, dünya savaşları ve büyük depresyonlar belki de yakındır. Ellerindeki globalizm reçeteleriyle globalizm yanlıları o zaman ne yapacaklar? Bu yüzden gerçekçi değildir bu tartışmalar ve soldan bunlara katılmak bir teslimiyetçilik, somut durumun tah-

Alman kökenli kimya devi Bayer çokuluslu bir şirket olarak Amerika'da da üretim yapıyor.

resyonlar belki de yakındır. Ellerindeki globalizm reçeteleriyle globalizm yanlıları o zaman ne yapacaklar? Bu yüzden gerçekçi değildir bu tartışmalar ve soldan bunlara katılmak bir teslimiyetçilik, somut durumun tah-

lili yerine, bir uzak geleceğin öngörüsü temelinde bir teslimiyet yaklaşımıdır.

Solda ve işçi hareketinin çeşitli kesimleri içinde bu kadar çok sayıda insanın bu görüşlere katılmasının nedenleri ne olabilir? Bir de, sermaye kesimleri arasında bir tutum farklılığından söz etmek mümkün mü bu konuda?

Eğer sondan başlarsak, finans kapital kavramının çağdaş sermayeyi açıklamada son derece işlevsel ve doğru olduğunu düşünüyorum. Globalizmin bankaların hakimiyetinde olduğuna ilişkin düşünceler ağırlıklı olmakla birlikte bu ayrı bir tartışma konusu. Almanya'da oluş biçimi başkadır, Amerika'da oluş biçimi başkadır. Sanayi sermayesi gibi bir kavramın bizi büyük sermayeden orta sermayeye sürükleyeceğini düşünüyorum. Bu ise yan sanayidir, büyük şirketlere bağımlı olan bir sürü şirketlerdir. Bunlarda son derece büyük sorunlar vardır.

Japonya'da hepimizin bildiği gibi çok ciddi bir resesyon yaşanıyor. Henüz işçi atılmıyor, Japon geleceklere ve sınıflar arası güçler dengesi dolayısıyla yan sanayi perişan bir duruma düşmüştür. Neden? Çünkü Japon sermayesi, daha karlı olduğu için, dış ülkelere kaçıyor. Orta sermayenin bir bölümü de kaçabilir; kaçamayanlar gerçekten ciddi zarar görüyorlar. O yüzden, onların globalizm konusunda çok ciddi kaygıları olacaktır elbette. Her ülkede böyle bir sermaye dilimine rastlanabilir. Ama, sermayenin hakim eğiliminin bütün ülkelerde globalizm yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Buna bürokratik işçi devleti olarak adlandırdığım, bugün kapitalist restorasyon yoluna girmiş ülkelerdeki eski bürokrasinin bir çok dilimini de eklememiz gerekiyor. Oradaki liberal entelijansiya da tabii ki bu kesimle birlikte hareket ediyor.

Globalizmin solda ve işçi hareketi içinde neden geliştiği sorusunun ise, derinlemesine tahlil edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Liberalizm bir bakıma globalizmin, anası gibidir. Yeni liberalizm, 1970'li yılların ikinci yarısında ve esas olarak 1980'li yıllarda, sivil toplum kavramı etrafında örülen teorik çerçeveler ve kavramsal bakış açıları aracılığıyla solun üzerinde bir hegemonya yaratmıştır. Sol liberalizm adını verebileceğimiz ve dünya çapında görülebilen bir akım sözüdür. Nasıl oluyor da sermayenin asli ideolojisi liberalizm, bugün Keynesçi ekonominin çöküşüyle beraber yeniden hakim ideoloji haline gelmiş olarak sol üzerinde böyle bir etki yapıyor. Sosyal demokrat partilerin krizine bakarsak bunu anlayabiliriz. Sosyal devlet uygulamalarının kriz içindeki çıkışsızlığı karşısında ideolojik krize düşünce, liberalizm bir sol versiyonunu bu partiler aracılığıyla taşıdı. Çok karmaşık bir tartışma

Japon sermayesinin dünya çapında rekabet edebilmesini sağlayan en önemli faktör geleneksel çalışma disiplinine sahip olan Japon işçileri.

bu, ama birinci faktör bu. Globalizmin, liberalizmin bir uzantısı olarak aydınların safına sızması en önemli faktörlerden biri. Dünya bütünleşmeye başladıkça -burada globalizmden bahsetmiyorum- demin sözünü ettiğiniz kültürel düzeydeki bütünleşmelerde aydınlar önemli bir rol oynadılar.

Globalizm bir yana, evrensel insanı yaratmak bütün kültürüyle ve dünyaya vukufuyla aslında müthiş bir amaçtır bence. Birbiriyle iletişime geçmiş bütün insanlık üzerinde yükselen o insan tipi. Ancak evrenselleşmenin önünde kapitalizmin yarattığı çelişkiler engeldir. Dolayısıyla, çözüm ne milliyetçiliktedir, ne de baskıya, hiyerarşiye, ezilmeye dayanan tipten uluslararasılaşmadır. Çözüm, bu mekanizmaları ortadan kaldıran bir enternasyonalizmdir. Dolayısıyla bugün, bu tür bir enternasyonalizm karşısında milliyetçiliği savunmak yanlışır. Ama buna karşılık, kapitalizmin hiyerarşik mekanizmaları ortadan kalkmadan, hiç bir ulusal savunma yapmayalım mantığı da yanlışır. Uluslar eğer birleşecek ve kaynaşacaksa eşit ve gönüllü temelde birleşmelidirler. Kapitalizm bu eşitliği sağlayabilecek mekanizmalardan yoksundur. Dolayısıyla kısmi geçici direnmeler olabilir.

Ama sosyal muhalefetteki emekçi sınıflar hareketinin esas perspektifinin, ulusları eşit ve gönüllü kaynaştırmaya yönelik politikalar olması lazım. Milliyetçilikle sorun çözülmez. Nerede ne zaman olursa olsun birbirine yakın çıkarları olanları biraraya getirmek temelinde enternasyonalizm esas çözümdür.

Türkiye'den örnek verirek, bu bizim kültürümüz değildir, biz bunu benimsemiyoruz diyenler Mc Donalds'ı, Madonna'yı tek kültür biçimi olarak sunanlar kadar, yani tek yanlı batı kültürünü tek kültür biçimi olarak bize dayatanlar kadar sorumludur. Bizim, yepyeni, bütün insanlığın zenginliğini içeren bir sentez yaratmak için mücadele etmemiz gerekiyor.

*En İyisi Bizsek...
Neden Söylemeyelim?..*

Panasonic

TEKOFAKS

İstanbul (Merkez)

Ankara

İzmir

Bursa

Adana

Antalya

Trabzon

Diyarbakır

Tel : (0212) 274 75 15 (11 Hat)

Tel : (0312) 467 26 10 (6 Hat)

Tel : (0232) 421 82 99

Tel : (0224) 220 79 68

Tel : (0322) 453 52 50

Tel : (0242) 247 75 58

Tel : (0462) 322 33 62

Tel : (0412) 222 59 26

Küreselleşme bölgeselleşmeyi geride bıraktı.

1980'lerde, dünya ekonomisinde iki temel eğilim gözlemlenmektedir: Küreselleşme (globalleşme) ve bölgeselleşme (bloklaşma). Uluslararası ticaretteki gelişme, özellikle GATT Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, küreselleşme lehindedir.

Cengiz BAHÇEKAPILI

1980'li yılların özellikle ikinci yarısından itibaren dünyada önemli sosyal, politik, teknolojik ve ekonomik değişiklikler oldu. Bunlardan bir tanesi kendisini 1970'lerin başından itibaren hissettiren, bazılarının "dördüncü teknolojik devrim" diye adlandırdığı teknolojik gelişmelerdir. Kısaca, biyoteknoloji, mikroelektronik, iletişim ve enformatik alanlarında yaşanan yeni buluşlar bu gelişmelere örnek olarak sayılabilir.

Diğer bir olay sosyal ve politik nitelik taşıyan gelişmelerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan bu süreçte Soğuk Savaş sona ermiş, Doğu-Batı bloklaşması yerini 1990'lardan itibaren Kuzey-Güney eksenine devretmiştir. İki Almanya'nın birleşmesi ile Almanya'nın dünya siyasetindeki ve ekonomisindeki önemi artmıştır (Bu süreç, Almanya'ya yakınlığı ile bilinen ülkelerin öncelikle Avusturya, daha sonra Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'nın Avrupa Birliği'ne katılmalarıyla daha da hızlanacaktır). Ayrıca Güney yarımküre ülkeleri olarak tabir edilen az gelişmiş ülkelerin içinde bulundukları ekonomik ve siyasal sorunlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesi nedeniyle etki alanını genişletmek için artık bu ülkelere Kuzey'in ihtiyacının azalması ve son olarak yeni teknolojik değişiklikler ile birlikte hammadde kaynağı olarak bu ülkelere olan bağımlılığın sanayileşmiş ülkeler açısından azalmış olması gibi nedenlerden dolayı, az gelişmiş ülkeler İkinci Dünya Savaşı sonrası önemlerini yitirmeye başlamışlardır.

Üçüncü bir gelişme, ekonominin kurumsal boyutu ile ilgilidir. 1980'lerde dünya ekonomisinde kurumsal anlamda iki eğilim gözlenmektedir. Bunlardan bir tanesi küreselleşme (globalleşme) ve diğeri bölgeselleşmedir (bloklaşma). Bu

makalede dünya ekonomisinde bu iki eğilimden hangisinin daha ağır bastığı tartışılacaktır.

Küreselleşme

Dünya ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan ve 1980'lerden itibaren hızlanan bir küreselleşme eğilimi içindedir. Küreselleşme, ülkeler arasında sermayenin, paranın, malların ve emeğin dolaşımını zorlaştıran engellerin azaltılarak dünya ekonomisinin serbestleştirilmesi ve dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma sürecinin hızlandırılmasıdır.

Geçen on yıl içinde ulusal ve uluslararası düzeyde, dünya ekonomisinde, küreselleşme doğrultusunda önemli değişiklikler gözlenmektedir. Birçok gelişmiş ülkenin ekonomik politikaları yapısal reform üzerine yoğunlaşmıştır. Bu reformların amacı temelde yaşanan ekonomik sıkıntıların aşılmasına yöneliktir. Bu amaçla kişi ve kuruluşların faaliyetlerini artırma, devletin düzenleme ve kontrollerini azaltma yoluna gidilmiştir. Özelleştirme, üretim, emek ve finans piyasalarının düzenlenmesi, vergi reformları, kamu sektörünün verimliliğinin artırılması ve faaliyetlerinin sınırlandırılması gibi birçok alanda, liberalizasyon eğilimi gözlenmiş, sonuçta ekonomiler daha serbest, daha açık ve daha pazar merkezli hale gelmiştir.

Küreselleşme sürecinde, uluslararası boyutta önemli gelişmeler olmuştur. Bunlar mal ticaretinin ve finans sektörünün serbestleştirilmesi, direkt yabancı yatırımların uluslararası şirketler kanalıyla yaygınlaşması ve son olarak da bölgesel entegrasyon anlaşmalarındaki gelişmelerdir.

Ticaretin serbestleştirilmesi sürecinde en önemli adım, 1948 yılında faaliyete geçen

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'dır (GATT). GATT'ın 1987 yılında başlayan ve 15 Aralık 1993 günü sona eren, Uruguay görüşmeleri sonucunda alınan kararlar (aşağıda ayrıntısına girilecektir), dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde atılan önemli bir adımdır. Buna göre, ticaret engellerinin azaltılması gündeme gelmiştir.

1970'ler ve 80'ler finans sektörünün hem gelişmiş ülkelerde, hem de azgelişmiş ülkelerde hızla büyüdüğü ve ülkeler arasında bütünleştiği bir dönem olmuştur. O kadar ki, ülkeler (G7 dahil) tek başlarına döviz ve para piyasalarında meydana gelen değişimleri kontrol edemez hale gelmişlerdir. Finans sektörü, son yıllarda reel sektörden daha hızlı büyümüştür, ülkelerarası banka alacaklarının dünya toplam üretimine oranı, dünya ticaretine oranı ve dünya fiziksel yatırım hacmine oranı hızla yükselmiştir.¹ Diğer bir gösterge de, dünya finans piyasalarında bir günde 900 milyon dolarlık bir para hareketinin söz konusu olmasıdır.² Diğer bir kaynağa göre, her gün dünya döviz piyasalarına çıkan paranın ortalama miktarı 3 trilyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Döviz borsalarındaki işlemlerin bu günlük tutarı, uluslararası ticaretin yıllık değerine eşittir.³

Yaşanan bu finansal büyüme ve bütünleşmenin nedenleri kısaca şöyle özetlenebilir: Faiz oranları üzerindeki kontrollerin kalkması, farklı finansal hizmetler üzerindeki kurumsal engellerin kaldırılması, sermaye hareketlerini sınırlandıran düzenlemelerin gevşetilmesi; iletişim ve bilgi işlem teknolojisindeki yenilikler (arbitraj gibi kazançlı faaliyetleri kolaylaştırarak finansal kurumların eski işlevsel işbölümünün kaldırılması yönünde baskı yaratmıştır). Finansal serbesti ülkeler arasında rekabetçi bir ortam yaratarak aralarında hızlanan bir serbestleşme sürecinin yaşanmasını sağlamıştır. Bunlara ek olarak, hükümetler, sermaye hareketlerini kendi borçlanmalarını kolaylaştırdığı için olumlu karşılamışlardır. Ayrıca, finans kurumlarının, kontrollerden kurtulmak için yeni finansal araçlar icat etmeleri de finansal serbestleşmeyi teşvik etmiştir. Bunlara ek olarak, uluslararası şirketler kanalıyla, direkt

1980'lerde yaşanan en önemli olgu yatırım tipinin değişmesidir. Buna göre, artık yatırım kararının alındığı, finansman sağlandığı, üretimin ve satışın yapıldığı ülkeler farklı yerlerde olabilmektedir. Yani sermaye tamamen küresel hareket edebilir hale gelmiştir.

yabancı yatırımların dünya ölçeğinde artması ve uluslararası şirketlerin üretim, karar alma ve finansman sağlama biçimlerindeki değişiklikler, finansal bütünleşmeyi hızlandıran diğer önemli bir faktör olmuştur.

Finansal bütünleşmenin bu düzeyde artması, faiz ve döviz kuru gibi iki değişkenin kontrolünün ulusal düzeyden çıkmasına ve uluslararası düzeyde belirlenmesine neden olmuştur. Bundan dolayı ekonomide iç ve dış dengeyi sağlamaya yönelik iktisat politikalarının hareket alanı ve başarı şansı azalmıştır.⁴

Küreselleşme sürecinde yaşanan diğer bir gelişme, uluslararası şirketler kanalıyla yapılan direkt sermaye yatırımlarının 1960'lardan itibaren gelişmesidir. Direkt yabancı yatırımlar konusunda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki genişleme döneminde ABD kökenli uluslararası şirketlerin üstünlüğü gözlenmektedir. 1950 yılında 11.8 milyar dolar olan Amerikan şirketlerinin direkt yatırımları, 1984 yılında 233.4 milyar dolara ulaşmıştır. Amerikan şirketlerinin üstünlüğü 1970'lerin başında en üst noktaya ulaşmış ve daha sonraki yıllarda Japon ve Batı Avrupa şirketleri ve kısmen de yeni sanayileşen ülkeler tarafından dengelenmeye başlamıştır. Amerikan şirketlerinin ilk yatırımları dikey bütünleşme türünde olmuştur. Daha sonra, 1980'lerden itibaren uluslararası şirketlerin direkt yatırımları yatay bütünleşmeye yöneliktir. Bu tür üretimle, dünyanın değişik bölgelerinde üretimin değişik aşamaları tesis edilmiştir. Böylece, firmalar arası ticaret artmıştır. Son üründen çok ara ve hammadde ticareti artmıştır. Yatırım tipindeki bu değişimle birlikte ABD ekonomisinin gücünü yitirmesi ve diğer gelişmiş ülke ekonomileri ile dengelenmeye başlamasıyla, Japon ve B. Avrupa ile bazı yeni sanayileşmiş ülkelerin uluslararası şirketlerinin dünya ticaretindeki payı yükselmiştir. Örneğin, Japonya'nın ABD ve Kanada'daki direkt yatırımları 1951-72 arasında toplam 303 milyon dolar iken, bu rakam 1981'de ABD'de yapılan direkt yatırım olarak 16.5 milyon dolara, B. Avrupa'da ise 1.1 milyar dolara ulaşmıştır.⁵

1980'lerde yaşanan ve yukarıda sözü edilen en önemli olgu yatırım tipinin değişmesidir. Buna göre, artık yatırım kararının alındığı, finansman sağlandığı, üretimin ve satışın yapıldığı ülkeler farklı yerlerde olabilmektedir. Yani sermaye tamamen küresel hareket edebilir hale gelmiştir.

Mal ve finans piyasalarındaki serbestleşme ile birlikte direkt yabancı yatırımların miktarı ve şeklineki değişikliklerin yanında, dünyanın değişik bölgelerinde (Avru-

"Yeni korumacılık" deyimi yapılan korumaların türünden kaynaklanıyor. Daba çok görünür engeller yerine görünmeyen engellemeler söz konusudur. Koruma enstrümanları olarak gönüllü ihracat sınırlamaları, idari korumalar (özellikle anti-damping konusunda), spesifik yardımlar ve sektörel korumalar önem kazanmıştır.

pa'da Avrupa Birliği, K.Amerika'da NAFTA ve Uzak Doğu'da ASEAN ile Japonya ve diğer Uzakdoğu'lu ülkelerin bütünleşmesi hareketi) gözlenen bloklaşma eğilimleri de uluslararası ticaretin ülkeler arasında serbestleşmesinde önemli gelişmelerdir. Ama ileride inceleneceği gibi bu süreç daha sonra küreselleşmeye karşı bir tehdit oluşturacaktır.

Bu gelişmeler yaşanırken bunların yanında "yeni korumacılık" ve "bloklaşma" da 1980'lerde yaygınlaştırdığımız iki olgudur. Bu iki gelişme, yaratacakları görünür ve/veya görünmez engellerle ve ticaret blokları ile ticaret savaşlarına neden olacakları doğrultusunda görüşler vardır. Şimdi, küreselleşme önündeki bu iki önemli engel irdelemeye çalışılacaktır. Acaba bu eğilimler, küreselleşmeye engel olacak mıdır? Dünya ticareti daha az liberal ve ticaret bloklarına dönüşmüş bir hal mi alacaktır?

Yeni korumacılık

Gelişmiş ülkelerde korumacılık özellikle 1980'lerden sonra artmıştır. artışın boyutlarını tespit etmek oldukça zordur. Korumanın yoğun olduğu sektörler giyim ve tekstil, tarım, çelik ve otomotivdir. "Yeni korumacılık" deyimi de yapılan korumaların türünden kaynaklanmaktadır. Daha çok görünür engeller yerine görünmeyen engellemeler söz konusudur. Koruma enstrümanları olarak gönüllü ihracat sınırlamaları, idari korumalar (özellikle anti-damping konusunda), spesifik yardımlar ve sektörel korumalar önem kazanmıştır.

Neo-Merkantilist diyebileceğimiz bu uygulamaların ortaya çıkma nedenleri kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Ulusal ekonomik ilişkilerde devletin bazı alanlarda rolü artmıştır. Ülkeler kendi ekonomilerinden fedakarlık yapmadan liberal ticaret ve istikrarlı para sistemi istemeye başlamışlardır. Yani maksimum fayda için minimum maliyet istekleri dünyada rekabetin artmasına neden olmuştur.

2. Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar, yüksek ücret, enflasyon, global borç problemi (özellikle L. Amerika ülkelerinin ve son yıllarda ABD'nin dünyanın en borçlu ülke konumuna gelmesi), ithal enerjiye olan ihtiyaçların devam etmesi, birçok ülkenin ihracata dayalı ve ihracatı artırmaya yönelik politikaları, ko-

rumacılık eğilimlerinin artmasını körüklemiştir.

3. Japonya ve yeni sanayileşmiş ülkelerdeki gelişmelerde ayrıca merkantilist eğilimleri hızlandırmıştır. Japon ticaretinin yapısı ve karşılaştırmalı üstünlüğündeki değişiklikler, diğer ülkelerin rekabet gücünün görece azalmasına neden olmuştur.⁶ Çünkü, Japonya ve yeni sanayileşmiş ülkelerin sahip oldukları yüksek teknoloji diğer ülkelerde yüksek maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu ülkelerde korumacılık taleplerinin artması sonucunu doğurmuştur.

Bütün bunlara rağmen gelişmiş ülkelerin pazarları, imalat sanayicileri için hala açıktır. Tüketimin büyük bir oranı, tarife dışı engeller bulunmayan gıda sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. 1983'de dünya imalat sanayi ithalatının yüzde 84'ü ve tarım ithalatının yüzde 64'ü gelişmiş ülkelere serbestçe girmiştir.⁷ 1980'lerden beri petrol dışı ticaretin gelişmekte olan ülkelerin ithalatındaki payı düşmesine rağmen, gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalat artmıştır. Birçok GATT görüşmeleri sonucunda tarifeler genel olarak düşmüştür.

Dünya korumacılık eğilimlerinin artmasını hızlandıran Japon ekonomisinin ve dış ticaretinin yapısı, diğer ülkeleri artan bir şekilde Japonya'nın liberalleşmesini istemeye yöneltmiştir. Bu ülkeler, koruma duvarlarının kaldırılmasını GATT aracılığı ile istemişler ve Uruguay görüşmelerinin de tamamlanmasıyla bu konuda önemli bir adım atılmıştır. Tabii, bu görünür engeller dışında, birçok görünmeyen engel de mevcuttur. Örneğin "Japonca bile başlı başına bir engeldir". Bu yüzden diğer ülkeler Japonya'da sosyal, kültürel ve politik liberalleşme olmasını istemektedirler.

Bölgeselleşme

1980'lerde globalleşmeye karşı tehdit oluşturan diğer bir oluşum gözlenmektedir. Bunlardan bir tanesi ve en uzun geçmişe sahip olanı B.Avrupa'da bulunan Avrupa Birliği (AB), diğeri Kuzey Amerika'daki Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ve nihayet Doğu Asya'da ve Japonya çevresinde kurulmaya çalışılan bir başka birliktir.

Yukarıda yeni korumacılık başlığı altında anlattığımız gelişmeler bazı ülkeleri kendi aralarındaki ekonomik ve diğer sosyal, politik ve kültürel ilişkileri artırarak ekonomik sorunlarını çözmeye yöneltmiştir. Buna izin veren kurumsal bir temel de vardı, GATT. GATT, aslında dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla tesis edilmiş olmasına rağmen, bazı maddeleri bir grup ülke arasında ticareti serbestleştirmeye yöneltirken, aynı grup ülkelerin üçüncü ülkelere karşı sınırlama ve korumalar getirmesine zemin hazırlamaktadır. GATT'ın I. maddesi (Bu madde en çok kayırlmış ülke statüsü ile ilgilidir.) ile XXIV. maddesi (Bu madde serbest ticaret bölgelerinin nasıl kurulacağına dairdir) birlikte bloklaşmaya uygun bir kurumsal temel oluşturmuştur.⁸

Bunlara ek olarak 1980'lerde yaşanan borç problemi de bloklaşmaya uygun bir zemin hazırlıyordu. 1985'de

TAGRO'94

2. ULUSLARARASI TARIM MAKİNELERİ, HAYVANCILIK VE ZİRAİ ÜRETİM TEKNOLOJİLERİ FUARI
2nd INTERNATIONAL AGRICULTURAL MACHINERY, LIVESTOCK AND PRODUCTION TECHNOLOGY FAIR

in cooperation with

TZOİB & TARMAKBİ

işbirliği ile

• 28 EYLÜL - 1 EKİM / SEPTEMBER 28 - 1 OCTOBER •

ZİRAAT MESLEK LİSESİ MUDANYA YOLU / TECHNICAL HIGHSCHOOL OF AGRICULTURE MUDANYA WAY
BURSA - TÜRKİYE

peçy

Deutsche
Landwirtschafts
Gesellschaft

AFEKS

10 az gelişmiş ülkenin borçlarını ödeyemez duruma gelmesi ve ABD'nin dünyanın en borçlu ülkesi olması borç krizini doruk noktasına ulaştırmış ve Kasım 1985'de Seul'de yapılan IMF ve Dünya Bankası ortak toplantısında, ABD tarafından Baker Planı adı altında bir plan ortaya atılmıştır. Bu planın uygulanması, liberal uluslararası ekonomiyi önleyecek niteliktedir. Belli bölgelerdeki borçlu ve alacaklılar arasındaki sorunlar, paylaşılmış çıkar ve ilgilerle çözülmeye çalışılacaktır. Ekonomik ve politik nedenlerden dolayı, B.Avrupa, D.Avrupa ile birlikte düşünülecek, ABD, L.Amerika ülkeleriyle ve nihayet Japonya, Uzakdoğu ülkelerini asiste edecektir. Bu borç-ticaret bağı dünya ekonomisinin bölgeselleşmesinde önemli bir faktördür.⁹

Bazı ülkelerde adil olmayan ticaret kurallarının (örneğin anti dumping yasaları, karşı yönlü vergiler vb.) uygulanması, diğer ülkeleri bunlardan kurtulmak için bu ülkelerle bloklaşmaya yöneltmiştir. Örneğin, ABD'nin korumalarından kurtulmak için, önce Kanada'nın ABD ile imzaladığı ve daha sonra Meksika'nın katıldığı NAFTA.

Ayrıca, GATT, dünya ekonomisindeki yeni gelişmeleri düzenlemede ve kapsamada yetersiz kalmıştır. Örneğin, hizmetler sektörü, çevre kuralları, rekabet politikaları, dumping kuralları ve tarım ürünleri gibi konularda GATT'ın yetersizliği, ülkeleri, sorunları belli bölgelerde çözümlenmeye yöneltmiştir.

Bütün bu açıklamalardan sonra, dünya ekonomisinde gözlenen üç bloğu ve bunların geleceğini, globalleşmeye getirebilecekleri mevcut ve potansiyel tehditleri daha ayrıntılı inceleyebiliriz.

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği (AB) sahip olduğu 12 üye ülke dışında, daha önceki kolonileri, Doğu Bloku'ndan ayrılan ülkeler ve Ortadoğu petrol ihracatçıları ile birlikte kendi kendine yetebilen bir birliktir. 1980'lerde politik, ekonomik ve parasal bütünleşme yolunda önemli gelişmeler olmuştur. Maastricht Anlaşması, bu yönde en önemli adımdır ve bu anlaşma en son İngiltere'de 2 Ağustos 1993 tarihinde onaylandıktan sonra tüm ülkelerde uygulamaya konulmuştur. Bu derinleşme hareketi yanında, bir de yaygınlaşma süreci vardır. Son görüşmelerden sonra EFTA'ya üye

ülkelerden, İsveç, Finlandiya, Norveç ve Avusturya'nın 1 Ocak 1995'de birliğe katılması kararlaştırılmıştır.

AB, diğer bloklar içinde, bölgeselleşme yönünde en sağlıklı yapıya sahiptir. Üye ülkelerin kişi başına düşen GSMH miktarlarının yakınlığı, coğrafi yakınlık, benzer veya yakın ticaret rejimleri ve bütünleşme için gerekli politik kararlılık gibi önemli kriterler bu birliği diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerdir.

Diğer taraftan, 12 AB üyesi ülkenin toplam ticaretinin yüzde 70'i AB ve EFTA piyasalarında yapılmaktadır. Bunun yanında 1985'den 1989'a geçildiğinde, AB içinde ticaret 337 milyar dolardan 678

milyar dolara çıkmıştır. Artış oranı yüzde 100'dür. Diğer ülkelere yapılan ihracat 313 milyar dolar'dan 456 milyar dolara çıkmıştır. Artış oranı yüzde 46'dır.¹⁰ Bütün bu sebeplerden dolayı AB, ticaret engellerinin kaldırılmasından en az fayda sağlayacak bloktur. Bundan dolayı, zaten, ABD ve diğer ülkelerin, AB ülkelerinin uyguladıkları ticaret engellerinin azaltılması istekleri GATT'ın Tokyo, Kennedy ve Uruguay görüşmelerinin kilit noktasını oluşturmuştur. Uruguay görüşmeleri sırasında en büyük endişe AB'nin çıkabileceği zorluklardı, ki, bu sorun, görüşmelerin olumlu sonuçlanmasıyla şimdilik ortadan kalkmıştır.

NAFTA

ABD ve Kanada arasında serbest bölge anlaşması 2 Ocak 1988'de imzalanmıştır. Zaten uzun yıllardan beri

Kanada, ABD'nin ticaret ortağıdır ve bu anlaşma bir anlamda kurumsal nitelik taşımaktadır. Bu bölgede, ayrıca, ABD, Meksika'nın en büyük petrol ithalatçısıdır ve bir çok Amerikan firması Meksika serbest bölgesinde faaliyet göstermektedir. Meksika, ABD ve Kanada arasında görüşmeler 1991'de başlamış ve 13 Ağustos 1992'de NAFTA anlaşması prensipte taraflarca ilan edilerek ve 1994 başında yürürlüğe girmiştir.

Meksika'nın, ABD ve Kanada'dan daha düşük kişi başına gelire sahip olması bu bölgede bir blok oluşturulması için en önemli engeldir. Bunun dışında, coğrafi yakınlık, ticaret rejimleri uygunluğu ve politik kararlılık yönünden bir sorun yok gibi gözükmektedir. Meksika'da uygulanan ekonomik reformlar, bu ülke ile diğerleri arasındaki refah farkını kapatma yönünde önemli bir atılım-

Otomotiv sanayii globalleşme trendine rağmen ulusal pazarlar açısından sorun olmaya devam ediyor.

dır. Bütün bunlara rağmen, NAFTA, AB gibi güçlü bir blok görüntüsü vermemektedir. Çünkü bu ülkeler, dünya ticaretinde önemli yer tutmaktadırlar.

Doğu Asya

Dünyadaki ticaret blokları içerisinde en şekilsiz olanı Doğu Asya'da oluşturulmaya çalışılan ve daha çok diğer bloklara "bakın biz de istersek blok olabiliriz" mesajı vermeye çalışan bölgeselleşme hareketidir. Bu bölgede daha önce Güney-Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN), Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından kurulmuştu. Ancak, bu birlik, tek başına blok oluşturabilecek potansiyele sahip değildir. Doğu Asya'da bloklaşma yönünde iki eğilim vardır: Birinci eğilim, ASEAN, Avusturalya, Yeni Zelanda, G. Kore, Hong Kong ve Tayvan'ın Japonya'nın liderliğinde oluşturacağı bir blok şeklindedir. Bütün bu ülkelere, ek olarak ABD ve Kanada'nın katıldığı diğer bir gruplaşma eğilimi gözükmemektedir.

1980'ler boyunca, D.Asya, üç bölge içinde en büyük ihracat büyüklüğüne sahip olan ve toplam ticareti içinde, bölge dışı ülkelerle ticareti en fazla olan bölgedir. Bu ticaretin büyük bölümü de K.Amerika'ya yapılmaktadır. Bölge, dışa açık ve büyük ölçüde ABD piyasasına bağlıdır. Bütün bunların yanında, Kuzey-Doğu Asya sanayileşmiş ülkeleri ile ASEAN ülkeleri arasındaki ihracat rekabeti, bloklaşma önünde önemli bir engeldir. Diğer bir engel de, D.Asya'daki politik dengesizliklerdir.

Bunlara ek olarak, coğrafi olarak bölge dağınık bir yapı sergilemekte, ülkeler arasındaki ticaret politikaları ve bölgesel rejimler farklılık göstermektedir.

Asya ülkelerinin ABD piyasasına bağımlılığı, kendi aralarında düzenleme yapmaktan çok ABD ile düzenleme yapmayı daha gerekli kılmaktadır.

Uruguay görüşmeleri ve sonuç

Acaba dünya bloklaşmaya doğru mu, yoksa globalleşmeye doğru mu gidiyor?

Avrupa'da AB içi ticaret, EFTA ülkeleri dahil, 1985'den beri en yüksek noktaya gelmiştir. Birlik derinleşmeye ve genişlemeye devam etmektedir. K.Amerika'da, Kanada ve ABD arasındaki serbest bölge anlaşmasına, Meksika da girmiş ve anlaşma genişlemiştir. D. Asya'da ise, bölge içindeki ticaret, üçüncü ülkelere olan ticaret kadar büyümektedir. Ancak, bu yeterli değildir, çünkü bölgedeki birçok ülke ABD pazarına bağımlıdır. Bütün bu nedenlerden dolayı, Uruguay görüşmelerinden önce bile, dünyada bloklaşma eğilimi oldukça zayıf bir ihtimaldir.

1986'da başlayan ve uzun süren Uruguay görüşmelerinin 15 Aralık 1993 tarihinde imzalanmasıyla, dünya ekonomisinin globalleşme eğilimi yönünde çok önemli bir adım atılmıştır. 117 ülkenin katılımı ile oluşturulan anlaşma ile, gümrük tarifeleri ortalama yüzde 40 oranında düşürülerek yüzde 3 seviyesine indirilmiştir. Ayrıca, özellikle, gelişmiş ülkelerdeki tarımsal destekler düşürülmüştür. Tekstil kotalarının 2004 yılına kadar kal-

dırılması ve gümrüklerin indirilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹

Bu gelişmeler yanında GATT'ın yukarıda bahsedilen ve bloklaşmaya kurumsal zemin hazırlayan I ve XXIV. maddelerinde de değişiklikler yapılmış, ayrıca ileride çıkabilecek anlaşmazlıkların daha sağlıklı ve süratli çözülmesi için Dünya Ticaret Teşkilatı'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Bütün bu olumlu gelişmeler dünya ticaretini globalleşme yönünde hızlandırmıştır.

Kaynakça

- Berksoy, Taner; "Para Üretimi Boğuyor", *İktisat Dergisi*, İstanbul, Eylül 1993, s.36-40.
- Boratav, Korkut; "Türkiye Büyük Bir Borsaya Dönüştü", *İktisat Dergisi*, İstanbul, Mart 1994, s.12-19.
- Corden, W. Max; Protection and Liberalization: A Review of Analytical Issues, *IMF Occasional Paper*, No.54, Washington D.C., August 1987.
- Corden, W. Max; "The Draft Act of the Uruguay Round Press Summary" *The World Economy*, Cambridge, March 1993, s.237-260.
- Erzan, Refik; "Ekonomi Tarihinde Yeni Bir Çığır", *Görüş*, İstanbul, Ocak 1994, s.18-24.
- Gilpin, Robert; *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, New Jersey, 1987.
- Henderson, David; "The EC, The US and Others in a Changing World Economy", *The World Economy*, Cambridge, September 1993, s.537-552.
- Jackson, John; "Regional Trade Blocs and The GATT", *The World Economy*, Cambridge, March 1993, s.121-132.
- Kazgan, Gülten; "Bölgeselleşme ve Küreselleşme", *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul 16 Ağustos 1993.
- Kazgan, Gülten; İktisatçıların Haftasındaki Konuşma Metni, *İktisat Dergisi*, İstanbul, Eylül/Haziran 1991, s.36-39.
- Keyder, Çağlar; "Globalleşme Trendi 94'de de Sürecektir", *İktisat Dergisi*, İstanbul, Ocak 1994, s.28-32.
- Önder İzzettin, Türel Oktay, Ekinci Nazım, Somel Cem, *Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.
- Önder, İzzettin; *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye İçinde* (Ed. Şen, Sabahattin), "Yeni Gelişmeler İçinde Türkiye", Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s.223-230.
- Savran, Sungur; *92 Petrol-İş Yearbook for 1992 içinde*, "Uluslararasılaşma ve Kriz", İstanbul 1993, s.585-590.
- Schott, J. Jeffrey; "Trading Blocs and the World Trading System", *The World Economy*, Cambridge, March 1991, s.1-18.

Dipnotlar

- UNCTAD Trade and Development Report 1990'dan aktaran Önder (1993), s.72.
- Crook (1992)'den aktaran Önder (1993), s.77.
- Mandel ve Shaikh'den aktaran Savran (1993), s.587.
- Bu konuyla ilgili bakınız Berksoy (1993), s.36-40.
- Gilpin (1987), s.238.
- Japonya hammadde ve yarı mamul ithal edip, yüksek teknoloji ve kaliteli ürünler ihrac etmektedir. Ayrıca Japonya'daki düşük tüketim eğilimi bu ülkeye yapılan ihracatı zorlaştırmaktadır.
- Corden, (1987), s.3.
- Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Jackson (1993).
- Gilpin (1987), s.317.
- Schott (1991), s.3.
- Ayrıntılı bilgi için bakınız Erzan (1994), s.23 ve "The Draft Act ..." (1993), s.237-260.

▶ **H**alkçı _____

▶ **Ü**retken _____

▶ **R**enkli _____

▶ **R**ahat _____

▶ **İ**nançlı _____

▶ **Y**asal _____

▶ **E**rdemli _____

▶ **T**ürk Ailesine Göre _____

T Bir Gazetedir ■

Hürriyet

Zaman İş Zamanı

26 Ağustos 1924. “Zaman iş zamanıdır” ilkesiyle yola çıkan ve geleceğe güvenle bakan bir avuç insanın çabalarıyla “ilk” ulusal bankamız kuruldu. İlk günden itibaren, Türkiye’de bankacılığın bir sektör olarak gelişmesine öncülük eden, halkımıza hep “ilk”leri sunan bir banka.

Ülkemizde tasarruf kavramının filizlenmesine neden olan “ilk” kumbarayı bu banka sundu. Bu banka, İskenderiye’deki şubesiyle bankacılık hizmetlerini yurtdışına taşıyan “ilk” Türk Bankası. Türkiye, elektronik bankacılık kavramı ile bu banka sayesinde tanıştı. İnsanımız “ilk” ATM’yi (Bankamatik) bu bankada gördü, “ilk” elektronik işlemini bu bankada yaptı. Telefon bankacılığını “ilk” uygulayan bu banka oldu. Bu banka, Yatırım Hesabı’nı Bankamatik kolaylığıyla sunan “ilk” ve bugüne kadar tek banka. Çağdaş bir yatırım aracı olan

gelir ortaklığı senetleri ve yatırım fonları da, bankacılık sistemimize ve halkımızın yararına “ilk” kez bu banka tarafından sunuldu. Bu banka, Avrupa’da %100 Türk Sermayeli “ilk” bankayı, İşbank GmbH’yi kurdu.

Bu banka, ilk günkü duyarlılık ve inançla bugün de işbaşında. Yaşı, uğraşı, uzmanlığı ne olursa olsun, çalışan, üreten ve tasarrufun değerini bilen halkımıza, çağdaş bankacılığın tüm hizmetlerini sunmaya devam ediyor. Ve bu banka, nesiller boyu olduğu gibi bugün de “paranızın, istikbalinizin emniyeti”.

Şimdi zaman, yine iş zamanı.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

“70 yıldır bankacılıkta öncü”

Gazetecilik nedir, ne değildir?

"Köpek zamanı"

Bizdeki gazeteci-yazarlar gibi, yıl boyu yazdığı makale ya da araştırmaları bir araya getirip kitaplaştırmaktansa, gazetecilik, habercilik, gazeteci-iktidar ilişkisi, sır, sırrın cazibesi, intihar, siyasi nedenlerle intihar, mali ve siyasi skandallar konusunda, neredeyse tüm araştırmaları gözden geçiren Plenel, kitabıyla derin bir gazetecilik dersinin notlarını oluşturuyor.

Ragıp DURAN

Fransız Le Monde gazetesinin genç yazarları müdürlerinden Plenel, Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın iki yakın çalışma arkadaşının intiharından ve Paris'teki son yılların siyasal, medyatik, mali, ekonomik skandallarından yola çıkarak gazeteciliği sorguluyor. Gazetecinin görevlerini araştırıyor, ahlakını, çalışma koşullarını, toplumla, okurla, siyasi ve ekonomik iktidar odaklarıyla ilişkilerini sorguluyor.

Plenel yaklaşık 20 yıldır Le Monde gazetesinde çalışıyor. 40 yaşlarında, çalışkan bir muhabir aslında. 1984 yılından bu yana 6 kitabı yayımlandı. Daha önce gazetede çıkan yazılarının derlemesi değil bu kitaplar.

Plenel adıyla Fransız okur ilk kez 1988 yılında "Mourir a Ouvea" (Ouvea'da Ölmek) başlıklı kitapla tanıştı. Yeni Zelanda'da Fransız nükleer denemelerinin yapıldığı bölgede batan Greenpeace gemisi gündemdedi o dönem. Plenel, Le Monde'daki meslekdaşı Alain Rollat ile bu sabotajın bizzat Fransız hükümetinin emriyle gerçekleştirildiğini belgeleriyle kanıtladı. Savunma Bakanı Charles Hernu'nün sorumluluğunu kanıtladı. Fransız ajanların faaliyetlerini gün ışığına çıkardı.

1984'de yine Rollat ile birlikte yayımladığı "L'Effet Le Pen" (Le Pen Etkisi) başlıklı kitapta bu kez Fransız aşırı sağının labirentlerine girdi,

faşist Le Pen'in siyasi söyleminin toplumdaki izdüşümlerini araştırdı.

1992'de piyasaya çıkan "La Part d'Ombre" (Gölgenin Payı) adlı araştırması ise Elysee Sarayının kirli çamaşırlarını gündeme getiriyordu.

Olayın önünde / Olayın peşinde

Plenel, aslında Le Monde gazetesine önemli bir katkıda bulundu. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeniden oluşmakta ve kurulmakta olan Fransız toplumunun üst düzey yöneticilerine ve siyasi sınıfın üst tabakası ile aydın okurlara dünya ve ülkeden haber ve bilgi vermeyi amaçlayan Le Monde, bir "referans" gazetesi niteliğini

taşıdı uzun yıllar. Le Monde, bir gün önce dünyada ve Fransa'da olup biten olayları anlamaya ve anlatmaya çalışan bir gazeteydi. Dolayısıyla olayların arkasından giden bir gazete idi. Olayları kendi bakış açısı ile yorumlar, değerlendirir, olay ve açıklamaların söylemini çözer, tahlil ederdi. Le Monde bu anlayış nedeniyle olayları öngören, önceden haber veren, özel haber peşinde koşan bir gazete değil, "kamuyu yaratıcısı" yayın organı konumundaydı.

Plenel'in gazetecilik anlayışı ve çalışma tarzı ise Le Monde'un bu nitelikleri çerçevesini aşıyordu. O, "Köpek Zamanı"nda da anlattığı gibi, gazeteciliğin, olup bi-

teni aktarmakla yetinmemesi gerektiğini, dibe ve tavana inip çıkmasının şart olduğunu, kulisleri, işin perde arkasını mutlaka araştırması, olayı, olguyu açıklaması veya herhangi bir tutumu, sıradan bir okur için "anlaşılır" kılınması gerektiğini, dolayısıyla, tüm sis perdesini ve tüm gizlilik ve muğlaklığın ortadan kaldırılması gerektiğini yazıyor. Plenel'in esas muhatabı da bilgiyi ve sırrı elinde tutan iktidarlar. Daha sonra da bu iktidarlara medya arasındaki bağımlılık ilişkilerini irdeliyor.

"Investigativ reporting" adı verilen, Türkçe'ye "araştırmacı gazetecilik" olarak yanlış bir şekilde çevrilen bu alan, Plenel'in üzerinde yoğunlaştığı konu. Önce deyim üzerinde duruyor yazar: Her tür gazetecilik, her tür habercilik kaçınılmaz olarak bir araştırmaya dayanır.

Bu nedenle bu türe belki de "soruşturmacı" gazetecilik adı verilebilir, ki bu da yeni bir tür değil. Gazetecilik, son 30 yıl içinde, siyasi ve mali iktidarın medyaya girmesiyle, ortaya çıkan dikey gazeteciliği (bilgiyi, haberi, bilgi ve haber sahibinden yani iktidar odaklarından, bilgisi haberi olmayana, yani sıradan okura, yurttaş tekyanlı olarak iletmek) yıkmak ve aşmak amacıyla, belki de daha doğrusu asal işlevine dönmek amacıyla, yatay gazeteciliğe (bilgi ve haber akımının çeşitli odaklar arası ve odaklarla yurttaşlar arasında serbest ve çok yönlü dolaşımı) geçmek amacında.

Kuşkusuz, "sorgulamacı" sözcüğü burada bazı olumsuz çağrışımları da beraberinde getirebiliyor. Sorgu yargıcı ya da savcı ve hatta polis de bu tür faaliyetlerde bulunuyor. Plenel, kitabının çeşitli bölümlerinde polis ile gazeteci arasındaki farkı, hem tarihi metinlere dayanarak teorik, hem de örnek olarak işlediği somut olaylara dayanarak açmıyor. Tabii ki, en önemli fark, bu işlevi gerçekleştiren polis ile gazeteci arasındaki fark, bağlı bulundukları kurumlar ve bu kurumların amaçları. Yani polis, devlet adına bir sırrı keşfedip gizlemeyi amaçlıyor, gazeteci ise bağımsız ve popüler amaçlarla (daha doğrusu okur ya da toplum çıkarı için) sırrı keşfedip açığa vuruyor. Üstelik polis ya da savcının belirli tabuları, sınırlı alanları varken, gazetecinin herhangi bir kısıtlaması bulunmuyor.

Fransız gazeteci-yazar, Watergate skandalı ile gündeme gelen bu gazetecilik türünün aslında hiç de yeni olmadığını hatırlatıyor. Bizdeki gazeteci-yazarlar gibi, yıl boyu yazdığı makale ya da araştırmaları bir araya getirip kitaplaştırmaktansa, 16. yüzyıldan günümüze, gazetecilik, habercilik, gazeteci-iktidar ilişkisi, sır, sırrın cazibesi, intihar, siyasi nedenlerle intihar, mali ve siyasi skandallar konusunda, Fransız, Alman, İngiliz ve Amerikalı önde gelen, neredeyse tüm araştırmaları gözden geçiren Plenel, "Köpek Zamanı" kitabıyla derin bir gazetecilik dersinin notlarını da oluşturuyor. Gerçek gazeteci mesai saatleri dışında, kokteyl ve resepsiyonlarda, parası şirketlerce ödenen gezi ve tatilleri değil, evinde kitaplarının karşısında oluyor.

İki intihar ve bir sürü kirli iş

Mitterrand'ın eski Başbakanı Beregovoy ile Fransız istihbarat teşkilatının eski genel müdürü ve sonra Elysee

Köpek temasının, "Köpeğin uysalı değil havlayanı makböldür", "İt ürür kervan yürür", "Av köpeği, bekçi köpeği" gibi benzetmelerle neredeyse her sayfada gündeme geldiği kitap, Çin takvimine göre "Köpek Yılında" kaleme alınmış. Kendisini tasmaz, sabipsiz ve sadece gerçeğin peşinde koşan, havlayanı gerektiğinde ısırarak bir köpek olarak tanıtmaya çalışan Plenel, kitabın ithaf bölümünde bir tek sözcüğe yer vermiş: "Kedi'ye..."

Saray'ın istihbarat danışmanı Grossouvre'un intiharlarının ardındaki nedenleri araştıran Plenel, yozlaşmış-kokuşmuş iktidarın ortaya çıkan kirli çamaşırları konusunda, iktidar sahipleri ve medyanın yazdıklarını tahlil ediyor. Gazeteciliğin gazeteciliğini yapmaya çalışıyor. Ve işin tam da bu noktasında medya-iktidar ilişkilerindeki bağımlılığın neden ve kaynaklarına değiniyor. İktidarların "soruşturmanın selameti için gizlilik" kuralından "devlet sırrı" anlayışına kadar iktidarı koruyan kalkanları parçalıyor, kalkanın gerçek işlevini açığa vuruyor. İktidara asılanmış medyanın işbirlikçi tutumunu sergiliyor.

Plenel'in ele aldığı örnekler, sadece bu iki intihar olayı değil. Fransa'da yaklaşık son on yıldır meydana gelen Greenpeace gemisinin devletçe batırılmasından, Vincennes'de yakalanan IRA'nın sözümona teröristleri olayına, ünlü televizyon haber sunucusu PPDA'nın Lyon kentinin sağcı Belediye Başkanı Michel Noir ve onun kayınpederi iş adamı Botton'la olan para-pul-hediye ve yayın ilişkilerine, Carrefour skandalının devlet yetkililerince sahte pasaportla yurtdışına kaçırılan sorumlularından birine kadar, karanlık belli başlı olaylara değiniyor.

Köpekname

Köpek temasının, "Köpeğin uysalı değil havlayanı makböldür", "İt ürür kervan yürür", "Av köpeği, bekçi köpeği" gibi benzetmelerle neredeyse her sayfada gündeme geldiği kitap, Çin takvimine göre "Köpek Yılında" kaleme alınmış. Kendisini tasmaz, sabipsiz ve sadece gerçeğin peşinde koşan, havlayanı gerektiğinde ısırarak bir köpek olarak tanıtmaya çalışan Plenel, kitabın ithaf bölümünde bir tek sözcüğe yer vermiş: "Kedi'ye..."

Kitabın başlığı Fransızca'da "atmosfer koşulları özellikle de yağmur yüzünden kimselerin dışarı çıkmadığı bir hava" anlamına da geliyor. Vuran vuruyor, yiyen yiyor, medya içeride, ses yok!

Kitabın en hoş yanlarından biri de başlığını açması ve "köpek" mefhumuna sürekli atıfta bulunması. Aslında kitabın başlığı veren Mösyö Mitterrand'ın bizzat kendisi. Çünkü, "Tanrı" ya da "Seçilmiş Monark" gibi takma isimlerle anılan Cumhurbaşkanı'nın işçi kökenli Başba-

Türkiye'de siyasi ve iktisadi iktidar odaklarından bağımsız, güçlü bir medya organı olmadığı için, skandallar bir türlü gün ışığına çıkarılamıyor. Çünkü it iti ısırmıyor. Bir hayvan dostu olarak, kimi yerlerde "köpek" sözcüğünün olağanüstü olumsuz çağrışımlarla yüklü olması nedeniyle, köpekler ve köpekseverlerin hoşgörülü olacağına inanıyorum.

kanı Beregovoy'un 1 Mayıs günü tabancayla intihar etmesinin ardından, Mitterrand yakın çalışma arkadaşının mezarı başında yaptığı konuşmada, medyayı kastederek "Onurlu bir insanı köpeklerle bırakmayacağız" diyordu. Cumhurbaşkanlığının bir yetkilisi, bu açıklamanın hemen ardından "Sayın Mitterrand 'Köpekler' dedi ama söz konusu sözcüğü tekil olarak algılamak gerekir" diyerek, açıklamayı yorumladı. Tekil köpek, Edwy Plenel'den başkası değildi. Çünkü Le Monde'un bu sıkı muhabiri, Başbakan'ın intihar nedenleri üzerinde durduğu çeşitli yazılarında, bir iş adamının Beregovoy'a faizsiz olarak verdiği borcu ortaya çıkarmış üstelik borçların vadesi geldiği halde tüm tutarın ödenmemiş olduğunu saptamıştı. Kitap, siyasi iktidarın medyaya yönelik suçlamasına karşı ayrıntılı ve gerekçeli bir yanıt niteliğinde.

Fransa'da gerek iktidar, gerekse medyanın önemli bir kesimi Plenel'in şahsında, işi kurcalayan gazetecilere karşı, özellikle de Canard Enchaîné'ye karşı neredeyse katil gözüyle bakmaya başlıyorlardı. Olayın üzerine giden gazeteciler suçlu, Başbakan gibi bir yetkili faizsiz borç alıp ödemeyince masum oluyordu yani! Beregovoy'nun intiharı, iktidar-uysal medya ikilisi tarafından "özel hayata saygı", "kişisel haklar" gibi önemli ilkeler sömürülerek ve tahrif edilerek gündeme getirildi. Plenel, kitabında bu yüce ilkelerin haksızlık, yasa dışılık, kayırma gibi amaçlar için ağıza bile alınamayacağını belirtiyor ve çeşitli siyaset sosyolojisi çalışmalarına atıfta bulunarak "sır"ın devlette tekelleştirilmesine karşı çıkıyor. Yurttaşlarının tümünün eşit düzeyde bilgi sahibi olduğu açık (temiz değil) toplumu anlatıyor.

Plenel, kitabının bu bölümünde İtalya örneğine de değinerek, siyasi iktidarın bu gizli komplocu tutumları ve medyanın da bu suça ortak olması nedeniyle, Batı toplumlarında tehlikeli bir akım olarak popülizmin geliştiğini, medyanın iktidar yanlısı kimliğini gizleyerek alternatif bir iktidar olarak kamunun karşısına çıktığını, hatta İtalya örneğinde olduğu gibi medyanın doğrudan siyasi iktidarı ele geçirdiğini kaydediyor. Fransa'da Le Pen, İtalya'da Forza Italia (Berlusconi) akımlarının bu akım sonucunda güç kazandığını hatırlatıyor. Le Monde gazetesi, gelenek üzere, yazı işleri müdürlerinden Plenel'in kitabının tanıtımını, Philippe Sollers gibi ünlü bir yazara sipariş ederken, Sollers de bu yazısında medyanın popülizmi hem

yaratan hem de körükleyen niteliğine değiniyor.

Plenel, daha önce gerek Le Pen hakkındaki yazıları gerekse sol ve aşırı-sol örgütler hakkında yazmış olduğu değerlendirmeler esas alınırsa, solculuğundan kuşku edilmeyecek bir gazeteci. Dolayısıyla Mitterrand'a karşı herhangi bir önyargısı yok, sağcı hükümetin Cumhurbaşkanlığı'na ya da sola karşı kurmaya çalıştığı komplolara alet olabilecek toylukta bir gazeteci de değil. Zaten Plenel, kitabın hiç bir yerinde kendi genel siyasal-ideolojik tercihleri konusunda açıklama yapmıyor. Onun sorunu, eldeki bilgileri birleştirerek intihar ya da mali skandalları anlaşılabilir kılmak, sırları açığa çıkartmak.

Plenel altı bölümde derlediği kitabına verdiği ara başlıklarla da aslında çok şey anlatıyor: "Elysee'nin Hayaleti", "Kervan yürür", "Ezilmiş köpekler", "Ebedi uyku", "Dünyanın öbür yüzü" ve "Dikey gazetecilik".

Köpoğlu köpekler zamanı

Kitabı okurken, Türkiye'yi anımsamamak olanaksız. Bir işadammın hediye olarak verdiği uçak biletlere, yaz tatilleri, otel paraları, televizyon vericileri ve karşılığında yapılan yayınlardan söz ediyor Plenel. O zaman, Türkiye'de Haziran ayında cezaevine konan bir borsacının yanında sırtan gazeteci akla geliyor. Neyse ki bizde de olan havlayan köpek meslekdaşlarımızdan biri, bir devlet büyüğünün Amerika'daki gizli mal varlığını ortaya çıkarınca, tasmalı ve uysal meslekdaşlarının sessizliği ya da devlet büyüğü adına savunmaya geçmeleri geliyor akla. İstanbul'daki su skandalının acar köpekleri, resmi istihbarat kurumlarının verdikleri dosyaları "araştırmacı gazetecilik" adı altında yayınlarken, aynı istihbarat kurumlarının adının karıştığı çeşitli mali skandallar ve cinsel raporlar ile işkenceler konusunda ağızını sım sıkı tutmalarını hatırlıyor insan.

İktidar-medya ilişkileriyle ilgili bölümleri okurken, gelin de, gençliğinde Marcuse'leri, MacLuhan'ları öven eski bir akademisyenin büyük bir gazetenin kaptan köşküne geçince, DEP konusuna değinmemek için Woodstock'a gidip gitmeyeceği konusundaki kıymetli fikirlerini kaleme almasına şaşmayın! Aynı kalem sahibinin, Türkiye'de yüzlerce insan kurşunlanırken, Çiller'in gündeme getirmeye çalıştığı "ölüm hakkı" konusuna dikkat çekmesi de ne kadar anlamlı değil mi? Babıali'de ve şimdilerde İkitelli'de aslında herkesin tanyıp da sustuğu, altın kolye ve bilezikli polis muhabirlerinin gençliğinde simit-çay'a talim ettiklerini hatırlamaz mı medya çalışanları?

Türkiye'de siyasi ve iktisadi iktidar odaklarından bağımsız, güçlü bir medya organı olmadığı için, skandallar bir türlü gün ışığına çıkarılamıyor. Çünkü it iti ısırmıyor. Esas olarak bir kedisever olmama rağmen, bir hayvan dostu olarak, kimi yerlerde "köpek" sözcüğünün olağanüstü olumsuz çağrışımlarla yüklü olması nedeniyle, sevgili köpekler ve köpekseverlerin hoşgörülü olacağına inanıyorum.

Sonuç olarak Plenel, Fransa için "Köpek Zamanı"nı anlatmış, Türkiye'de birisi çıkıp da, "Köpoğlu Köpekler Zamanı"nı yazsa...

Metin Kurt:

"Sporun kendisini tartışmayan demokrat olamaz!"

"Biz Türkiye'de yanlış şeyleri tartışıyoruz. Futbolda, bugün, yerli-yabancı, Anadolu-İstanbul ikilemi tartışılıyor. Oysa, tartışılması gereken, tavan-taban meselesidir. Sporun, sonuçları değil, kendisidir. Alternatif bir spor anlayışı yaratmamız için işe buradan başlamalıyız."

Metin Kurt, 70'li yılların ortalarında, Galatasaray'ın yıldız futbolcusu olarak sivrildi. Aynı yıllarda, Türkiye'deki yerleşik spor anlayışına karşı çıktığı için önce Galatasaray'dan, sonra da transfer olduğu diğer takımlardan uzaklaştırıldı. 70'li yılların sonunda, Politika gazetesinde spor yazıları yazmaya başladı; yazıları ilgi görünce, gazete yöneticileri bir spor sayfasının gerekli olduğunu düşündüler ve sayfanın yöneticiliğini Metin Kurt'a verdiler. 12 Eylül yönetimi, diğer sol basınla birlikte Politika'yı da kapatınca, Metin Kurt, kendi olanaklarıyla, "Sportmence" adlı bir haftalık spor dergisi yayınladı. Sportmence'nin yayın hayatı 10 ay sürdü. Daha sonra, çeşitli amatör takımlarda teknik direktörlük yaptı, amatör sporcuların örgütlenmesi yönünde çalışmalar yürüttü. Bugün, ikinci kez, elden dağıttığı Sportmence'yi yayınlıyor ve amatör sporculara yönelik çalışmalarını sürdürüyor. Metin Kurt ile bugünkü spor ideolojisi ve siyaset-spor ilişkileri üzerine görüştük.

Futbol oynadığınız yıllarda Türkiye'deki spor anlayışına karşı mücadele yürütmeye başlamıştınız. Bu mücadeleyi sürdürdünüz. Sizce, Türkiye'deki spor anlayışında eksikliği nerede aramak gerekir? Yetmişli yıllarda nelere karşı çıkmıştınız?

Ben şuna inanıyorum: İnsanlarımız, bugünkü spor yapısının yanlışlığının farkında. Ama, buna karşı alternatif sporu yaratma imkanımız bulunamadı. Yanlışlık şuradan kaynaklanıyor: Sporun kendisini tartışmamız gerekirken, biz, sürekli sporun sonuçlarını tartıştık.

Şu anda, biz, Türkiye'de yanlış şeyleri tartışıyoruz. Örneğin, bugün futbolda, yerli-yabancı, Anadolu-İstanbul ikilemi tartışılıyor. Oysa, tartışılması gereken tavan-taban meselesidir. Geçenlerde Eyüp sahasına gittim. Bir futbol sahasında, bir saatte dört takım birden antrenman yapıyordu. Yarım saat bir takım çalışıyor, yarım saat öbür takım çalışıyor, bir kale arkasında bir takım çalışıyor, diğer kale arkasında başka bir takım çalışıyor. Tartışılması gerekenler bunlardır.

Yetmişli yıllarda bunlar tartışılmaya başlanmış ve galiba bazı aktivitelerde de bulunulmuştu.

Evet, 68 döneminden gelen bir toplumsal coşku vardı, yetmişli yıllarda bu coşku spor sahalarına da yansdı. Sporcular, kendi aralarında belli bazı konuları düşünüp tartışmaya başlamışlardı. O dönemde belli bir yol alınmış, sporcuların birliği sağlanmıştı. Uyduruk olan amatörlük-profesyonellik ayrımları aşılmış, sporcular tek bir çatı altında, Amatör Sporcular Derneği adı altındaki bir yapılanmada toplanmışlardı. Bu, toplumda da, belli hareketleri beraberinde getirmiş, spor tartışılmıştı.

O dönem, CHP'nin sol kanadındaki bazı mil-

letvekilleri de spor konusuyla ilgileniyorlardı. Beden Terbiyesi Genel Müdürü Fikret Ünlü vardı örneğin, bizim derneğin başkanıydı. Kurthan Hoca (Fişek) vardı. Bunlar, spor konusunu toplumsal açıdan yeni baştan irdeleyen kimselerdi. Ve, bunu aktif olarak destekleyen sporcular vardı. Bu sporcular, hem büyük spor kulüplerinde, hem de beden terbiyesi teşkilatının çeşitli ünitelerinde örgütlenmişlerdi. Örneğin Ankara'da bunun başını ulusal atletler çekiyordu. Mehmet Yurdadönler, Sermet Timurlenkler vardı. İstanbul'da spor kulüplerinin temsilcisi, Fenerbahçeli rahmetli Kaptan Önder; Beşiktaş temsilcisi Mehmet Ekşi; Galatasaray temsilcisi kaleci Eser idi. Ve bayağı ses getirecek eylemler de yapılıyordu o dönemde. Örneğin, 79 yılında, sporla sağlıklı yaşamın birbirinden ayrılması gerektiğine inandığımız için, "sağlıklı ve gülbüz çocuklar koşusu" düzenlemiştik. Bu koşu için, İnönü Stadi'nin önünü trafike kapatmıştık, kürsüler kurulmuştu, zamanın İstanbul Belediye Başkanı Aytekin Kotil de, o kürsülerde konuşmuş ve bizimle birlikte mücadele edeceğine söz vermişti. Sonradan 12 Eylül gelince, bu tartışmalar ve olaylar kesildi.

Burada bir konuyu belirtmek istiyorum: Bu hareketlerin başarısızlığa uğramasının kökeninde, bu işin teorisini oluşturması gereken devrimci güçlerin, spora eksik yaklaşması yatıyordu. Sporu toplumun aiyonu olarak görüyorlardı ve yaklaşımları Portekizli diktatör Salazar'ın "üç f" yaklaşımı ile sınırlıydı.

Oysa, konunun kavranması ve belli bazı alternatif politikalar üretilmesi gerekiyordu. Bu yüzden, hence, sporun kendisini tartışmayan kişi, demokrat olamaz. O dönemde uzun tartışmalardan sonra, biz bir çizgi koymuştuk.

Neydi bu çizgi?

Şuydu: Spor sanıldığı gibi aksine, sağlıklı insan yaratmaz. Tam tersine, sağlıklı insanlar tarafından yapılır. Şimdi, spor bir üst yapı kurumu olduğu için onu kullanacak güçler bellidir. Biz, meseleyi, "spor, toplumsal bir gerçek olduğuna göre, o zaman sporun içindeki mücadele koşulları farklıdır, spor alanları dışındaki mücadele koşulları farklıdır" diye değerlendirmiştik.

Yaptıklarımın bir muhasebesini çıkardığımda şunu anlıyorum: Mücadele toplumsal, fatura tek başınadır. Seksen sonrasında bazı insanların tutum ve davranışlarını hiç bir zaman benimsemedim. Toplumsal mücadelenin sürdüğü inancındayım ve bu mücadelenin bir tarafında her zaman bulunmaya çalışıyorum.

Spor alanları içindeki mücadelede, sporcular öncelik alır. Sporcuların ekonomik demokratik mücadeleleri, sporunun sendikalaşması, sporda demokrasi mücadelesi bu alanda yapılmalıdır.

Öte yandan, geniş kitlelerin yararlanabileceği spor alanları inşa edilmelidir.

İstanbul'da, şimdi, bazı belediye başkanları, yanına birkaç tane de işadamı alıp, kulüp başkanları oluyolar. Ve nereden toplandığı belirsiz paralar, kokuşmuş spor batakhanesinin içine akıtılıyor. Belediyenin görevi, bu mudur acaba? Onun yerine, hepimizin, yediden yetmişe sağlıklı yaşaması için oyun alanları, yeşil alanlar, parklar, kıyı seritleri yaratmak değil midir?

Peki, bu anlayışla, Türkiye'de seksenli yıllarda spor nereye geldi?

Medya son zamanlarda sporda gelişme olduğunu öne sürüyor. Ama bence spordaki gelişme vasat. Gelişme söz konusuysa, spor uluslararası bir pazar olduğuna göre, biz, niçin bu pazarda sürekli spore ithal ediyoruz ve niçin ihracatımız sıfır? Biz, sporda, Batı'dan bir kategori bile altta olsaydık, ihracat yapabiliirdik. Çünkü, bizim sporcuların, göçmen işçilerimiz nedeniyle Avrupa'da belirli bir seyirci potansiyeli var.

70'lerde Türkiye'de spor ve sporcu kalitesi daha iyi miydi?

Bugünkünden daha iyi bir düzeyde değildi. Örneğin, Galatasaray'da üst üste üç sene şampiyon olduğumuz zaman daha kademe anlayışını bilmiyorduk. Türkiye'de hababam futbolu oynanıyordu. Biz, sadece kanat akını organizasyonu ile üç sene arka arkaya şampiyon olduk. Sonra, Avrupa'daki modern futbol, yavaş yavaş yabancı hocalarla, yabancı sporcularla, televizyonla bize gelmeye başladı. Bazı şeyleri, genel bir şablon olarak, biz de kaptık. Artık, bizim amatör takımlarımızın bile sahada oyun disiplini, kademe anlayışı var. Ama, şunu da vurgulamak gerekiyor: O zamanki futbol anlayışı ile bugünkü futbol anlayışı çok farklı. Bizim zamanımızda salt teknik ön plandaydı, şimdi dinamik teknik ön planda. Son dünya kupasını izlerken de bunu görüyoruz. Futbolun kaba inşaatı artık bütün ülkelerde yapılmış durumda. Bugün sorun, "dinamik tekniği" uygulayan, çok çabuk karar veren üstün teknik adam yetiştirmek. Türk futbolu da bunu yapmak zorunda. Bu da, bir endüstri meselesi, alttan üste bir yapılanma meselesi, tabanla tavan arasında bir uyum meselesi. Bizde futbol eğitimi olmadığı gibi, kişiye küçük yaştan inisiyatif kazandıracak toplumsal eğitim de yok. Onun için yıldız futbolcu yetiştiremiyoruz. Örneğin, eğitim olmadığı için, Türk futbolcusunun vuruş tekniği, Avrupalı meslektaşına oranla çok zayıftır.

Galatasaray'da oynadığınız yıllarda siyasi bir çıkış yapmışınız. Sonradan bunun bedelini ağır ödediniz...

Türkiye'de oyunu kuralları içinde olmayanlar, yıldız sporcu olsalar bile derhal kulüpten uzaklaştırılır. 76'da, biz, Galatasaraylı futbolcular, greve gittik. İstisnasız bütün futbolcular greve katılmıştı. Bunun nedeni de, o

dönemde, paralı manager Turgan Ece'nin sporcuların prim haklarına el koymasındır. Daha sonra, kulüp, greve giden futbolcuları teker teker kendi yanına çekmiştir. Greve doğal bir tepki için gidildiği ve ortalıkta bu koruyacak mekanizma olmadığı için, sporcuları kendi yanımızda tutamadık. Hatta, hiç unutmamam, Nihat, çocuğunun ölüsün öptüğü halde, yani bu kadar feodal değerlere sığındığımız halde, para tatlı gelmiş, öbür tarafa geçmiştir. Greven sonra en son üç kişi kaldık. Yasin, B.Mehmet ve ben.

Yasin ve B.Mehmet'i, Abdi İpekçi kandırdı. Onları çağırıp, "Metin aşırı sola kaçtı, siz kendiniz kurtarın" dedi. ikisini kandırıp özür diledi. Sıra bana geldiği zaman, ben, özür dilemek yerine Kayseri'ye gitmeyi tercih ettim. Kayseri'de de, sonra Sivas'a gittiğimde de aynı şeyler oldu. Ben, bu düzen içerisinde, bu düzeni yöneten güçlerle hiç bir zaman uyum sağlayamadım.

Şimdi yaptıklarımın bir muhasebesinin yaptığımıda şunu anlıyorum: Mücadele toplumsal, fatura tek başınadır. Seksen sonrasında bazı insanların tutum ve davranışlarını hiç bir zaman benimsemedim. Toplumsal mücadelenin sürdüğü inancındayım ve bu mücadelenin bir tarafında her zaman bulunmaya çalışıyorum.

Bugün, Türkiye'de sporcular bu tür bir mücadele yürütüyor mu?

Şu anda bütün çalışmalar altta yapılıyor. Bugünkü, futbol takımlarının ya da spor kurumlarının tümü yukarıdan aşağıya doğru kurdurulmuştur. Biz, tabandan yeni bir hareket organize etmek ve bunu da bir sendikalaşma biçimine dönüştürmek istiyoruz. Sporunun mücadele biçimi, Türkiye'deki mücadele biçiminin dışında seyreder, sporcu, o mücadelenin içinde yerini almak zorundadır. Rıdvan - Tanju olayına bakalım. İkisi de yanlış yapmış olabilir. Ama, bir idareci, Rıdvan'a, "konuşursan sana jübile yapmam" diyebilir. Bu açık bir tavidir. Ben jübile yapmadım. Modern dilencilik olarak kabul ettiğim için yapmadım. Ama, jübile bir haks, bunu insanlar, kendileri kullanmalıdır. Bu hak, idarecinin iki dudağı arasında olmamalıdır.

Bugün, Türkiye'de, alt kümelerde oynayan sporcuların durumu, aynı emekçi kitleler gibi, her geçen gün biraz daha bozuluyor. Pasta yukarıda bölüşülüyor, aşağıda yoksulluk görüntüleri var. Yüzlerce binlerce sporcu

tabanda aç ve sefil durumdayken, gündemde, yukarıdaki yıldız sporcular var. Türkiye'deki bu spor yapısı, yabancı parfümlerle de gizlendiği için, ister istemez Hakan'ın transferi konuşuluyor, Feyyaz'ın çek problemi konuşuluyor. Ama, bugün tabanda sporcuların ne durumda olduğu gözden ırak tutuluyor.

Bence tabanda yer alan genç çocuklar, kendi kendilerine biraraya gelemezler. Ama, biraraya gelmeye de hazırlar. Bilgi birikimi olanların onları birleştirmesi,

birikimlerini onlara aktarması gerekiyor. Ben, onlarla birlikte birşeyler yapmaya çalışıyorum. 1981 yılından bu yana, bir ya da iki kez Birinci Lig maçına gittim. Sürekli amatör küme maçlarına giderim.

Ne tür çalışmalarınız oldu?

Örneğin, 1981 yılında biz 4 amatör, bir profesyonel kulübü

birleştirmiştik. Beyoğlu Yeniçarşı, Yıldız, Otomarsan, DSI. Yediüke'yi de İkinci lig kulübü olarak satın almıştık. Tamamen kendi yetiştireceğimiz çocukları, İkinci Lig kulübü olarak piyasaya sürmek istiyorduk. Amatör kulüpleri lise, profesyonel kulübü ise kulübü de üniversite olarak almıştık. Girişimimizi farkedenden güçler, bunu engelleme için ellerinden geleni yaptılar ve sonuç başarısız oldu.

Biraz önce bazı belediye başkanlarının, kendilerine siyasi güç sağlamak için futbol kulüplerinin başkanlığını ele geçirdiğini söylediniz. Genel olarak sporun, özel olarak da futbolun, siyasi amaçlar için kullanıldığını söyleyebilir miyiz?

Evet, üstelik, Türkiye'de bugün değil, 1923'ten itibaren beri bu böyledir. 1923'den bu yana spordaki örgütlenme modellerini izlerseniz, Türkiye'deki siyasal gelişmeyi de izlersiniz. Sanıldığı gibi, kendiliğinden spor için politikalar üretilmiyor. Üretilen politikalara göre spor yönlendiriliyor. Örneğin, 1923'te, Türkiye'de, liberal ekonomi modeli benimsenmiş ve o zamanlar spor yapmak isteyenler spor kulüplerine gitmişler, sporu yönetmek isteyenler kendi kulüplerini, kendi federasyonlarını kurmuşlar. 30'lara doğru ekonomik bunalım başlayınca ve Türkiye'ye de yansırken, yarı devletçilik uygulamasına geçilmiş, Türk Spor Kurumu kurulmuş; paylaşım savaşı başlayınca 3530 sayılı yasa çıkarılmış, hatta, bütün gençlerin bir spor kulübüne üye olmaları zorunluluğu getirilmiş. Ve kulüplere tahta tüfekler

Susturulmuş, bastırılmış, takat tepkisi olan topluluğun, tribünde, amigo dediğimiz önderleri tarafından yönlendirilmesi ve yanlış yere kanalizasyonu çok kolay

dağıtılmış, yani savaş eğitimi için spordan yararlanılmış. 1950'den sonra büyük kentlerde dışa bağımlı sanayi gelişmeye başlayınca, sanayinin olduğu yerde, bu sefer yarı profesyonellik uygulamasına geçilmiş; 60'lardan sonra, Anadolu'ya küçük ve orta ölçekli sanayi gelişmeye başlayınca, spor bu kez Anadolu'ya girmiş. İkinci ve Üçüncü Ligler kurulmuş.

DemİN de sözünü ettiğim gibi, birçok politikacı da sporu kullanarak kendi tanıtımlarını yapıyor. Mehmet Ali Yılmaz'dan, Cavit Çağlar'a kadar....

Peki, bugün iktidardaki sınıfların spora bakışı nasıl sizce?

Bence, sporun kapitalist kullanım biçiminde hedef, insanların düşünmesini önlemektir. Sporun içindeki ideoloji, rekabet ideolojisi. Sporda dostluk yoktur. İki boksör birbirine yumruk atarken, iki futbolcu birbirine çalım atarken, bunun dostluğu olmaz.

Spor ve siyaset her zaman içiçe olmuştur. Olimpiyatların kurucusu Baron de Coubertin, zamanında, bir bildiri yayınlayarak, o günkü spor anlayışını suçlamıştır: Suçlamaları şunlardır: Bir, spor, ticaret anlayışını yayıyor, iki, entellektüel gerilemede rolü var, üç, bedeni aşırı yoruyor. Bu sakıncaların giderilmesi için, bir reform listesi yayınlanmış, ama, kimsenin işine gelmediği için hasıraltı edilmiş ve unutulmuştur.

Bugün, geçmiştekinden farklı olarak, tribünlerde, hayli politize olmuş bir seyirci var. Seyirciler o yöne doğru kanaliz ediliyor. Neredeyse bütün maçlarda İstiklal Marşı söyleniyor, Kürt sorunu ile ilgili çeşitli sloganlar atılıyor, attırılıyor. Galatasaray'ın Avrupa Kupası maçlarından sonra kendiliğinden yürüyüşler oluyor, çeşitli şoven sloganlar atılıyor. Yani, futbol geçmiş yıllarda olmadığı kadar siyaset tarafından yönlendiriliyor.

Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Sporun, insanın içindeki şoven duyguları körüklediği eskiden beri bilinen bir gerçek. Bugün, spor basını da bunu körüklüyor. Örneğin biz Avusturya ile maç yapacaksa,

"Viyana Kapılarında" diye başlık atarlar. Şimdi, son ekonomik sosyal olaylarla artık ipliği iyice pazara çıkmış milliyetçi duyguların bir yerde giderilmesi gerekiyor. Sporun en önemli işlevlerinden biri de bu zaten.

Spor, aslında barış değildir. Bir kavgadır. Birakin profesyonel maçları, halı sahada bile beş-altı kişi futbol oynarken, rekabeti körüklemeye çalışırsanız, orada da kavgı çıkar. Bunun geçmişte örnekleri var. Örneğin, bir Sivas-Kayseri maçı.

Sporun son dönemdeki bu

kullanış biçimi, bazıları tarafından da körükleniyor. Türkiye'de, günde sadece üç tane spor gazetesi çıkıyor. Ve bu gazeteler, küfür edebiyatının en güzel örneklerini sergiliyorlar. Okuyucu bunu okuyor ve maça yönlendirilmiş olarak gidiyor. Şu anda, Türkiye'de, insanların büyük çoğunluğunun düzene tepkisi olduğu kesin. Fakat, susturulmuş, bastırılmış bir topluluk var. Çünkü, insanlar 80 öncesinde olduğu gibi düzene karşı çıkamıyorlar; buna karşı çıkmak, faturayı tek başına göze almak, ancak bilgi donanımına sahip insanlara özgüdür. Bu susturulmuş, bastırılmış, fakat tepkisi olan topluluğun, tribünde, amigo dediğimiz önderleri tarafından yönlendirilmesi ve yanlış yere kanalize edilmesi çok kolay. Yanlış yere kanalize etmeyenleri, zaten kulüp yönetimindekiler gerekirse başka yollarla tasfiye ediyorlar. Gerekirse sokakta dövüyorlar, gerekirse bölgeye sokmuyorlar, tribünlere sokmuyorlar. Bunun en son örneğini Fenerbahçe'de gördük. Eski amigolar uzaklaştırılmış, yeni amigolar piyasaya sürülmüştür.

Kısacası şu keskin: Spor sanıldığı kadar masum bir olay değil. Ve Türkiye'de, demİN de söylediğim gibi, olaya bir yerden başlamak istiyorsak, önce sporu tartışmamız gerekir. Spor nedir? Nereden başlamıştır? Spor, benim düşünceme göre, sınıflı toplumla başlamıştır. Çünkü, spor yapmak için önce belirli bir boş zaman olması gerekiyor. Her toplumun kendine göre bir spor anlayışı var. Köleci toplumun spor anlayışı farklı, aristokrat toplumununki ayrı. Burjuva toplumunun da bugünkü spor anlayışı var. Bunun aşılması, yeni alternatifler üretilmesi gerekiyor.

Bugünkü sporun iki kullanım biçimi var. Birinci kullanım biçimi ideolojik, ikinci kullanım biçimi ekonomik. Henri Ford'un, ekonomik kullanışı anlatan önemli bir sözü var: "Daha çok araba satmak için, daha çok araba yarışı düzenlemek lazım. Bunun da, basın yoluyla insanlara duyurmak gerekiyor" Eskiden de bu böyleydi, şimdi biraz daha ipliği pazara çıkmış durumda.

Size çok önemli bir anımı anlatayım: Bizim mücadele ettiğimiz yıllardı. 1975 ya da 1976. Yine basında, sporla ilgili yanlış yazılar söz konusuydu. Rahmetli Namık Sevik'e gittim. Dedim "Ağabey, niye bunları böyle yazıyorsunuz. Bunları doğruları bunlardır." Güldü, "yahu, ben seni aklı başında bir insan sanıyordum" dedi. "Niye" dedim. Cevap verdi: "Patron bana sporu anlatıyor diye para veriyor. Sporun ne olup ne olmadığı, beni hiç ilgilendirmiyor. Ben patrona spor aracılığıyla para kazandırdığım sürece buradayım."

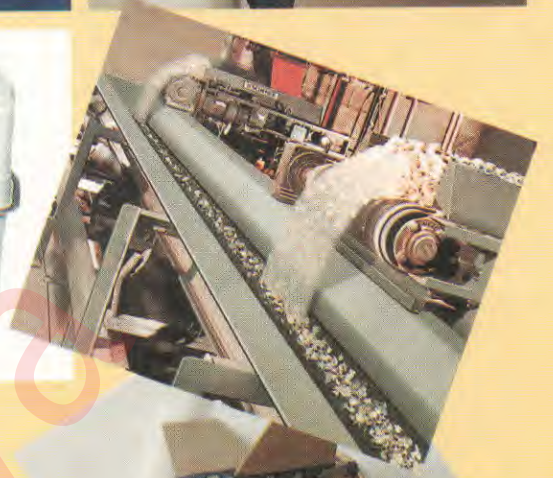
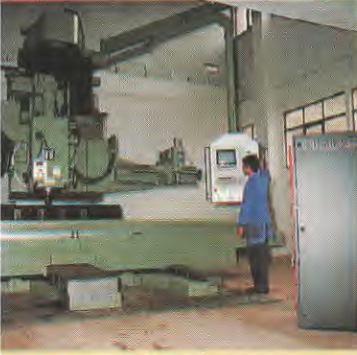
Kısaca, geçmişten bu yana süreç aynı süreç.

Son Dünya Kupası'nın, futbolun olmadığı bir ülkede, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmasını nasıl karsılıyorsunuz?

Amerikada yeni bir pazar arayışı var. O kadar yatırıma rağmen, Amerikan halkı bir türlü futbolla istenildiği ölçüde ilgilenmemiş, sevmemiştir. Orada istenilen pazar oluşamamıştır. Bunun için, bu sefer orası tercih edilmiştir.

Metin Kurt'un kendi imkanlarıyla yayınladığı dergisinin kapağı

teknoloji , yılların deneyimi ve güçlü kadroları ile
artışmasız lider...

etim faaliyetlerimiz:

türlü kalıp imalatı,
şitli makina imalatları,
yunma sanayine yönelik üretimler,
ktronik komponent üretimi,
ahtar teslimi endüstriyel tesisler,
ğal gaz sayaçları ve aksesuarları,

Çevreye saygı

“Daha güzel bir dünyada yaşamak istiyoruz... daha berrak, daha temiz bir dünyada... Daha rahat soluk alan bir dünyada.”

Geleceğe hazırlanan Borusan için bu yıl önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu yıl Borusan'ın yeni kurum kimliği yaratıldı. Borusan kimliği tüm şirket adlarının özel olarak yazılışından, özel Borusan renklerinden ve Borusan ambleminden oluşuyor. Tüm pano ve tabelalardan taşıtlara, kırtasiye malzemelerinden çalışanların giysilerine kadar her yerde uygulanıyor. Ve tüm Borusan şirketlerini görsel bir bütünlük içinde sunuyor. Ancak, kurum kimliği sadece görsel unsurlardan ibaret değil; aynı zamanda Borusan'ın üç temel ilkesini de yansıtıyor: Yenilikçilik, verimlilik ve çevreye saygı.

Çevreye saygı! Çünkü Borusan, sağlıklı bir çevrenin ekonomik gelişmenin temel koşullarından biri olduğuna inanır. Yüzbinlerce tonluk üretim kapasitesine sahip olan Borusan fabrikaları, bulundukları bölgelerde çevre temizliği konusunda örnek gösterilen tesislerdir.

Çevre koruma, geleceğin korunmasıdır. Çevre korumaya verilen önem, gelecek kuşaklara verilen önemin de göstergesidir.

BORUSAN